

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослів'я та філософії

Ця кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають покликання на відповідне джерело

(підпис автора)

Свящ. МАЛАНЯК АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ

Магістерська робота

**«ДИЯКОНСЬКЕ СЛУЖІННЯ АПОСТОЛЬСЬКИХ ЧАСІВ У
ПЕРСПЕКТИВІ ЙОГО СУЧАСНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»**

зі спеціальності 041 – богослів'я

галузі знань 04 – богослів'я

Науковий керівник:
протоієрей Сергій Цьома,
кандидат наук із богослів'я,
старший викладач кафедри
богослів'я та філософії КПБА

(підпис)

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри богослів'я та філософії КПБА

протоієрей Костянтин Лозінський,
доктор наук з богослів'я, професор
« ___ » _____ 20__ р.

КИЇВ – 2019

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ.	
1.1 Джерела.....	6
1.2 Історіографія.....	7
РОЗДІЛ II ДИЯКОНІЯ В ЧАСИ СВЯТИХ АПОСТОЛІВ.	
2.1 Виникнення дяконського служіння.....	9
2.2 Перші дякони.....	18
2.3 Подальший розвиток дяконства.....	26
РОЗДІЛ III СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИЯКОНСЬКОГО СЛУЖІННЯ.	
3.1 Аспекти соціального служіння дякона в Православній Церкві.....	45
3.2 Дякон в інославнох християнських спільнотах.....	56
3.3 Служіння дяконис.....	61
РОЗДІЛ IV ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОГО ДИЯКОНСТВА.	
4.1 Христова Церква в умовах сьогодення.....	80
4.2 Важливість збереження апостольських засад у сучасній дяконії.....	86
4.3 Необхідність дяконського служіння в наші дні.....	94
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	104

ВСТУП

Актуальність даної теми дослідження полягає у специфіці інституту дияконського служіння у його витоках, а також у тісних стосунках з людьми та у їх повсякденних життєвих проблемах. Слід зазначити, що у наш час внаслідок суцільної глобалізації довіра до Церкви у суспільства поступово згасає, тому питання щодо відродження дияконського служіння яким воно було за апостольських часів набуло актуального значення, оскільки в ті часи диякони турбувалися про найбільш нужденних людей (вдів, сиріт, бідняків та ін.), а також у необхідності відновлення цього служіння в наші дні. Виходячи з цього, при роботі над визначеною темою використовувався комплекс суміжної з темою дослідження літератури. Всю її вважається за доцільне об'єднати у дві окремі групи:

Перша група – спеціальна історична і релігієзнавча література та першоджерела, зокрема біблійні тексти, у яких надається інформація та компетентна оцінка утворенню та діяльності інституту дияконів за апостольських часів. В даній групі слід наголосити на наукових розробках таких дослідників як Белякова Е. [7], Дворкин А. [12], Петринко О. [37], Петровского А. [38], Лебедев А.П. [22], Хендрікса А. [56], Шмемана А. [61] та ін. Друга група – спеціальна література соціально–церковного спрямування, здебільшого орієнтована на викладання історичних дисциплін. При її аналізі доцільно зупинитися на розробках Данн Дж. Д. [11], Левинска И. А. [23], Дом Григорій Дікс [13], прот. Михаїл Лесюк. [24] прот. Константин Лозінський [25] ті ін.

Об'єктом дослідження виступає дияконське служіння за часів святих апостолів, а також перспектива його відродження у сьогоденні.

Предмет дослідження в даній роботі це детальний розгляд історії та приклади звершення дияконського служіння, а також розгляд тих питань, які

допоможуть дати належну оцінку відродженню такого дияконського служіння в наші дні.

Метою дослідження є знайдення необхідних засобів дияконського служіння за апостольських часів і проаналізувати застосування їх на практиці у сучасності.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити наступні **дослідницькі завдання**:

- дослідити поняття та сутність дияконського служіння в апостольські часи;
- визначити та систематизувати причини появи дияконів;
- з'ясувати час появи дияконського служіння за допомогою наявних писемних джерел;
- охарактеризувати сучасний стан дияконського служіння в окремих течіях християнства: православ'ї, католицизмі та протестантизмі;
- розкрити характерні особливості жіночого дияконського служіння;
- дослідити на основі опрацьованого матеріалу необхідність відродження дияконського служіння яким воно було за апостольських часів, а саме піклування про нужденних та допомога у поширенні слова Божого.

Для успішного вирішення поставлених завдань і аналізу досліджуваного матеріалу в основу даного дослідження був покладений історичний та логіко–концептуальний підходи. Використовувалися загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, ідеалізація, та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в систематизації та узагальненні теоретичних концепцій служіння диякона за яким воно було за часів апостолів у контексті вивчення перспективи та його застосування у сучасному середовищі.

Структура роботи. Мета і основні завдання, поставлені в дослідженні, визначили структуру роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, які складаються з підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Перший розділ «Джерела та історіографія» зорієнтований на дослідження сутності та

способів застосування одного з найбільш використовуваних наукових методів – хронологічному, а також визначенню поняття хронологічної компетентності та способів її набуття в процесі вивчення релігієзнавчих дисциплін. Другий розділ «Дияконія в часи святих апостолів» присвячений дослідженню історії становлення та розвитку інституту дияконства, зокрема і за допомогою писемних джерел, головними із яких є тексти Біблії.

У третьому розділі «Соціальні засади дияконського служіння» розглядається сучасний стан інституту дияконства у різних течіях християнства: православ'ї, католицизмі та протестантизмі.

Четвертий розділ «Перспективи відновлення автентичного дияконства.» – присвячений розгляду тих обов'язків, які на мою думку повинні бути принаймні частково відновлені в майбутньому, адже сучасні виклики вимагають активності збоку дияконського служіння, а також тим важливим суспільним явищам, котрі дияконія в Церкві повинна аналізувати, виправляти та настановлювати. Це торкається питання глобальних світових процесів, що супроводжуються запровадженням інноваційних технологій, як в сфері науки так і державотворення. Також присвячений питанню сучасних сімейних цінностей, котрі за тривалий період світового розвитку були практично не змінні, проте за останні 50 років кардинально стали відрізнятись. Усі ці виклики мусить прийняти Церква, щоб зберегти Христове вчення, яке дав Господь на спасіння кожній людині.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

1. Джерельна база дослідження.

Основним джерелом магістерської роботи є книги Святого Письма, а саме Старий та Новий Завіти, так як там повною мірою описується дияконське служіння, його витоки та значення для християнства.

Інститут дияконії у Старому Завіті розглядався, насамперед, в другій та четвертій книзі Мойсея, де бере свій початок від заклику Мойсея «Хто Господній до мене!» (Вих. 32:26), саме тоді левити вперше засвідчили свою вірність Господу вбивши близько трьох тисяч непокірного народу. «Сьогодні присвятите руки ваші Господу, кожен у сині своєму і браті своєму, нехай пошле Він вам сьогодні благословення.» (Вих. 32:29) – ці слова Мойсея, ясно показують, що саме це було першою справою «служителів» Господа, яких Він для Себе обрав. Пізніше Мойсей привів левитів для їх служіння перед Господом, саме тоді поклали сини Ізраїлеві руки свої на левитів, а первосвященник Аарон звершив над левитами посвяту перед Господом, щоб відправляли вони служіння Господу. (Чис. 8:9–12).

У Новому Завіті даний інститут переходить у неменш важливе становище, оскільки диякони, як бачимо в книзі Діян Святих апостолів, крім піклування про «столи» і вдів, мали особливі дари від Духа Святого, могли проповідувати (Діян.7:2–53), здійснювати хрещення (Діян. 8:38), творити чудеса (Діян 6:8), а найдивовижніше з усього те, що Стефан сповнившись Святого Духа побачив «славу Божу й Ісуса, Який стояв праворуч Бога» (Діян.7:54), тобто можемо собі дозволити припустити, що він сподобився бачити Господа Бога поруч з Ісусом Христом.

Таким чином, ми можемо без перебільшення сказати, що дияконське служіння більшою мірою, яке звершується в наші дні під час богослужінь,

черпає свої першочергові обов'язки з книг Святого Писання. У даній роботі було використано переклад Святого Письма українською мовою, який здійснив Святіший Патріарх Філарет. Саме тому всі цитати подано за цим виданням Біблії. Це унікальне видання повного перекладу Святого Письма, здійснене сучасною літературною мовою, і в ньому цілісно збережені богословські думки та біблійні терміни.

Слід також зазначити, що важливими джерельними матеріалами для написання магістерської роботи виступають творіння Святих Отців Церкви. Тему священного служіння у православному світі розглядалося Іоаном Золотоустим [4]. Він розкриває своє розуміння священнослужіння, яке відбувається на землі, але за небесним чином, тому що ні людина, ні ангел, ні архангел і ні інша яка-небудь створена сила, але сам Утішитель заснував це чинопослідування і людей вчинив представниками ангельського служіння. Літургійне повчання в книзі постанов Аостольських [2], дає відомості, як саме повинні служити диякони під час літургії.

Отже, під час написання роботи було використано творіння східних Отців Церкви, переважно класичного періоду патристики. Використано і повчання про відносно дияконства преподобного Блаженного Ієроніма [3]. Таким чином, патристичний доробок разом із текстами Святого Письма є ключовими джерелами для написання магістерської роботи.

2. Огляд історіографії

Історія формування дияконського служіння починаючи з самого зародження християнства впродовж багатьох століть змінювалася, одні елементи служіння припиняли своє існування, натомість їм приходили інші, адже християнство напротязі тривалого часу зазнавало змін також. Такий підхід уможливорює повноцінний аналіз такого служіння, а також дозволяє дослідити перспективи відродження деяких складових дияконського служіння, яким воно було за апостольських часів. Чимало історичних досліджень даної теми було проведено святителем Димитрієм (Тупталом) єпископом

ростовським, саме в його знаменитій праці «Життя Святих (Четї Мінеї)» [6], де в контексті опису подальшого життя святих дияконів було й описано їхню подальшу діяльність та служіння. Ця історична пам'ятка, також дає нам змогу ширше розуміти важливі аспекти служіння дияконис, яке також мало місце при дослідженні історії раннього християнства, для більш ретельнішого дослідження їхніх жіночих обов'язків, як служителів.

Не менш знаними та впливовими є праці Олександра Павловича Лопухіна, під час написання своєї роботи над тлумаченням Святого Письма [26]. Він мав можливість відвідувати святі місця, що дало унікальну можливість на особистому досвіді бути дотичним при розгляді даного питання. Продовжуючи подальший розгляд неможна лишати поза увагою працю Хендрікса А.Н. «Церковні служіння» [56], яка дає нам можливість стверджувати, що дияконське служіння яким воно було за часи діяльності апостолів, не зазнавало змін протягом майже трьох століть, а також розповідає подальший розвиток цього служіння. Соціальне дияконське служіння як на Сході так і на Заході знайшло своє відображення в працях таких церковних істориків як архимандрита Лева (Жилле), в його праці «Диакони православного Востока» [16], Федорів О.І. «Історія церкви в Україні» [51] та ін.

Служіння дияконис посідає почесне місце поруч з дияконським служінням і перспектива відродження такого служіння заслуговує на особливу увагу, оскільки згідно з дослідженням Фредеріка Феррара [53] та професора Лопухіна [26], воно проіснувало хоч і короткий час, проте діяльність дияконис не залишалась не поміченою, оскільки вони також допомагали у звершенні поширення слова Божого, допомагали при звершенні таїнства хрещення, піклувалися про хворих, звершували катихизацію дітям, що підкреслює праця Скурата Константина Ефимовича [43].

Останнє питання, яке охоплює дана проблематика стосується відродження, збереження та розвитку інституту дияконства особливо в умовах глобалізації світу. Спираючись на дослідження прот. Олександра Шмемана [61], Єрмак О.П., [15] та Федоріва О.І [51], котрий наголошує на збереженні

такого служіння, оскільки християни повинні не забувати настанов які передані нам святими апостолами.

РОЗДІЛ II ДИЯКОНІЯ В ЧАСИ СВ. АПОСТОЛІВ

2.1 Виникнення дияконського служіння

Інститут дияконства виникнув в перші роки християнства, де відбулися деякі незначні зміни і зрештою набув свого сучасного вигляду. Особливим періодом формування системи дияконських обов'язків та прав припадає на перші віки існування Церкви Христової, тобто на період Древньої Церкви. Так як Старозавітна Церква була прообразом Церкви Новозавітної в ній ми знаходимо прообраз дияконського служіння – служіння левитів. Хоча їх обов'язки лише зовнішнім чином передували служінню дияконському. Але сучасний інститут дияконства можна вважати прямим спадкоємцем служіння левитського. Прообразом дияконського служіння в Старому Завіті були Левити. Вони походили від коліна Левійового, який мав трьох синів: Гершона, Кегата та Мерарі, від них утворилося три роди в Єгипті. Це коліно було саме малочислинне. При виході з Єгипту коліно Левія нічим не відрізнялося від інших та не мало якихось особливих функцій. Вперше Левити згадуються в суперечці Мойсея з ізраїльтянами на рахунок золотого тельця. На поклик Мойсея: «Хто Господній, [іди] до мене! І зібралися до нього всі сини Левіїні.» (Вих. 32:26). І він сказав їм повбивати всіх хто поклонявся золотому тельцю (Вих. 32:28). За це Мойсей посвятив їх Богу. Але при встановленні скинії та посвяченні Аарона, Левити не приймали ніякої участі, також вони не згадуються в законах даних Мойсею. Напочатку другого року після виходу з Єгипту, тобто починаючи з книги Чисел, Левити стали виділятися серед ізраїльського народу. При першому народному перепису Левити були порашовані окремо (Чис. 1:47; 2:33; 3:15). Тоді ж Бог повелів вибрати коліно Левія для служіння Аарону та всій общині при скинії, також доручив їм зберігати всі речі святилища. Левити вибираються Богом на служіння замість первинців, яких раніше Бог посвятив Собі за чудесне позбавлення від смерті

при винищенні Єгипетських первинців (Вих. 13:11–15). Худоба Левитів теж була віддана Богу замість первородної худоби ізраїльтян (Чис. 3:40 – 51). Тоді звершили посвячення Левитів, але не так як Аарона та синів його, наприклад Левитів окропили очищувальною водою (Вих. 29:1; 30:30; 40:13), потім вони побрили все своє тіло та випрали свій одяг. Після цього Мойсей привів їх до старійшин, і вони возложили руки свої на голови Левитів і Аарон звершив «підняття» Левитів перед Господом, (швидше за все він провів їх перед скинією зібрання) ця церемонія супроводжувалася жертвоприношеннями. Після цього Левити приступили до своїх обов'язків. Їхня служба обмежувалася скинією зібрання, до жертовника та до всього, що знаходилося всередині скинії, під страхом смерті ні вони ні священики, не мали права наближатися. Тільки при перенесенні святилища, під час подорожі Левити з роду (було три роди Левитів і кожен рід мав переносити свою частину скинії) Кегат мали переносити на плечах перед тим завернуту Ааронідами священну утвар: ковчег, стіл, семисвічник, жертовники золотий та мідний та всі сосуди (це була прерогатива роду Кегат, вони були найближчими родичами священиків). Інші Левити перевозили на возах занавіски, покривала, дерев'яні частини скинії. Під час зупинки кожен Левитський рід охороняв ті речі які переносив (Числ. 3:25).

Про власне «дияконів» сказано лише у двох уривках Нового Заповіту: у Посланні до филип'ян та в Першому посланні Тимофію. При цьому в жодному з цих текстів не говориться ні про встановлення цього служіння, ні про працю дияконів. У Посланні до филип'ян диякони згадуються у зв'язку з єпископами, а в Першому посланні до Тимофія зазначаються прохання, які вживаються у єктеніях: «Отже, передусім благаю чинити молитви, моління, прохання, подяки за всіх людей, за царів і за всіх, які начальствують, щоб провадити нам життя тихе й безтурботне, у всякому благочесті і чистоті, бо це добре і угодне Спасителеві нашому Богу» (1 Тим 2:2–3), тобто молитви які вживають диякони. В цьому останньому тексті ми знаходимо, можливо, єдину маленьку вказівку на характер праці, яку здійснюють диякони. Зокрема, диякони мають бути «не двомовці» та не користолюбні. Перше може вказувати на те, що диякони

відвідують членів церкви, а друге – на те, що вони мають справу із земними благами [53, с. 45].

Аналізуючи відомості про працю дияконів, варто звернути увагу на те, що в очі кидається сама їхня назва «диякони», буквально з грецької – «слуги». Слова «слуга», «служіння», «служити» вживаються в Новому Заповіті у різноманітних контекстах. Примітно, що в Діях, слово «служити» стосується «столів»: «служити при столах». Ці «столи» були пов'язані із служінням потребуєчим братам і сестрам, як випливає з розповіді Луки в розділах 2 і 4 Дій. «Семеро» отримали служіння якраз щодо «служіння при столах» (у вірші 3 сказано про «службу отцю») [34, с. 76]. Безумовно, слово «служити» має тут вже більш вузьке значення: тут йдеться про служіння, пов'язане із наданням допомоги братам і сестрам.

На нашу думку, пастирі, проповідуючи й навчаючи, розуміли, що їм не варто зупиняти цю діяльність заради прислужування при столах, тому вони знаходили інших людей, які були готові служити, задовольняючи фізичні потреби церкви, тоді як вони продовжували служити потребам духовним. Це було ефективнішим використанням ресурсів і дарів кожної людини. Результатом стало те, що більше людей брали участь у служінні й допомагали одне одному. Відомо, що рання Церква в Римській імперії була досить активною в соціальному служінні і насамперед тому, що мала посвячених дияконів та дияконис. Їх жертвне життя відрізнялося тим, що переслідувана Церква могла надавати допомогу нужденним, приймати та виховувати викинутих на вулицю дітей, допомагати апостолам у місіонерському служінні [46, с. 141]. Церква першого століття досить активно розвивала дияконське служіння і цьому є багато пояснень: По – перше Церква I століття знаходилася в дещо інших соціальних, культурних та політичних умовах. Життя в першому столітті було набагато важчим, а відтак умови в яких жили християни вимагали такого служіння. Вирішення соціальних проблем було невід'ємною частиною їх служіння в церквах. По – друге, саме апостоли дали зразок того, як потрібно розподіляти служіння в Церкві, відрізняючи їх за призначенням та відповідно

духовних дарів. Їх позиція була точною: «Нам не личить покинути Боже Слово, і служити при столах... А ми перебуватимемо завжди в молитві та в служінні слову».

По – третє, дияконія, як служіння, стало традиційним служінням церкви. Сьогодні уявити Церкву без диякона важко. Таким чином, обрання перших дияконів було зумовлено необхідністю практичного служіння святим. І сьогодні така ж мотивація є причиною обрання дияконів в Церкві. Варто згадати, що першим мучеником за Христа, став диякон Єрусалимської Церкви Стефан. Його вірність Христу стала прикладом вірності до смерті. Новий Завіт переконує нас в тому, що звернення до дияконів (дияконис), як окремої групи служителів засвідчує практику поширення служіння цієї категорії в ранніх Церквах. «Церкві у Филипах... з єпископами та дияконами» (Фил. 1:1). Отже, із трьох сучасних ступенів священства – архиєрейства, пресвітерства і дияконства, – дияконат є чи не найстаршим. Адже про єпископів і пресвітерів знаходимо у Святому Письмі дещо пізніше. Зрештою, єпископи стали наслідниками апостолів, а диякони діяли одночасно із ними. Із наведеного вище уривка бачимо, що завдання дияконів було простим – служити при столах, та в цілому провадити харитативну діяльність, зокрема піклуватись про вдів. Ця функція підтверджує і сама етимологія слова «δίακονος» – служитель, «δίακονία» – служіння, у перекладі із грецької мови [62, с. 107]. Згодом, диякони стали співпрацівниками єпископів не лише у харитативному, а також і у Літургічному служінні. Зокрема у документах і текстах Церкви знаходимо згадки про те, що диякони брали активну участь у чині Хрещення. В тому часі розвинутим був і інститут «дияконис» які теж окремою харитативною діяльністю брали активну участь у хрещенні жінок, з огляду на цнотливість християнського благочестя, тому, аби це благочестя при чині хрещення максимально зберегти у хрещенні жінок брали участь жінки–диякониси. Цей звичай припинився у Церкві із початком Хрещення не людей зрілого віку, а немовлят [22, с.122].

Про незамінність і важливість дияконії в житті Христових учнів свідчить увесь досвід і наука Церкви. Так, у своєму Першому посланні до коринтян св. папа Климент, повчає, що спасіння, дане через віру в Ісуса Христа, не звільняє християн від добрих діл: «Отож що будемо робити, браття? Чи ми станемо лінивими в добродійності та припинимо практику любові? Боже борони, щоб ми обрали такий шлях! Радше спішімо з усією силою та готовістю ума чинити всяке добре діло» [60, с. 293]. Особливим чином св. Іван Золотоустий (349–407 рр.) закликав заможних християн столичного Царгорода до дияконії: «Чи ти насправді хочеш віддати шану Тілу Христовому? Тоді не нехтуй Ним, коли Він нагий. Коли ти (у храмі) Його вшановуєш шовковими шатами, не занедбуй Його надворі, коли Він гине від холоду та нагості» [73, с. 143]. В четвертому столітті диякон став вже саме літургійним служителем, і при цьому його роль у наданні допомоги потребуючим в церкві ставала дедалі меншою. Типовою для цього розвитку є думка Амвросія Медіоланського, який обмежував обов'язки диякона його участю в літургії. В часи Великого переселення народів (IV–VI століття) дияконське служіння милосердя зникає з Церкви. Громада та диякони опиняються, так би мовити, «поза грою». У Середні віки піклуванням про потребуєчих в Церкві займається вже цивільна влада та особливо чернечі ордени. Реформація XVI століття призвела до великих змін і в цій області. Реформатори знову поставили в центр Слово Боже і прислухались до Нього. Із цього Слова люди зрозуміли, що одним із завдань Церкви є турбота про усіх, хто у скруті. Різні реформатори тоді виступили за те, щоб відновити служіння дияконів. Диякону, який впродовж століть вважався помічником єпископа, повернули притаманні йому функції: піклування про хворих та нужденних.

Серед усіх реформаторів Буцер, який працював у Страсбурзі, був першим, хто повернув дияконам функції, які передбачені для них в Писанні. Його розуміння дияконського служіння справило великий вплив. Для Буцера дияконське служіння було саме церковним служінням, воно мало місце в спільноті Тіла Христового. Примітно, що Буцер розглядає дияконів і як помічників єпископів. Диякони повинні допомагати єпископам у виконанні їх

служіння і дотриманні церковної дисципліни. При проведенні Вечері Господньої диякони мають подавати чашу. Для обґрунтування цього Буцер вказував на практику древньої Церкви: в ті часи дияконам довіряли певні функції у служінні вчення і таїнств, щоб посилити владу дияконів. Ідучи по стопах Буцера, Кальвін також віддав багато зусиль для відновлення дияконського служіння. Відштовхуючись від Писання, він навіть виступав за розмежування двох типів дияконів: служителів, які завідують милостинею, та служителів, які піклуються про нужденних та хворих [14].

У сучасній Церкві роль диякона також не є однозначною. У римо-католиків інститут дияконату не є вельми поширеним. Дияконат сприймають як перший ступінь священства, своєрідну «сходінку» перед пресвітерським рукопокладанням. Хоча, з іншого боку, дияконат як ступінь священства є досить таки самостійним і більш самодостатнім ніж у Східній Церкві. Так на дияконів у РКЦ не поширюється обов'язковий цілібат, вони можуть бути одруженими (хоча, як і в Східній Церкві, мусять це зробити перед хіротонією). Також у Римській Церкві в дияконів є досить серйозні літургійні права. Зокрема диякон сам може звершувати похорон, хрещення, і за певних умов – вінчання. Сучасні римські архиєреї постійно нагадують про особливу місію Церкви, яка полягає в служінні ближньому. Вельми промовистим щодо цього є навчання теперішнього Єпископа Рима, Папи Франциска, який закликає Церкву йти на периферії, щоб занести світло Божої любові й Божого милосердя всюди, де люди зазнають страждання, смутку й неволі: «Скільки ж ситуацій невпевненості й страждання у нинішньому світі! Скільки ж ран на тілі багатьох, які вже не мають більше голосу, бо їхній крик ослаб і згас через байдужість багатих народів. Церква покликана обмивати ці рани оливою потішення, перев'язувати милосердям і лікувати їх солідарністю й належною увагою. Не впадаймо в байдужість, яка принижує, у звичку, яка присипляє дух і не дозволяє відкрити новизну, у цинізм, який нищить. Розплющмо наші очі, аби побачити біду світу, рани стількох братів і сестер, позбавлених гідності. Відчуймо себе провокованими, чуючи їхнє волення про допомогу. Наші руки

нехай потиснуть їхні руки, притягнімо їх до себе, аби вони відчули тепло нашої присутності, приязні й братерства» [47, с.308].

Українська Греко – Католицька Церква впродовж своєї історії також давала приклад жертвовного служіння рідному народові, особливо в буремні часи утисків, бездержавності й поневолення різними супротивними потугами, як рівно ж і в період внутрішньодержавних та суспільних криз. Особливого розвитку соціальне служіння Церкви набуло за митрополита Андрея Шептицького. Священики очолювали кооперативний рух у селах і містах, сестри – монахині засновували дитячі садки – захоронки. На сучасному етапі УГКЦ здійснює діяконію як на рівні поодиноких членів, так і на рівні спільнот: християнських сімей, братств, сестрицтв, парафій, монастирів і релігійних згромаджень, єпархій, митрополій і всієї церкви загалом [11, с. 303].

У Східній Церкві – діякон асоціюється у першу чергу із служінням архієрея. Хоча кожен пресвітер і єпископ колись був діяконом, але більшість із них були в діяконаті недовго і мали намір вступати на інший щабель священства. Саме тому, із словом «діякон» асоціюються у першу чергу архієрейські протодіякони – голосисті священики, які своїм співом і служінням прикрашають архієрейські Богослужіння [21, с.75]. Аналізуючи літургічні функції діякона слід зазначити, що згідно із Східним Літургічним благочестям жодного богослужіння чи таїнства діякон не може звершувати сам він лише співслужить ієреєві чи архієреєві: кадить, читає Євангеліє та виголошує ектенії. Проповідувати діякон може лише із благословення. Літургічними ризами діякона є стихар, орар та поручі. Також діякон може бути нагороджений подвійним орарем та камілавкою. Без риз діякона можна відрізнити по тому, що поверх підрясника чи ряси він не носить нагрудного хреста. Якщо розглядати діяконів у контексті надання допомоги широким верствам віруючих, то зазначимо, що у діяконів немає монополії на надання допомоги. Їх варто розглядати скоріше як сполучну ланку, а їх служіння задумане не для того, щоб громада стала пасивною. Навпаки, це служіння існує для того, щоб

(як сказано у Формі рукопокладення) піклуватися про добрий розвиток взаємодопомоги в громаді.

В Посланні до ефесян Павло називає служителів «суглобами». Павло вживає цікаве грецьке слово, яке є медичним терміном і вказує на зв'язування сухожилля тіла. В той час, коли жив Павло, вважалося, що сухожилля різних частин тіла «трималися разом». Порівнюючи служителів із сухожиллями, Павло, безперечно, має на увазі їх «сполучну», «зв'язувальну» функцію. Вони координують та заохочують, турбуючись про те, щоб церква справді працювала як тіло. Диякони не повинні цього забувати! Вони також поставлені для того, щоб «приготувати святих на діло служби». Вони працюють добре, коли роблять так, щоб і Церква працювала добре [7; с.786]. Христос під час Свого служіння не розпоряджався коштами, але довірив це одному із своїх учнів – Юді. Матеріальне забезпечення церкви – це важливо. І саме тому потрібні люди, які будуть опікуватися тим, як розвивати фінансове забезпечення. Однією з головних ролей диякона у церковній системі є роль «управителя». Диякони постійно турбуються про те, щоб служіння розвивалися через фінансове забезпечення. Перша Церква приносила кошти «до ніг апостолів», до обрання дияконів. Після їх обрання, питання (в тому числі матеріального забезпечення) було покладено на дияконів. Їм потрібно було стати тими людьми, які допоможуть апостолам залишатися в їх головному покликанні. Диякони є відповідальними за вміле розпорядження матеріальними благами в церкві. Вони координують служіння матеріального забезпечення життєдіяльності Церкви [34, с. 91]. Диякон є організатором і координатором церковного господарювання. Він обраний Церквою для такого служіння. Дивно виглядає картина, коли церковні служителі не тільки не організовують заходи в церкві, але й відмовляються від цього, вважаючи їх «не духовними» і не гідними того, щоб називати це служінням. Таке служіння і є головним покликанням дияконів. Ще одним із завдань дияконів, які частково збереглися до цього часу є приготування Вечері. Вже на початку другого століття було затверджено правило служіння дияконів при столі Вечері Господньої. Церкви на території

Римської імперії практикували його подібно до того, як це практикується сьогодні.

У I столітті після Різдва Христового Вечеря Господня, як правило, відбувалася ввечері і звичайно поєднувалася з вечерею любові (АГАПИ), тобто загальною братньою вечерею. Пізніше, щоб уникнути підозр і звинувачень від поган, АГАПИ була відділена від Вечері Господньої і поступово зовсім зникла. Хліболамання стало відбуватися вранці. Служіння з хліболамання складалося з двох частин. На першій частині (за формою як звичайні збори) могли бути присутніми всі бажаючі; на другому (безпосередньо Хліболамання) – тільки так звані "вірні" (тобто члени церкви). Вже в I столітті Вечеря Господня стала відбуватися тільки один раз на тиждень (у перший день тижня – у неділю), хоча в Африці ще у III столітті по Різдві Христовім існував звичай брати додому освячені частини хліба і приймати їх щодня. Ламання хліба здійснювалося тільки єпископом або за його дорученням одним з пресвітерів. Пізніше, особливо довго в Римі, існував звичай ламати хліб тільки в єпископській Церкві і розносити його по іншим громадам міста. Це служило вираженням церковної єдності. Відсутнім, а також ув'язненим у в'язниці хліб і вино розносили диякони після закінчення богослужіння» [45, с. 203].

Отже, служіння дияконії має декілька основних напрямів і є важливою і невід'ємною частиною загально церковного життя:

- Відповідальність за соціальне забезпечення бідних, сиріт і вдів
- Узгодження матеріального служіння церкви
- Фінансова підтримка служителів Церкви
- Організація та координація всіх загально церковних заходів
- Служіння при столі Вечері Господньої та відвідання хворих
- Служіння нужденним членам Церкви
- Підготовка віруючих до переходу у вічність

Вимоги до того, якими мають бути диякони, конкретно визначені в Біблії. Вони «повинні бути поважними, не двомовними, не схильними до надмірного вживання вина, не користюлюбними», а також – «кожний нехай буде чоловіком

однієї дружини, – які добре виховують дітей та порядкують у своїх домах». Згідно з Божим Словом, служіння диякона – це велика честь і благословення. «Бо добрі служителі здобувають собі високий ступінь та велику відвагу у вірі в Ісуса Христа» [95, с. 162].

Таким чином, підводячи підсумки дослідження зазначимо, Церкві Господа нашого Ісуса Христа потрібно багато помічників і помічниць. Завдання дияконів полягає в тому, щоб мотивувати, активізувати та заохочувати цих помічників і помічниць, вказуючи правильний шлях та відкриваючи їм очі. Адже церква Христа – це дім любові, в якому ніхто не живе заради себе і кожен розуміє, що апостольська заповідь «любов'ю служити один одному» звернена і до нього. Головна суть дияконського служіння полягає у практичній допомозі. В цьому основна ідея обрання на дияконське служіння. Бути «при столі» і служити людям – це покликання диякона.

2.2 Перші диякони

Причиною виникнення дияконського служіння стало нарікання еліністів, про це в книзі Діянъ святих апостолів, написано: «У ці дні, коли збільшилася кількість учнів, виникло нарікання елліністів на євреїв за те, що вони не дбають про їхніх удовиць у повсякденному служінні їм» (Діян. 6:1). Ми бачимо, що через нарікання еліністів, тобто огречених юдеїв, що жили в різних країнах язичницького світу і говорили на загальнопоширеній грецькій мові. Багато з них були прозелітами, тобто прийняли юдейську віру будучи язичниками. Еліністи іноді переселялися з язичницьких країн на проживання в Палестину і Єрусалим і в будь-якому разі, вважали своїм обов'язком приїжджати в Єрусалим на свята, залишаючись тут на більш-менш тривалий час, а іноді перебуваючи довго тут зі своїми торговими й іншими справами. З них багато хто стали християнами, і були цілком готові увірувати в Ісуса Христа. Під

назвою «євреї» тут розуміються християни з корінних постійних юдеїв – уродженців Палестини, які говорили на єврейській мові [23, с.103].

Про те, що у їх повсякденному служінні «трапез», тобто постачання поживою бідних людей і іншими потребами на загальних трапезах «щодня однодушно перебували у храмі і, переломлюючи по домах хліб, приймали їжу в радості та простоті серця, хвалячи Бога і перебуваючи в любові у всього народу. Господь же щодня залучав до Церкви тих, хто спасався» (Діян. 2:46–47). Трапези відбувалися в різних частинах міста, в місцях громадських зібрань християн. І ось ці останні почали нарікати на палестинських юдеїв, начебто їхні вдови при розподілі допомоги дістають більше, ніж вдови огречених. Святитель Іоанн Золотоуст вважає, що «Під час їхнього прийняття необхідне досконале дослідження, бо занесення їх до списку просто і без розбору спричиняло чимало прикросів. Були такі, що руйнували домашній спокій, роз'єднували шлюби, чимало було викрито у крадіжках, пиятиці та інших подібних вчинках. Утримання таких вдовиць за рахунок Церкви викликає і кару від Бога, і найгірший осоуд з боку людей і самих благодійників робить байдужим до благодійності.» [4, с. 46–47]. Можливо, що через звеличення палестинських юдеїв по відношенню до огречених, бо вони будучи віддаленими від батьківщини пройнялися іноземною культурою, а перші були ревнителями батьківських передань. Саме через ці нарікання апостолами було вирішено обрати собі помічників, адже Господь наш Ісус Христос повелів їм : «Отже, йдіть, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа» (Мф. 28:19). Апостоли в присутності багатьох своїх учнів сказали: «Не личить нам, залишивши слово Боже, піклуватися про столи. Отже, браття, оберіть з-поміж себе сім мужів доброї слави, сповнених Святого Духа і мудрости; їх поставимо на цю службу, а ми постійно перебуватимемо в молитві та служінні слову» (Діян. 6:2–4). Далі було обрано сімох дияконів: першомученика Стефана, Филипа, Прохора, Никанора, Тимона, Пармена та Миколая з Антіохії [11, с.233].

Книга Діянь святих апостолів описує діяльність Стефана, в якій відображено покладене на нього апостолами служіння. Він, так як і самі апостоли, проповідував в Єрусалимі слово Боже, чинив перед народом великі знамена та чудеса і був поставленим перед судом, бо з ним вели суперечку представники синагог євреїв з діаспори. «Дехто з так званої синагоги лібертинців і киринейців і олександрійців та деякі з Киликії й Асії сперечалися зі Стефаном» (Діян. 6:9). Виступ Стефана на суді Синедріону дозволяє зробити припущення, що саме в проповіді Стефана було розцінено як хула на святий храм і на закон Мойсея, проте це було неправдиве свідчення проти диякона. Проповідь Стефана – найдовша з численних промов, яка міститься в книзі Діянь, з одного боку вона являє собою своєрідний переказ історії Ізраїлю, проте це він каже для того, щоб синедріон зрозумів, що він з юдейського народу. Заключна частина цієї промови, це здійснення вчення Христового. Стефан каже до юдеїв: «Але Всевишній живе не в рукотворних храмах, як говорить пророк: “Небо – престіл Мій, і земля – підніжжя ніг Моїх. Який храм збудуєте Мені, – говорить Господь, – або яке місце для спокою Мого? Чи не Моя рука створила все це?” Жорстокосердні! Люди з необрізаним серцем та вухами, ви завжди противитеся Духові Святому, як отці ваші, так і ви. Кого ж з пророків не гнали отці ваші? Вони повбивали провісників пришестя Праведника, зрадниками та вбивцями Якого нині стали ви, – ви, які прийняли закон при служінні ангелів і не зберегли» (Діян. 7:48–53), ці слова розлютили синедріон, адже вони були правдиві і їх Стефан сказав перед численним ізраїльським народом, котрий знав, що це Господні слова сповіщенні через пророка Ісаю, котрого тодішня влада засудила до страти. Потім Стефан сповнений Духом Святим промовив: «Ось, я бачу небеса, що розкрились, і Сина Людського, Який стоїть праворуч Бога» (Діян. 7:56), за що злий синедріон побоюючись втратити владу, ще дужче розлютився, адже чимало єрусалимлян були свідками чудес, які відбувалися під час перебування Ісуса на Хресті. Перед смертю диякон Стефан просить Ісуса прийняти його дух, та молитися щоб Господь не вважав їм це за гріх.

Мученицька смерть його відноситься до 37 – го року після Різдва Христового [18, с. 23].

Наступний диякон, це святий апостол Филип – апостол від сімдесяти. Був родом з Кесарії Палестинської, яка перебувала на східному березі Середземного моря між Антипатридом і Дорою, де у нього був власний будинок. «А другого дня вранці Павло і ми, що були з ним, вийшовши, прийшли до Кесарії і, увійшовши в дім Филипа–благовісника, одного з семи дияконів, залишились у нього» (Діян. 21: 8). Филип був не єврей, а еллініст, що належав до числа послідовників Ісуса Христа при Його житті, з чого можна зробити висновок, що апостоли обрали його до числа дияконів – другим після знаменитого Стефана, повного віри і Духа Святого. В період першого гоніння на Церкву після убивства Стефана, Филип залишив Єрусалим і прийшов до самарійського міста Сихар і проповідував Христа його мешканцям. Люди сприймали Филипovu проповідь, тим більше, що самаряни були підготовлені до прийняття євангельського вчення самим Господом нашим Ісусом Христом. «Належало ж Йому проходити через Самарію. Ось приходить Він до міста самарянського, що зветься Сихар, поблизу землі, яку Яків дав синові своєму Йосифу» (Ін. 4:4–5). Филип, проповідуючи про Христа, Його силою творив чудеса, виганяв нечистих духів, зціляв кривих, розслаблених на що вказано автором книги «Діянъ святих апостолів» Лукою: «Так, Филип прийшов у самарійське місто і проповідував їм Христа. Народ однодушно слухав те, що говорив Филип; чув і бачив чудеса, які він творив. Бо нечисті духи з багатьох, хто мав їх, виходили з великим криком, а чимало розслаблених і кривих зцілялося. І була велика радість у тому місті» (Діян. 8:5–8), бачимо що також тут залишено було і Симона волхва, який видавав себе самарянам за велику силу Божу. Тут також хрестилося багато чоловіків і жінок, увірував навіть сам Симон і охрестившись, пробував у Филипа; бачачи яких припустилися чуда й знамена великі, він дуже дивувався (Діян. 8: 4–13). Але так, як Филип не міг звести на охрещених Духа Святого, то він повідомив апостолам про хрещення їм самарян і з Єрусалиму

від Якова були відправлені до Самарії апостоли Петро і Іоанн Богослов, які через покладання рук на охрещених, прикликали Святого Духа [24, с. 31].

А коли відійшли апостоли в Єрусалим, ангел Господній до Филипа промовив: «Устань та йди на південь, на дорогу, що йде з Єрусалима в Газу; вона безладна» (Діян. 8:26). За свідченнями Йосипа Флавія незадовго до облоги Єрусалиму, Газа була розграбована і спустошена під час одного з іудейських повстань, що і позначається словом «порожня». Підкоряючись Ангелу, Филип встав (вийшов з Самарії) і пішов за вказаним шляхом і ось, чоловік Ефіоплянин євнух цариці Ефіопської на ім'я Кандак, хранитель всіх скарбів її, що до Єрусалиму прибув поклонитись, повертався і сидячи на колісниці своїй, читав пророка Ісаю [32, с. 215]. Дух до Филипа промовив: «Підійди і пристань до цієї колісниці» (Діян. 8:29). Филип же підбіг і почув, що той читає пророка Ісаю, спитав: «Чи розумієш, що читаєш?» (Діян. 8:30) Євнух відповів, як же можу розуміти коли ніхто не настановить мене? І просив Филипа зійти (на колісницю) і сісти з ним. А місце з Писання, яке він читав, було таке: «Як вівцю на заклання, ведено Його, і, як ягня перед тим, хто стриже його, мовчить, так і Він не відкриває уст Своїх. У приниженні Його суд Його відбувся. Але про рід Його хто розповість? Бо береться із землі життя Його» (Іс. 53:7–8). Євнух просить у Филипа, щоб той пояснив про кого говорить пророк Ісаїя, про себе чи, або про кого іншого. Тоді Филип почавши навчати його з цього тексту писання, благовістив про Ісуса Христа. Коли вони наблизилися до води і євнух сказав: «Ось вода. Що перешкоджає мені хреститись? Филип же сказав йому: «Якщо віруєш від усього серця, то можна». Він сказав у відповідь: “Вірую, що Ісус Христос є Син Божий”. І наказав зупинити колісницю; і ввійшли обидва у воду, Филип і євнух; і охрестив [він] його» (Діян. 8:36–38).

Після хрещення євнуха, Филип був узятий Ангелом Господнім і ефіоплянин не бачив його і продовжував свій шлях радіючи. А Филип опинився в Азоті (Діян. 8:39–40). Азот древнє місто, що згадується у книзі Ісуса Навина, один з головних філістимлянських міст на східному березі Середземного моря між Аккароном і Ашкелоном, в 15–20 милях від Гази нині тут селище Ездуд. Ап.

Филип, як в Азоті, так і в інших (филістимлянських містах) проходячи проповідував, поки не повернувся в Кесарію. Тут диякон Филип проживав в своєму будинку з сімейством. Під час другої подорожі апостол Павло з своїми супутниками на шляху до Єрусалиму з Птолемаїда відвідав Филипа. «А другого дня вранці Павло і ми, що були з ним, вийшовши, прийшли до Кесарії і, увійшовши в дім Филипа—благовісника, одного з семи дияконів, залишились у нього. У нього було чотири дочки дівиці, які пророкували» (Діян. 21:8–9). Відомо, що одна з дочок, Ерміонія, знала лікарське мистецтво і зцілювала хворих. Цим фактом і закінчуються відомості про диякона Филипа з новозавітних книг. За церковним переданням, Филип з Кесарії відвідав Єрусалим, і був апостолами висвячений на єпископа в місті Трал (Траллеса), це місто знаходилося в області Карії, на південному заході Малої Азії між Лідді і Фрігії. В Тралі Филип просвітив багатьох святим хрещенням і помер у глибокій старості.

Диякон Прохор, апостол з числа сімдесяти, один з перших семи дияконів, єпископ Нікомідійський, священномученик. Святий апостол Прохор належав до числа сімдесяти апостолів а також, разом з іншими святими апостолами від сімдесяти Никанором, Тимоном і Парменом, а також первомучеником Стефаном, святим Филипом і Миколою був обраний дванадцятьма апостолами в Єрусалимі на дияконське служіння. Про його обрання і поставлення оповідає шоста глава книга Діянъ святих апостолів. Святий Прохор спочатку супроводжував первоверховного апостола Петра і ним був поставлений єпископом в місто Нікомідію. Після Успіння Божої Матері Прохор був супутником і співробітником святого апостола Іоанна Богослова і разом з ним був засланий на острів Патмос. Там він записав Боже Одкровення, що було відкрите святому апостолу Іоанну, про кінцеву долю світу – Апокаліпсис. Після повернення в Нікомідію святий Прохор навертав язичників до Ісуса Христа в місті Антіохії і там прийняв мученицьку кончину [21, с. 322].

На думку деяких дослідників слід розрізняти двох осіб з ім'ям Прохора: перший диякон Прохор – супутник апостола Петра і згодом єпископ Нікомідії.

Він постраждав 9 серпня за сповідання імені Христа в Антіохії. Другий Прохор жив пізніше, учень і супутник апостола і Євангеліста Іоанна Богослова. Цей Прохор вважається упорядником оповіді про життя і чудеса святого Іоанна Богослова, від Успіння Матері Божої і до кончини його. Вважають, що саме цей Прохор зображений на стародавніх іконах писарем (переписувачем Євангелія). Однак достеменно не можна стверджувати, що слід розрізняти двох Прохоров. Святитель Димитрій Ростовський вважає Прохора однією особою. Пам'ять 28 липня в числі чотирьох апостолів–дияконів і в Соборі сімдесяти апостолів [6, с.587].

Ім'я св. Никанора згадується тільки один раз в Священному Писанні Нового Завіту саме при обранні апостолами семи дияконів. Ймовірно, св. Никанор був еллініст, а не природний іудей. Дорофей тирський (а з ним і інші церк. Письменники) говорять, що св. Никанор в один день з архidiaконом Стефаном був убитий роздратованими євреями в цей день за церковним переданням, було вбито дві тисячі віруючих у Христа, на що є вказівка в Апостольських Діяннях «Того дня сталося велике гоніння на церкву в Єрусалимі; і всі, крім апостолів, розсіялися по різних місцях Юдеї та Самарії» (Діян. 8:1). У ті дні постав великий утиск на Церкву єрусалимську. У слов'нському каноні, присвяченому диякону Никанору оспівується: «честь божественну наслідовав еси, Никаноре блаженне, заколен был, яко овча, с двема тысящами на Христа уповающими, в онь же скончался день Стефан первострадалец» [20, с. 36]. День пам'яті св. Никанора в православних святцях поміщений не в один день з днем смерті архidiaкона Стефана (27 грудня), а на другий день 28 грудня, ймовірно через особливу пошану та благоговіння до святого першомученика, день пам'яті якого з давніх часів вважався великим святом, коли несумісним вважалося святкування й іншим святим. Римський Мартиролог каже, що св. Никанор увінчаний мученицьким вінцем на острові Кіпрі і день його пам'яті відбувається 10 січня. Св. Никанору разом з Прохором, Тимоном і Парменом, покладена пам'ять (в Православної церкви) 28 липня, а потім – 4 січня в соборі св. 70 апостолів [68].

Тімон (Τίμων – «почитає»), апостол з числа сімдесяти і один з перших семи дияконів, єпископ Бострійській, священномученик. Пам'ять 4 січня в числі 70 апостолів, 28 липня в числі чотирьох апостолів–дияконів, і 30 грудня. Святий апостол Тімон належав до числа сімдесяти апостолів, а також, разом з іншими святими апостолами від сімдесяти Прохором, Никанором, Парменом, первомучеником Стефаном, Філіпом і Миколою був обраний дванадцятьма апостолами в Єрусалимі на дияконське служіння. Про його обрання і поставлення оповідає книга Діянъ апостолів (Діян. 6, 1–7). Потім він був обраний єпископом міста Бострем (в Аравії), багатьох привів до християнства, за проповідь імені Христового багато постраждав як від іудеїв, так і від язичників, і нарешті був кинутий в сильно розпалену піч. Деякі вважають, що так і відбулася його мученицька смерть, в той час як інший переказ говорить що він анітрохи не постраждав від вогню і вийшов з печі неушкодженим (святитель Димитрій Ростовський). Традиція Римської Церкви додає, що святий Тімон, вийшовши з печі неушкодженим, був потім відданий хресної смерті. Про обрання Пармена в диякони в Апостольських Діяннях (гл. VI, 1–7) розповідається так: «в ті дні, коли примножилися учні (Господа), стався у елліністів (євреїв з язичницьких країн) ремствування на (природних, палестинських) євреїв за те, що їхні вдовиці були занедбані в щоденному роздаванні їжі (у змісті). Тоді дванадцять апостолів, скликавши безліч учнів, сказали: "Не личить вам, залишивши слово Боже, піклуватися про столи. Отже, братіє, виберіть з поміж себе сімох мужів доброї слави, повних св. Духа і мудрості: їх поставимо на цю службу; А ми перебуватимемо завжди в молитві та в служінні слову». І людям сподобалося оце слово всій громаді; і обрали Степана, мужа повного віри та Духа Святого, і Пилипа, і Прохора та Никанора, і Тимона та Пармена та Миколая Антиохійца, наверненого з язичників; їх поставили перед апостолами, а ті їх запитали помолившись, поклали на них руки, і слово Боже росло, і число учнів збільшилося в Єрусалимі. Св. Пармен з особливою старанністю виконував доручення апостолів і ревно служив при трапезах, але незабаром ще до розсіювання апостолів з Єрусалиму для

проповіді, мирно помер. У службі св. апостолам 28 липня сказано: «Великий Пармена перед очима апостолів успе, зробивши з ретельністю теплим Божественне служіння» (3-й вірш, 5-й пісні канону). Втім, є думка, що св. Пармен проповідував Євангеліє в Македонії і свої апостольські труди зобразив мученицькою кончиною. Адон відносить кончину св. Пармена до царювання Імператора Траяна (117). Пам'ять св. Пармена відбувається 4 січня в Соборі 70 апостолів і 28 липня разом з іншими диякон-апостолами (Прохором, Никанором і Тихоном).

Сьомий диякон, обраний апостолами, для служіння при трапезах, був Микола, родом з Антіохії. Його імені немає ні в соборі св. 70 апостолів, крім Дорофеевого списку, ні в Церковній службі, ні в православних місяцесловах і святцях. Деякі з церковних письменників (св. Іринеї Ліонський, Єпіфаній Кіпрський, блаж. Ієронім та ін.) вважають диякона Миколая засновником і начальником секти ніколаїтів, вчення і життя яких викриває св. Іоанн Богослов в Апокаліпсисі. В останньому вірші Господь говорить Анголам Церкви в Пергамі: «Так і в тебе є ті, які дотримуються вчення ніколаїтів, яке Я ненавиджу» (Одкр. 2:15) Вище в 14 вірші говориться про тих, хто тримаються вчення Валаама, що навчав був Валака покласти спотикання перед синами Ізраїля, щоб їли ідолоські жертви й розпусту чинили з моавітянку (числ. XXIV) [72]. Припускають, що диякон Микола неправильно зрозумів вчення Ісуса Христа про любов і свободу християнську та був проповідником вільної розгнужаної плотської любові, розпусти. Про появу подібних лжеучителів (чи належали вони до учнів Миколи диякона, або будь-якої іншої особи) згадується в посланнях ап. Петра (2 Петр. 2:2) і Іуди. Блаж. Ієронім в листі до ченця Ілідора пише: «не всі єпископи є істинними єпископами. Ти звертаєш увагу на Петра, але не забудь Іуди. Ти маєш на увазі Стефана, але поглянь і на Миколая, якого Господь засудив вироком в Апокаліпсисі як винуватця ганебних вигадок і засновника ересі Ніколаїтів.» Ілідор Творіння.» [3, с. 172].

2.3 Подальший розвиток дияконства

На числі сім зупинилися, судячи з усього, через такі традиції: «Йосип Флавій в своїх «Древностях» свідчить про звичай, на його думку, заснованому Мойсеєм, поставляти керівників малих міських і сільських громад в кількості семи осіб. Природно, що, вводячи нове служіння, викликане загальними потребами, апостоли могли скористатися саме цією звичною для євреїв структурою». Іншу точку зору на походження дияконського чину висловлює святий Іоанн Золотоуст, що не зв'язує дияконат зі служінням «Сімьох». Згідно з книгою Діян святих Апостолів, Сім служителів мали більш низький ієрархічний статус, ніж апостоли, але вони мали право здійснювати такі ж богослужбові дії. Тлумачення Іоанна Золотоуста було узаконено в VII столітті на Трульському Соборі. Таким чином, офіційна версія народження дияконського служіння – його стихійне виникнення наслідування греко-римських і іудейських традицій, не пов'язане з відбитим в Священному писанні служінням Семи. У церковній ієрархії існує цілий ряд чинів, в назву яких входить слово «диякон». Наймолодший з чинів – чин іподиякона, в Православній Церкві він виник у II столітті і його головна функція – прислуговувати архієрею під час його священнодійств. У сучасній Церкві іподиякон не має священного ступеня, хоча одягається в стихар, носить одну з речей дияконства – орар. Будучи найстаршим церковнослужителем, іподиякон є проміжною ланкою між церковнослужителями і священнослужителями. За багаторічні заслуги в церковному служінні диякони можуть удостоїтися вищого ступеня – чину протодиякона. Так називають головного диякона в єпархії, що займає свою посаду при кафедральному соборі єпархіального центру. Іноді звання протодиякона надається у вигляді нагороди на особистий розсуд начальства також тим дияконам, які не служать в кафедральних соборах. А вищим титулом в дияконському служінні є чин архідиякона [24, с. 251]. Сам термін з'явився в середині IV століття, але архідияконські функції сформувалися набагато

раніше. У давнину архідиякон мав право представляти єпископа на Соборі, підписуватися за нього і виступати з промовою нарівні з єпископами. Поставлення в диякони є першою сходинкою таїнства священства. У ранній Церкві диякони обиралися всією громадою і удостоювалися сану через рукопокладання єпископом диякона, в подробицях цей чин рукопокладання вперше згадується в «Ареопагітиках». У візантійській традиції хіротонія могла відбуватися на Літургії після читання анафори. Поступово чин розширювався і доповнювався новими елементами. Сучасну форму він знайшов в XVII столітті, випробувавши на собі вплив латинської традиції. Основу хіротонії в диякона складають вчинення архієрейської молитви і покладання рук на ставленика. В книзі Діянь ані слова, яку саме молитву читали Апостоли, в церковній практиці перших століть не було суворих молитовних формул, якими супроводжувалася хіротонія, єпископам було надано повну свободу. Перші спроби обмеження і впорядкування хіротонії зустрічаються лише в пам'ятниках III–IV ст [40, с. 67]. Так, в Апостольських Постановах IV століття, що містять найдавніший текст молитви поставлення на диякона, пропонується при покладанні рук читати вже певну молитву: «в оточенні всього пресвітерства і дияконства». У доповненому і відредагованому вигляді ця молитва приведена і в «Заповіті Господа нашого Ісуса Христа». Будь-яких інших відомостей про те, як відбувалася дияконська хіротонія до V століття, в збережених джерелах не зустрічається [12, с. 516].

У візантійській традиції в служінні дияконів вже присутні багато літургійних функцій, як і в сучасному православному богослужінні. Так само диякони вимовляють єктенії, виголоси прокименів та вітань, читають Апостол і Євангеліє, здійснюють кадиння, беруть участь у всіх входах, здійснюють різні малі священнодійства, допомагають при здійсненні Таїнств, здійснюють загальну організацію служби. У другому тисячолітті ці функції поступово скорочувалися. У Візантії диякони займалися також громадською та адміністративною роботою, чим пояснюється значне зростання їх кількості. Цей надмірно великий склад візантійського дияконату описує у своїй статті архімандрит Лев (Жилле): «Собор 314 року в Неокесарії своїм п'ятнадцятим

правилом заборонив постачати дияконів в кількості більше семи для Церкви одного міста, яким би великим він не був. Однак на Неокесарійському соборі постанови не зупинили зростання східного дияконату. Так, в Олександрії на початку IV-го століття дев'ять дияконів стали арианами, що вже свідчить про певну чисельності тамтешнього дияконату. Церква Едесси в 451 році налічувала 39 дияконів. Імператор Юстиніан (роки правління 527–565 рр.) Заборонив Константинопольській Церкві мати більше ста дияконів; тим не менш, в 692-му вона мала сто п'ятдесят» [16, с. 82]. Після епохи іконоборства число візантійських дияконів в кілька разів зменшилось. Після падіння Візантії дияконія стала чисто богослужбовим чином, хоча іноді виконувала роль секретарів при єпископах, монастирях і великих храмах. У сучасній грецькій православній церкві дияконів мало, і основним їх завданням є допомагати священикам при звершенні богослужінь а також в парафіяльній діяльності. У слов'янських Церквах вплив дияконського служіння виявився набагато ширшим і багатоплановим. За відсутності диякона служба стає менш урочистою, а при поставлені в ієреї священнослужитель обов'язково повинен пройти ступінь дияконства [20, с. 356]. Крім того, слов'янська культура як ніяка інша характеризується розвиненим дияконським співочим мистецтвом. Саме спів диякона здавна прикрашає богослужіння. Це відображено в церковному Типіконі, де сказано про обов'язкову присутність диякона на недільних і святкових службах. Диякон завжди були церковним чином і мають досить важливі функції в богослужінні. Перш за все, диякон це κήρυξ, тобто богослужбовий герольд або глашатай: виголошує початок служби і закликає священика дати початкове благословення – «час правити Господеві», в той же час і сам отримує дозвіл починати службу, закликає присутніх до молитовного єднання, а в особливі моменти збуджує їхню увагу – «премудрість, будьмо уважні». Це його обов'язок і привілеї – закликати перед анафорою збори, вітати один одного – «полюбімо один одного», починати спів (читання) Символу віри, закликати священика до благословення Дарів, запрошувати причасників до Чаші для залучення Святих Дарів з рук священика або єпископа.

Найпомітнішою функцією диякона в богослужінні є, без сумніву, виголошення ектеній. Ця важлива складова частина богослужіння, яка доповнює священнодійство і пояснює їх сенс. [28, с. 235].

Деякі функції виникли тільки в ході розвитку Церковної історії – наприклад, певна допомога при здійсненні таїнств, читання Апостола, кадіння, участь у вході, стеження за храмовими світильниками. Траплялося й так, що елементи дияконського служіння виникали, а потім зникали, і знову з’являлися в інший час, але так і не дожили до сьогодення. Вони в основному були пов’язані з громадською роботою – розподіл милостині, викладання в церковних школах, посередництво між єпископом і паствою, проповідництво. Кілька елементів збереглися до сучасності – виголошення ектеній і різних вигуків, керівництво хором і прихожанами під час читання Символу Віри, ведення недільних шкіл. Богослужбові функції диякона можливо розділити за їх використанням в традиціях різних церков. Часом вони будуть перетинатися, але деякі з них будуть характерні тільки для тієї чи іншої церкви. В ранній церковній традиції (до V ст.) передбачалося, що диякони будуть прислужувати при Євхаристії, здійснювати Проскомидії, Причастя і інші таїнства, розподіляти милостиню, займатися викладанням, бути особистим слугою єпископа, посередником між єпископом і паствою, виголошувати ектенії і вигуки, проповідувати, управляти хором і парафіянами, здійснювати призов до початку служби. Католицька традиція традиційно зберігає більш вузький спектр діяльності диякона: крім служіння при Євхаристії, вони могли бути слугами єпископа, секретарями при єпископі, а також виконували повсякденну храмову роботу [29, с. 382].

Візантійська традиція – як вже говорилося, найбагатша на дияконські функції: тут і співслужіння єпископу, і посередництво між ним і паствою, і участь в Патріарших скликаннях і у виборах архієрея, і інша громадська і адміністративна робота, також тут присутні і такі храмові функції, як нагляд за світильниками, за дверима, за порядком в храмі, розподіл милостині, викладання в церковних школах, проповідництво, управління хором і

прихожанами під час читання «Символу Віри», тут також присутні і суто богослужбові функції – служіння при звершенні Євхаристії, допомога при Хрещенні, проголошення ектеній, кадіння, участь у входах, заклик до початку служби, читання Апостола і навіть Євангелія. Традиція що сформувалась за часів Київської Русі – також насичена, в ній основному зосереджені на богослужбових функціях: допомога при звершенні Євхаристії, догляд за хворими і пораненими, проголошення ектеній, кадіння, участь у служінні панахиди, заклик до початку служби, дерегування прихожанами під час співу «Символу Віри» та іноді ведення хором, читання Апостола (але не Євангелія, якщо тільки це не протодиякон), рідше – більш дрібна повсякденна робота (але її в більшості храмів покладено на читців і паламарів). Дияконське служіння в Стародавній Русі було направлено, перш за все, на виховання людини, яка служить Богу і виконує Волю Божу. Характер світовідчуття середньовічної людини дозволяє говорити про «зодягнення в Христа», коли суб'єктивне «Я» – як центр світу – відходить на другий план, наближаючи тим самим людину до Господа і даючи можливість спілкування з позиції всього «тварного» світу. Дана позиція дозволяла подолати людське бажання панування над іншими людьми, стати частиною світу, «живим каменем» Церкви. Відмова від мирських цінностей життя наділяло православного віруючого духовною свободою і розкривало його душу для дарів Святого Духа [31, с. 235].

У сучасну епоху, однак, ця інтерпретація була оскаржена. Православний богослов в цьому питанні неминуче повинен прийняти до уваги давню екзегетичну традицію, авторитетним прихильником і продовжувачем якої був св. Іоанн Золотоуст. Говорячи в своїх «Бесідах на Діяння апостолів» про обрання Семи, Золотоуст строго і категорично заперечує, що Семеро були «висвячені» як диякони, по тій простій причині, що в той час не існувало відмінності між ієрархічними ступенями: не було ні єпископів, ні священиків, ні дияконів. Згідно з поглядом Іоана Золотоустого, Семеро були обрані з певного приводу, для виконання тільки одного завдання, а саме – «служіння столів» (*Acta Apostolorum, hom. XIV, MG LX, с. 116*) [4 с. 111]. Можна

заперечити, що ця інтерпретація лише відображає ситуацію часів Золотоуста, коли дияконство стало богослужбовим інститутом, особливо на Сході. Однак Золотоуст жодним чином не був схильний применшувати важливість благодійної діаконії в Церкві і дійсно, цього роду відповідальність Церкви перед суспільством була однією з його найголовніших турбот. Просто він стверджував, що спочатку діаконат був встановлений в Церкві для інших цілей і завдань.

Що б не говорилося про тлумачення Золотоуста, воно було рішуче схвалено собором в Труллі (692), причому давалася пряме посилення на думку святителя. Обговорювався там питання стосувалося мало раніше місце заборони мати більше семи дияконів в одному місті. Помісний собор в Неокесарії (315) своїм п'ятнадцятим правилом постановив наслідувати приклад Семи з Діян апостолів. Але собор в Труллі, всебічно розглянувши питання і прямо пославшись на Золотоуста, змінив правило, оскільки вагомих причин для такого кількісного обмеження не існувало [5, с. 59]. Справді, не було ні схожості, ні зв'язку між «літургійним діаконатом» і діаконатом Семи, який обмежувався тільки «служінням столів». Це «служіння», настільки вузько спеціалізоване, має залишатися, проте, «зразком людинолюбства і піклування про нужденних», взагалі воно стало властиво візантійській канонічній думці. Так само вважали і багато інтелектуалів Російської Церкви нового часу, як екзегети, так і каноністи .

У католицькій традиції дияконський сан завжди розглядався як підлеглий, допоміжний чин в загальній структурі церковного служіння. У документах древньої Церкви диякони зазвичай згадуються як служителі єпископа, як свідчить 18 Правило I Вселенського собору [5, с. 30]. У ті часи вони утворювали собою якесь робоче оточення єпископа і в цьому положенні отримували різні завдання, переважно в сфері церковного управління і допомоги нужденним. Мабуть, тоді ж і сам термін *διακονία* придбав сенс служіння саме такого роду. У стародавній Церкві диякони володіли широким колом обов'язків, але були обмежені і залежні в своїх правах. Вони діяли лише

згідно з вказівками свого єпископа, і йому ж про все повідомляли, щоб той брав всі рішення сам. Їм не можна було нічого робити потай, без архієрейського схвалення або повідомлення. Як посланці і представники єпископа, діючі його ім'ям, вони займали важливе і впливове становище в християнських громадах. Відповідно, і характеризувалися вони не тільки як «служителі» єпископа, але і як його «апостоли і пророки», його «вухо, око і уста, серце і душа»

У зв'язку з вищезазначеним служінням, з самих ранніх пір дякони відігравали свою особливу роль в здійсненні богослужінь, в Посланні св. Ігнатія до Траллійців (гл. 2) вони характеризуються також і як «служителі таїнств Ісуса Христа».[36, с.118] Згідно апостольській традиції св. Іполита, дякони посвячувалися через покладання рук єпископа і тому пресвітери, або священики не беруть участі в їх посвяченні, оскільки дякони були їх помічниками і не мали того «станoviща», яке було властивим лише для членів кліру. Так само дякони і раніше, навіть в той час, призначалися на певні церковні посади, в зв'язку з чим їх шанували певними почестями, тому вони були схильні привласнювати собі старшинство по відношенню до старших. Тому Собор відкинув всі подібні претензії як зухвалість і свавілля.

У сьомому правилі прийнятим Трульським собором вельми важлива і істотна чітка грань, проведена між саном і посадою. Правило має на увазі, що адміністративні призначення або повноваження не змінюють ієрархічного статусу тих осіб, які ці повноваження отримують, навіть незважаючи на указ єпископа, який може дати таке призначення. Тоді відразу виникає питання: «служіння єпископа» – це *υπηρεσ* (грец. обслуговування)? Чи просто посада, або повноваження? Ранні чини звершення хіротоній в цьому сенсі досить незрозумілі. Вони не говорять нічого певного ні про благодать, дарованої при висвяченні, ні про функції, якими дякон при цьому наділяється. Проте, там чітко говориться про підлеглість і допоміжний характер дяконату. Єдине, що нам тут може допомогти, це згадка про св. Стефана в молитві посвячення (хіротонії), описаній в восьмій книзі Постанов Святих Апостолів: «...на раба Твого цього, вибраного Тобі на дяконство, і сповни його Духа Святого і сили,

як Ти сповнив Стефана мучина і наслідника страждань Христа Твого...» [2, с. 264]. Ця фраза перейшла і в пізній Візантійський чин, який використовується дотепер. Тут варте уваги те, що в цій молитві згадується тільки один св. Стефан, і згадується як мученик і страсотерпець, а не як «диякон». Вбачається аналогія, в якій підкреслюється харизматичний характер служіння. З плином часу більшість обов'язків, які спочатку утворювали собою певне обслуговування (υπηρεσία). Тому диякони, були перенесені в інше середовище. Справді, душопіклувальна діяльність і взагалі турбота про бідних, що мають потребу в щоденному хлібі, могли здійснюватись іншими людьми в різний спосіб і різними шляхами. Крім того, турбота один про одного, а також благодійність, були особистими обов'язками кожного віруючого окремо і всієї громади загалом.

З багатьох обов'язків, властивих дияконському служінню в древній Церкві, збереглася тільки його богослужбова функція, особливо участь у служінні Євхаристії. Це помітна зміна, але було б не зовсім вірно говорити про неї, як занепад дияконату. Насправді це означало повну реорганізацію дияконії в Церкві. Крім того, це мало на увазі нову інтерпретацію природи дияконату, яка ніяк не суперечить старій традиції, але робить більш очевидною різницю між саном і посадою або якимись обов'язками. Фактично переважання богослужбової ролі дияконів стало помітно в IV столітті, в період стабілізації та уніфікації обрядів. Роль помічників при здійсненні богослужіння (єпископами та священиками), була відведена дияконам і стала їхньою головною і основною функцією, яка сформувала їх ієрархічний і богослужбовий статус в Церкві. Допоміжна роль дияконату ясно відображена в сучасному чині дияконської хіротонії. Висвячення відбувається на літургії після анафори, тобто після освячення Дарів [69]. Це повинно підкреслювати, що диякони не приймають в самому освяченні ніякої практичної участі, крім хіба що участі в соборній молитві всієї громади, яка присутня під час богослужіння. Ієрейська хіротонія навпаки відбувається до освячення дарів, на самому початку священнодійства так, щоб нововисвячений священик міг відразу приєднатися до архієрея і до

своїх старших співслужителів у священнодійстві освячення Дарів. Ці два образи рукоположення – новий вираз старої думки про традиційні відмінності: диякони висвячуються *in ministerio* (лат. в служінні), в той час як ієреї – *in sacerdotio* (лат. священство). На завершення чину хіротонії новий диякон отримує з рук архієрея рапиду, завдання, якої полягає в «охороні» Дарів (від мух і комах). Зараз це не більше ніж символічний жест, але він чітко відображає службову роль диякона в літургії Церкви. У сучасній нам традиції рапиди виготовляються у формі херувимів (відповідно і називаються – «шестикрилі») з тим, щоб підкреслити аналогію між ангелами і дияконами, оскільки ангели теж не більше ніж «службові духи». Згідно з нинішніми правилами, дияконські хіротонії можуть відбуватися і на літургії Ранішосвячених Дарів, яка, строго кажучи, є не богослужінням Таїнства, а лише особливим варіантом вечірньої служби, доповненої чином причастя Ранішосвячених Дарів. Стисло кажучи, диякони не повинні і не можуть здійснювати якісь священнодії, крім, як в якості помічників при здійсненні богослужіння священником або єпископом. Диякони – не більше ніж помічники [10, с. 103].

У Східному обряді літургійні функції диякона вельми помітні і вражаючі. Західні літургісти зазвичай вважають це самою відмінною рисою даного обряду. В цілому, це спостереження вірне, якщо допомога або участь дияконів в богослужінні є явище нормальне, звичайне, і бажане, то ні в якому разі не необхідне й не обов'язкове, оскільки воно несе другорядну, допоміжну функцію. Це участь відноситься, скоріше, до *plene esse* (повноти буття) богослужбового обряду, його церемоніальною завершеності і досконалості, ніж до самого буття. Зрозуміло, що в більшості нинішніх парафій дияконів взагалі немає.

Найпомітнішою функцією диякона в богослужінні є, без сумніву, виголос ектеній, звичайним виголошувачем яких він і є. Однак ектенії, можуть вимовлятися їм тільки за парафіяльним богослужінням, очолюваним священником (або єпископом); поза цими умовами читати їх він не може. Служіння диякона в цьому випадку – служіння підпорядковане. Не зовсім

точно було б називати ектенію діалогом, бо вона не містить відповідей на свої прохання. Виголошуючи прохання, диякон підіймає праву руку, тримаючи орар (лат. «молитися») – довгу, не дуже широку стрічку, що є віддмінною ознакою богослужбового облачення диякона [14, с. 37].

Кожна ектенія має славослів'я, яке вимовляється священиком, саме священик є єдиним справжнім провідником літургійного служіння. У зв'язку з цим доречно процитувати коментар Кавасили: «Народ до молитви ж спонукає священик, як особа, на те поставлена. Після прохань (ектеній) про все, (диякон) закликає нас віддати самих себе Богу». Отже, ектенії читаються дияконом, а священик у цей же час у вівтарі читає свої молитви лат. напівголосно. Тут в молитвах наявності дублювання, певний паралелізм; тим не менш, ектенія буде незавершеною без славослів'я, сказаного священиком. Це щось набагато більше, ніж просто гучний виголос [17, с. 145]. За словами Кавасили, ці прохання є поясненням, чому, власне, ці ектенії вимовляють взагалі. Причина – Божественна слава. «Тому, причина полягає в звершенні прохань, і як закінчення священик славослів'я вимовляє в слух всім, щоб це славослів'я досягло кожного, хто беруть участь в хвалебному співі і щоб вся церква прославляла Бога. І дійсно слухаючи присутні стають співниками в його прославляннях Бога (виголосах), бо, коли священик вимовляє славослів'я, всі вірні примовляють амінь і проголошуючи це слово, підтверджує в собі всі слова ієрея» [39, с. 140]. Тому навряд чи потрібно вірним говорити про диякона як про посередника між присутніми в церкві і священиком що звершує служіння. Насправді сам священик, який має прямий контакт з молитовним зібранням є і його посередником. Молитви священика і мирян не просто скоординовані між собою, вони є одним цілим і в хваленнях і в прославляннях. Незважаючи на помітну роль диякона, особливо в першій частині Божественної літургії, було б великим перебільшенням вважати, що він робить якесь цілком самостійне служіння. Немає підстав вважати, як іноді припускають, що це дублювання молитов, що було викликано юдейським уявленням про святині, як про щось абсолютно недоступне для простого народу. Чи не представляється можливим і

те, щоб це повторювання було спеціально принесено на богослужіннях, коли стали виникати певні мовні проблеми, щоб забезпечити більш тісну участь народу в богослужінні. Це в будь-якому випадку не застосовується по відношенню до візантійського чину літургії, в якому завжди використовувалася мова даного народу. Важливо підкреслити, що таке дублювання молитов в першій частині літургії не має нічого спільного з традицією таємного читання анафори. У цьому випадку немає взагалі ніякого дублювання, оскільки частина молитви, яка читається зараз священиком таємно, вигуки з цієї частини, які вимовляються священиком голосно, відповіді на них народу, утворюють собою насправді одну єдину протяжну молитву, вимовлені священиком котрий служить в ім'я і від імені цілої церкви, що зібралася в цей час на цю службу, і членами якої є як священик, так і народ. Анафора дійсно є соборною молитвою церкви. Характерно, що в цей момент у диякона немає ніякої значної ролі. Було б недоречним занурюватися тут в подальше обговорення цього, самого по собі важливого предмета.

На даний момент, нас цікавить лише богослужбова функція диякона і цікавить, оскільки вона зможе допомогти нам прояснити природу дияконського співслужіння. У літургії не міститься нічого, що могло б дати нам право говорити про диякона більш, ніж про підлеглого співслужителя (помічника) священика котрий звершує служіння. Певні частини богослужбового чину зазвичай відправляються дияконом, завжди в тісному зв'язку з діями священика і за його благословення і цілком можуть бути визначені як, але тільки священик є дійсним служителем всіх парафіяльних богослужінь в Церкві. Вище ми вже помітили, що хоча співслужіння диякона в літургії було постійним, традиційним і нормативним, воно не могло розглядатися як обов'язкове і необхідне. Іншими словами, воно не є невід'ємною частиною богослужбового чину. Нічого суттєвого не упускається, якщо священик служить один і ця ситуація передбачається особливими зауваженнями Службника. Справді, в наш час Божественна літургія частіше відбувається без диякона, ніж з його участю. Зрозуміло, в цьому випадку священику самому доводиться виконувати

деякі дії, що зазвичай здійснюються дияконом, наприклад, читання ектеній. Це може створювати деяку практичну незручність, священник змушений одночасно вимовляти ектенії і читати відповідні їм таємні молитви. Ці незручності, втім, можуть бути легко подолані і більш того, чин сам по собі може бути істотно збагачений, якщо священник буде вголос читати таємні молитви, котрі доповнювало ектенію славослів'ям. Проте, без диякона чинопослідування може не придбати більшу цілісність і узгодженість, бо в цьому випадку його основний задум і кінцева мета отримують найкраще вираження. В цілому, участь диякона стосується зручності, а не сутності здійснення служби, хоча служба при його присутності стає урочистіша [13, с. 292].

Тоді виникає наступне питання, чи дійсно участь диякона, в його сучасному вигляді, служить кінцевому задуму, заради якого створювався і формувався євхаристійний чин, чи навпаки в певних випадках, ускладнює його розуміння? Це важливе, критичне і до того ж делікатне питання, через що його часто обережно обходять. Примітно, що в слов'янських церквах, на початку ХХ століття, користь дияконату в його сучасній формі зумовлює його необхідність, рішуче було оскаржено деякими видатними архієреями, що належали до консервативного крила російського єпископату того часу. Було заявлено, що марно і безцільно тримати дияконів в парафіяльних церквах, що це був, скоріше, безглуздий звичай або просто мода, тому було висловлено сподівання, що парафіяльний дияконат може незабаром вийти з цієї моди повністю. Причини таких радикальних заяв носили змішаний характер і очевидно, були обумовлені загальною ситуацією, яка склалася в той час. Ця ситуація не була глибоко вивчена, що не були простежені її основні богословські передумови. Проте, такі заяви, які виходять із компетентних і відповідальних очільників, не можуть бути просто відкинуті або проігноровані [39, с.249].

Так вийшло, що в слов'янських церквах, з різних і незрозумілих історичними причин, до теперішнього часу дияконат практично втратив своє духовне значення і виродився в якусь церемоніальну або артистичну посаду. Фактично диякон став в Церкві якимось музичним служителем. Його участь в

богослужінні в чому була затребувана через те, що від нього очікувалося внесення в богослужіння додаткової виразності, емоційного і естетичного забарвлення. Основні вимоги до диякона зводилися, в основному, до володіння хорошим, потужним голосом і артистичними навичками, його функції розійшлися з істинними цілями обряду. Правда, в цьому випадку вони обмежено можуть брати участь в sacramentalній частині літургії, і їх роль обмежена участю в звершенні певних священнодій, тобто читанням ектеній і Євангелія. Дисципліна в таких ситуаціях часто слабшає. Фактично, це обмеження лише підкреслює ненормальність і двозначність в такій практиці. Диякона доводиться розглядати, як випадкового учасника богослужіння, на яке він запрошений для виконання деяких функцій артистичного і декоративного характеру, замість того, щоб бути духовно задіяним в служінні таїнства. Насправді, це не просто зловживання, але зловживання дуже характерне, що відображає неправильне уявлення про дияконський сан. Диякон загубив належне його сану положення в богослужбовому чині. Це невірне уявлення про дияконський сан в значній мірі укорінився в загальному перебільшенні важливості естетичного аспекту в богослужбовому чині, який посилюється в новітній час, особливо в Російській Церкві. Хор посів непропорційне місце в богослужінні, і богослужіння саме по собі перетворилося в рід театральної вистави. Естетичний аспект дійсно необхідний священнодійства в якому вистачає місця для мистецтва. Мистецтво і естетика, однак, повинні бути підпорядковані духовної мети обряду, в той час як вони, замість цього, виявляють прагнення до незалежного самостійного курсу. Сучасна історія музики в Руської Церкви є яскравим прикладом такої зміни, але тут було б недоречним детально обговорювати цю складну тему. Тільки на підставі знання цього фактора можна правильно зрозуміти існуючу зміну в характері дияконату.

Іншим важливим фактором цього процесу було поширення традиції рідкого причащення. Багато говорилося і продовжує говоритися в захист практики відвідування літургії без наміру причаститися, який в парафіях як і раніше є

домінуючим і деколи навіть нав'язується. Проти неї рішуче підняв свій голос отець Іоанн Кронштадтський, а також і багато інших, до і після нього. Не можна недооцінювати очевидну духовну небезпеку, яку приховує в собі ця практика. Вона змушує вірних дивитися на Євхаристію, як на свого роду релігійне уявлення, яке можна відвідувати і не особливо заглиблюючись в самий сенс священного обряду. Який за будовою, так і за змістом цього божественного встановлення, Євхаристія внутрішньо спрямована до причастя і своєї кульмінаційної точки досягає при урочистому заклику « зі страхом Божим і вурою приступіть», зверненому до віруючих [40, с.178]. Тільки в цій перспективі учасники богослужіння можуть в ньому знайти належне для себе місце. Згідно авторитетним тлумаченням Святих Отців, та й пізніших тлумачів візантійської традиції літургії, літургія являє собою свого роду «священний огляд», стиснений символічний образ всього домобудівництва Божого, спрямованого на спасіння людини, а цеї мається на увазі саме духовне бачення і споглядання. Але очевидно, що повнота цього споглядання може бути подана тільки в причасті. Іншими словами, присутність за літургією може бути засноване саме на участі в ній, участь у Євхаристії – це єдина справжня мета присутності на літургійному богослужінні. Для цілей цієї рекомендації у здійсненні практики, зібрання тих хто молиться, «народ святий», за словами Кавасілі, зведено до ролі мовчазних глядачів, вони, це зібрання, що втрачає свою богослужбову роль, яка є спільною дією всієї церкви, зібраної для богослужіння, участь в якому і є привілей і святий обов'язок всіх віруючих. Все, що відбувається під час служби, скоординовано саме навколо цього, якщо справа йде інакше, то внутрішня цілісність літургійного богослужіння може бути повністю втрачено, що на практиці і сталося з деякими дияконськими функціями [42, с. 18].

Ось тому і виникає питання, наскільки потрібен діаконат в його нинішній формі, навіть для ієрейського богослужіння. Тут у нас виникає дилема. З одного боку, можна обходитися без діаконого співслужіння, оскільки це співслужіння в своїй сучасній формі не відповідає справжньому змісту

Євхаристії. Це вже у великій мірі і сталося, хоча б і з інших причин, і про цю ситуацію можна судити за її результатами. Священик має можливість більш ефективно втілювати єдність своєї пастви і громада знову займає належне їй в богослужінні місце. Не так вже й рідко пропонується відновити спільний спів всім зібранням, котрі моляться, щоб участь членів громади зробити реальним і дієвим. Це було досягнуто за незалежності України в багатьох громадах Української Православної Церкви, яка приєдналася до Київського Патріаршого престолу і мета була досягнута.

З іншого боку, існуючий дияконат може бути реорганізований і повернений до властивої йому ролі літургійних помічників священиків. Більш тісні богослужбові відносини між священиком і його дияконом повинні бути відновлені на основі їх спільної участі в Євхаристії, як це і мається на увазі традиційним чином, хоча образи їх участі будуть різними. Концепція співслужіння повинна бути прояснена і відповідним чином визначена, тоді участь диякона в службі може стати органічною частиною священного обряду. Це передбачуване відновлення справжнього літургійного дияконату може бути досягнуто однак, тільки в контексті всебічного літургійного оновлення. Вагомі аргументи можуть бути наведені на захист будь-якої альтернативи, вони повинні бути уважно вивчені і ретельно зважені. Це може зажадати богословської переоцінки проблеми служіння в цілому. Природа християнського служіння в православній традиції завжди визначалася в тісному зв'язку з таїнствами, особливо з Євхаристією. Богословське вирішення проблеми дияконату міститься у вченні про Євхаристію і проблема служіння в цілому є Євхаристійною проблемою: Євхаристія – це серце і центр і справжньої підстави Церкви, яка являє собою Тіло Христове. Дияконат, як значущий богослужбовий чин, може бути адекватно сприйнятий тільки в Євхаристійному контексті [46, с. 297].

Як ми бачимо, постійний дияконат зберігся в Східній Церкві в дуже своєрідній формі. У всі часи в Церкві існував великий дияконський корпус, як в соборах, так і на парафіях. Склад цієї групи був змішаним. На території Русі в

Церкві можна виділити дві основні категорії. По–перше, це значна група, що складається з тих, хто був обраний для дияконського служіння через свої музичні здібності, в основному це мало місце в кафедральних соборах і великих міських церквах. Вони були змушені залишатися дияконами лише через те, що обрані були в силу особливих причин суто для дияконського служіння. Багато з них мали достатню богословську освіту і тому могли мати додатковий послух, такий як проповідь і катехизація, якщо це було потрібно. По–друге, набагато більша група з тих, кому доводилося залишатися простими дияконами через те, що вони не мали відповідної кваліфікації для подальшого зростання.

Ця своєрідна ситуація може бути зрозуміла тільки в історичній перспективі. Приклад Руської Церкви в цьому сенсі є особливо показовим. В силу різних історичних причин, які ми не можемо обговорювати в цій роботі, духовенство в Руській Церкві поступово стало закритою спадковою соціальною групою, щось на зразок особливого класу або навіть касты. Це ситуація була закріплена законодавчо і суворо дотримувалася, вона не могла не сприяти розвитку особливої класової самосвідомості, так як навіть члени сімей кліриків закон відносив до «духовних». Єдність духовенства було соціальним феноменом в загальній структурі чітко розділеного на шари суспільства. «Духовенство» було цивільним статусом, а не церковним інститутом. Система шкіл, заснована в XVIII столітті, стала головним фактором, що забезпечував єдність класу. Це була обов'язок єпископів – відкривати школи в своїх єпархіях і це була законодавчо оформлений обов'язок всього духовенства – посилати всіх своїх синів на навчання в ці школи, під страхом суворих санкцій і загрозою покарання, як за дезертирство, в разі відмови. Це були загальноосвітні школи, аж ніяк не богословські. Богослов'я вивчалось лише в старших класах. Курс навчання був довгим, програма суха і важка, а дисципліна жорстокою. Лише незначна меншість з тих, хто ще в ранньому віці був примусово зарахований в школу, міг її закінчити. Ті, хто залишив школу до її закінчення, постійно перебували під загрозою бути забраними в солдати, або поповнити собою селянський стан, якщо не отримували якесь місце в Церкві. Цим пояснюється

диспропорційно роздутість класу нижчого духовенства в Руській Церкві, і це ж вплинуло на соціальний стан дияконата. Більшість дияконів, особливо в сільських парафіях, не мало достатньої освіти, і не могло бути просунене на більш високе або відповідальне становище. Більш того, в матеріальному відношенні вони були вкрай бідні. Це створило різкий соціальний поділ всередині самого духовенства. Правда, вся ця система була анульована близько XIX століття тому, в епоху Великих Реформ 1860–х рр., але її наслідки як і раніше сильно відчувалися навіть на початку цього століття, і укорінена практика тривала. Фактично всередині Церкви дияконат утворив собою групу, об'єднану швидше своїми професійними функціями, ніж покликанням або схильністю саме до цього роду служіння. Ненормальність цієї ситуації була яскраво виражена багатьма архієреями вже тоді Російської Церкви, особливо в період роботи передсоборної наради в 1904–07 рр., А потім і на Помісному соборі 1917–18 рр. Ці соціальні умови ускладнили проблему, що стосується природи і функцій дияконату в Російській Церкві. Існуючий постійний дияконат не справлявся із завданням, яке могла б виправдати його існування. В інших Православних Церквах ситуація була іншою, відповідно до своїх історичних і місцевих умов, але основна проблема була тією ж. Багато проблем минулого зараз застаріли, особливо в Церквах за залізною завісою, але пам'ять про минуле, як і раніше сильно впливає на нинішнє канонічне і богословське мислення.

Сучасна проблема дияконату, як вона сприймається і досить інтенсивно обговорюється на Заході, є в більш широкому сенсі радше проблемою діяконії, ніж проблемою дияконату, як ієрархічної ступеня. У Східних Церквах ситуація інша. Незважаючи на коротко змальовану вище кризу і хвилювання, які їй довелося пережити, Східна Церква більш стурбована богослужбовим аспектом проблеми дияконату. Це не означає, що Православна Церква байдужа по відношенню до великої і серйозної проблеми діяконії – соціальної відповідальності та служіння Церкви, але можна стверджувати, що з православної точки зору і в світлі історичної традиції Східної Церкви, *διακονία*

в цьому сенсі не може служити підставою для існування дияконства як священного сану. Дияконія – це лише дія або завдання і завдання всієї Церкви. Можна далі стверджувати, що ця задача більш успішно може виконуватися мирянами, за дорученням церковної ієрархії і під її контролем [43, с. 365]. Правда, в деяких випадках тут може знадобитися зведення в нижчі ступені церковнослужіння, але ми знаємо, що багато дияконських завдань, в широкому сенсі цього слова, довгий час успішно виконувалися в Православній Церкві звичайними мирянами, на ниві місіонерської діяльності, освіти і зокрема, релігійної освіти, а також благодійності та соціального служіння. Для цих цілей, з православної точки зору, потрібно відновлення постійного дияконату. Ці завдання і обов'язки лежать на всій повноті Церкви. У зв'язку з цим швидше можна подумати про відновлення старого і традиційного чину дияконис (про що в Російській Церкві велися постійні розмови протягом останніх ста років), про розвиток монахинь сестер, і особливо медичних сестер з монахинь, і багатьох інших подібних утворень. Це дійсно нагальні проблеми, але вони лежать поза межами цієї роботи. Багато з цих завдань могли б бути доручені дияконам, але радше на основі їх індивідуальних схильностей до тієї чи іншої діяльності, і аж ніяк не в якості компонента, властивого дияконському служінні, в його справжньому значенні.

РОЗДІЛ III СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИЯКОНСЬКОГО СЛУЖІННЯ

3.1 Аспекти соціального служіння диякона в Православній Церкві

Коли апостоли усвідомили потребу допомоги бідним, але яка значно обмежувала здійснення євангельської проповіді, вони вирішили поставити на це служіння достойних людей. Обов'язок «піклуватися про столи», на апостолській раді, де зібралося безліч учнів, було вирішено обрати з – поміж себе сімох людей «доброї слави, сповнених Святого Духа і мудрости» (Діян. 6:2–3), аби ті були відповідальними при роздачі бідним, сиротам та вдовам необхідних потреб, а також добрими служителями загальних трапез. Цілком ймовірно, коли відбувалися в Єрусалимській Церкві загальні трапези, що з'єднувалися з євхаристійним переломленням хліба, як це робили апостоли і поступово це набувало сакраментальний характер.

Відомий дослідник, який займався історією християнства А. Голубцов пише з приводу єрусалимських трапез наступне: «Завдяки своєму зв'язку з молитвою і причастям ці трапези мали специфічно богослужбовий характер і добровільне приношення, оскільки становили собою приношення необхідних припасів для розподілення між бідними, що також мали богослужбовий характер. Це означає, що вони, можливо, роздавали або розносили віруючим Св. Дари і можливо навіть, надавали допомогу апостолам при здійсненні Євхаристії. Вимога до дияконів вимагала особливу духовну обдарованість і мудрість. Але обов'язки обраних мужів не обмежувалися тільки сакраментальним служінням при загальних трапезах, деякі з них брали активну участь в проповідуванні Євангелія. Варто згадати полум'яну проповідь сповненого віри першомученика

Стефана (Діян. 7:2–53) і місіонерську діяльність благовісника (Діян. 21:8) Пилипа (Діян. 8:5–13, 26–40). Але якби навіть служіння «Семи» не мало настільки яскраво вираженого духовного характеру, його всеодно не можна було б назвати тільки «служінням», для людських потреб. Основи цього лежать на древньому християнському уявленні про церковне майно, яке розглядалося як жертва любові, принесена Самому Господу. Саме тому хто приховував з пожертвованого громаді, брехав не апостола, але Духу Святому (Діян. 5:3) [42, с. 127].

Абсолютно особливий характер всієї історії «семи» надає одна вельми важлива обставина – докладна розповідь про спосіб їх обрання і поставлення. Нічого подібного не зустрічається не тільки в новозавітній, а й у всій найближчій до апостольських часів літературі. У поставленні «семи» ясно вимальовується, з одного боку, роль громади, з іншого – святих апостолів. Останні, як відомо, були ініціаторами створення нового служіння і здійснювачами sacramentalного акту посвяти. До поставлення «семи» всі службові функції в громаді належали апостолам. Не виключено, правда, що деякі члени Єрусалимської Церкви добровільно несли ті чи інші незначні служби (Діян. 5:10; 6:1), але як формальна установа «сім» не мали прецеденту. Тому ініціативу апостолів слід розглядати як щось абсолютно нове, як створення принципу, яке визначило буття різних за своїм призначенням церковно–ієрархічних служінь. Іншою не менш важливою апостольською дією було посвячення, яке відбувалося через рукопокладання. Сама по собі ця дія не була новою для єврейської громади. Відомо, що ізраїльтяни широко застосовували покладання рук, як символ передачі повноважень. Якщо порівняти функції «семи» з дияконськими обов'язками в наступні часи, то мимоволі звертає на себе увагу їх схожість. Як відомо, обранці єрусалимської громади були поставлені в першу чергу для роздачі євхаристійних Дарів (як це було показано вище) і можливо, також для турботи про незаможних страждених членах громади, наприклад, вдів (Діян. 6, 1).

Згідно найдавнішим джерел, в обов'язки дияконів входить також роздача євхаристійних Дарів віруючим і турбота про сиріт і вдів. Юстин Філософ пише, що «диякони дають кожному з присутніх долучатися до хліба, над яким скоєно подяку, і вина, і води і відносять до тих, які були відсутні». У книзі пастора Єрми знаходимо згадку про дияконів, які погано здійснювали ввірене їм служіння: розкрадали те, що належить вдовам і сиротам і таким чином, наживалися від своєї служби [44, с. 213].

Неокесарійський Собор своїм 15-м правилом наказує: «За першопочатковим правилом, дияконів повинно бути не більше семи, якщо і дуже велике місто. В цьому ти пересвідчишся з книги Діянь апостольських» [5, с. 112] і за свідченням церковного історика Созомена, Римська Церква, слідуючи наведеному вище розумінню книги Діянь, не допускала у себе поставлення більше семи дияконів. І цей звичай утримувався тут досить довго. З її історії ми маємо ще одне важливе свідоцтво. Так, св. Іполит наводить у своїх канонах молитву на поставлення диякона, в якій підкреслюється тотожність справжнього служіння зі служінням «семи». Текст молитви дияконської хіротонії Православної Церкви, як відомо, відображає ту ж думку іншими словами, слід визнати, що тлумачення «семи» в сенсі дияконів надійно вкоренилося в церковному переказі і не рахуватися з цим фактом неможливо. Зафіксовані ж в переказі свідчення, також ототожнюють служіння вибраних в Єрусалимі з пізнішим дияконатом, далеко не всіма приймаються беззастережно. Більше того, ті ж виразники перекази (святі отці і церковні собори) іноді відкрито не поділяють цю думку. Так, згадуване вище 15-те правило Неокесарійського Собору було скасовано 16-м правилом Трульського Собору, отці якого аргументували своє рішення наступним чином: «Ми, знісши з апостольським висловом думка батьків, знаходимо, що у них було слово нема про мужів, службовців таїнств, але про служіння в потребах трапез ». У бесіді на книгу Діянь Іоанн Золотоуст говорить: «А який саме сан мали вони і яке отримали освячення, це необхідно розглянути. Чи не дияконський сан? Але ці розпорядження в церквах надаються не дияконам, а пресвітерам; притому, тоді

не було ще жодного єпископа, а тільки апостоли ... » І далі, говорячи про першомученика Стефана, головному і першому в числі сімох, додає: «У самому справі, скажи мені, чого у нього бракувало в порівнянні з апостолами?» Таким чином, церковний переказ не дає чіткої відповіді на поставлене питання, так як його виразники з однаковим ступенем переконливості свідчать про різні думки. Звідси випливає, що з представлених аргументів «за» найбільш істотним потрібно визнати той, який ґрунтується на схожості обов'язків «семи» з майбутнім дияконатом. Що стосується протилежних заперечень, то, крім наведених вище, вони в основному зводяться до наступного: служіння «семи» мало тимчасовий характер, воно було визначено цілою низкою причин і тому припинило своє існування, як тільки відпала в ньому потреба. Проф. А. Лебедев, наприклад, пов'язує це служіння з усупільненням майна і стверджує, що припинення діяльності «Семи» було викликано зникненням практики використання особистого майна. Важко повністю розділити цю точку зору з тієї причини, що служіння «семи», крім можливих господарських, містило в собі сакраментальні функції, але тим не менш тимчасовий беспреємственний характер, а тому, можна сказати, надзвичайний його характер очевидний.

Проф. А. Лебедев прямо пропонує віднести цих сімох служителів до розряду харизматичних осіб, більш того, саме в харизматичності їх служіння вбачає він одну з перешкод до змішання «семи» з сучасним дияконатом. Відзначаючи особливу проповідницьку діяльність Пилипа і піднесене, сповнене внутрішньої сили віросповідання Стефана, він робить висновок, що це вже не диякони, а особи «апостольського» достоїнства. Інший православний богослов взагалі головним достоїнством первомученика вважав не служіння в громаді, а благовістя. навіть саме поставлення «семи» в книзі Діянь, на його думку, мало значення введення до оповідання про благовісткування Стефана. Він же, хоча і не вирішує остаточно питання про характер служіння «семи», але проте виразно віддає перевагу думці, яка заперечує його тотожність з дияконатом. Як особливо обдарованих, «сповнених Духа Святого та мудрости» розумів «сімох» німецький вчений Зом. Однак в оцінці їх харизматичності явно позначилися

його протестантські переконання. Для Зома «сім» – це не тільки особливо обдаровані служителі громади, а й незалежні від апостолів, поставлені Самим Богом керівники Церкви. Проф. В. Мишцін, не заперечуючи добре обгрунтованого припущення Зома щодо харизматичності «семи», досить успішно і аргументовано заперечує проти допущених протестантським вченим крайностей.

Дослідники, які не визнають діаконого служіння в єрусалимській громаді, вбачають зародження діяконату в більш пізній час в Церквах, заснованих апостолом Павлом, відзначаючи близькість діякона до єпископа, проф. А. Лебедев вбачає в цьому причину походження діяконату як службової посади при єпископі; при цьому він повністю ігнорує будь-який вплив інституту «семи» [45, с. 346]. Цю ж точку зору поділяє прот. М. Малиновський, який в своєму «Нарисі православного догматичного богослов'я» пише, що «Богоучрежденность в Церкві чину діаконого передбачається в посланнях апостола Павла». Дійсно, як відомо, в Павлових громадах були особи, які мали спеціальних, що вже отримали вельми конкретний зміст і назву діяконів (Филп. 1,1). Але тут виникає питання: якщо ці люди несли певне посадове служіння, то чи було воно знову створено в Церкві, або тільки відроджено, іншими словами, існував зв'язок цього інституту з єрусалимським інститутом «семи». Можна вважати доведеним, що «сім» не мали спадкоємства в Єрусалимській Церкві, то ж слід сказати і про інші Церкви, в крайньому разі, немає фактичного матеріалу для відповідних позитивних висновків. З того, що ми знаємо про подальшу долю «семи», можна зробити висновок про особливий, корпоративний характер їх служіння. Не можна говорити про якісь тимчасові повноваження, запаси яких вичерпуються лише тільки в Єрусалимській громаді, швидше за все, той факт, що ніхто з «семи» окремо не виконує надалі в інших громадах покладених на них в Єрусалимі обов'язків, говорить на користь залежності їх служіння від наявності всієї общини. У зв'язку з цим «сім» представляються явищем абсолютно особливим, яке не мало продовження в подальшій історії Церкви. Але разом з тим не можна заперечувати безсумнівної

подібності деяких обов'язках «семи» з обов'язками пізніших дияконів. Дана обставина дає привід говорити про дійсно існуючу єдність між цими служіннями, про ту єдність, свідомість якої досі живе в Церкві [29, с. 145].

Наступні диякони виконували в громаді обов'язки, які становлять лише частину обов'язків «семи». Вони не були спадкоємцями цього глибоко духовного, надзвичайно обдарованого посадового служіння головної Єрусалимської Церкви. Вони несли принципово нове ієрархічне служіння, успадковувати, однак, деякі функції присвячених апостолами чоловіків. Таким чином, кажучи про зв'язок «семи» з дияконатом, слід мати на увазі що воно не є однорідним службовій гідності, а деяку схожість обов'язків, яка дає можливість при всій наявній відмінності бачити в «повних Духа Святого та мудрості» прототип майбутніх дияконів.

Ім'я диякона в своєму власному сенсі позначає третій ранг церковної ієрархії. При первинному призначенні диякони були служителями при їжі Господа, тобто при здійсненні літургії. Вони були також слугами Слова Божого. Нинішнє коло їх літургійних дій визначається в точному сенсі установом Православної Церкви. Вони служать в піклуванні над Святим Причастям для єпископів і пресвітерів, але не звершують таїнств, крім хрещення як крайній захід, коли на це є особливі причини загрози смерті. Вони піднімають молитви в якості помічників і читають Євангеліє. Диякон в разі відсутності священика або через його хворобу не може вести служби бдіння або треби, вести або співати поховання для померлих, служити молебень або панахиду в цілому, диякон, як лише помічник, – це людина, що допомагає священику здійснювати таїнства і інші літургійні дії і не може здійснювати будь-які Божественні служіння без участі і благословення священика.

В порядку церковних служб (на початку, посередині, а також в їх кінці), як правило, є чіткі інструкції про участь у виконанні ієрейських богослужінь і про необхідність його благословення під час виконання церковних служб наприклад: Священик на початку благословляє, починає богослужіння, чинить виголос, священик молиться, священик наказує диякону. Як видно, церковні

служби адаптовані церковним чином для їх здійснення священиком, нерідко разом з дияконом, але, звичайно, за участю священика і з його благословенням. Святе благословення на віровчення, виголоси, численні молитви і ектенії говорять про те, що диякон не має права промовляти, між богослужіннями, а також тими, і іншими, котрі починаються, супроводжуються і виконуються в кожній загальній церковній службі в Православій Церкві. Звідси ясно, що диякон не може і не повинен починати і не виконувати ні одну загальну церковну службу без участі священика. Диякон – слуга, а не виконавець богослужінь, він не має права без благословення і участі священика, щоб одягнути на себе стихар.

Якщо священик незаконно благословляє диякона, щоб він виступав замість нього, він повинен стати перед церковним зібранням. Священик отримує після висвячування в свій сан владу тільки особисту для виконання відомих священичих дій а також й інші функції церковної юрисдикції, але він не має права призначати кого б то не було над усіма повноваженнями свого священства. У цьому випадку це один з основних способів відрізнити священний ранг єпископа від звання пресвітера. На відміну від диякона багатьма привілеями в богослужінні пресвітер схожий на нього в цьому особисто, сам по собі, він нічого не може змінити в точно визначених нормах діяльності, які йому належать, і духовенство, з яким він співслужить. Тому священик, який благословляє диякона, замість себе виконує церковний порядок служіння (як, наприклад, похорон покійних) і сам він визнає право єпископа, перевершує його становище і благословляє диякона, щоб виконати ту чи іншу функцію.

Але також безперечно право управляти належить єпископу проте воно не є безумовним, адже навіть єпископ не може дати кожному з кліриків будь-які обов'язки, але тільки те, що відповідає саме його священичим обов'язкам, які він несе і з його підвладної позиції. Єпископ не може розпорядитися так, як наприклад, надавати дозвіл дияконам освятити жертвник, зробити літургію або інші священичі дії, тому що для виконання цих священичих дій просто не

вистачає повноважень у його ступені, але необхідно мати ступінь пресвітера [17, с. 412].

Якщо навіть єпископ безперечно обмежений у застосуванні влади, що належить йому, то священник може використовувати його, він особисто зобов'язаний відправити клопотання про свою необхідність і не повинен звинувачувати диякона в тому, що він не виконує службу, на яку він не уповноважений, навіть за розпорядженням єпископа. Загалом, дух і текст канону священника не дають ніякого права: 1) щоб диякон замінив священника на виконання будь-якої діяльності священства і 2) щоб священник погодився і доручив диякону виконати будь-яку з його обов'язків священства. Таким чином, такі священники поведуться негідно і зі шкодою для Церкви, якщо призначають дияконів для виконання будь-яких церковних служб, в церковних вбраннях в разі їх відсутності в однаковій мірі є незаконним і злочином, якщо диякони також так діють, якщо він стане незалежним і без участі священника, чи навіть з його згоди, виконує на місці священника ту чи іншу Божественну службу – загальну або приватну – в храмі або поза ним.

Диякон, з двома священниками, зобов'язаний служити на рівні з одним і іншим, згідно з функціями рангу і його обов'язків, які він повинен виконувати згідно з уставом під час богослужіння, як помічник священника. Диякон не повинен звільнитися від обов'язку служити з захожим священником, який старший за хіротонією, тому такий священник стоїть вище, ніж парафіяльний священник церкви, але з тієї чи іншої причини не служить особисто. Диякон, має функцію, як учитель в парафіяльній школі, не звільняється від своїх обов'язків брати участь у виконанні Божественних служб навіть в будні дні, якщо ці обов'язки сумісні з його саном, це в дні Літургії, в дні святої чотиредесятниці і у всіх богослужіннях першого тижня Великого посту, а також під час Страсного тижня.

Так, в деяких єпархіях місцева єпархіальна влада встановила такі правила, що стосуються диякон–вчителів: вчителя–диякони звільняються від участі у виконанні богослужбових дійств протягом всіх робочих днів, від участі в

спеціальних службах прохань – при хрещенні і поховання дитини, при виконанні шлюбів, за винятком того, що коли в один день буде багато шлюбів і допомога диякона буде необхідна, дияконам необхідно лише брати участь в служіннях по неділях, по середах, п'ятницях і суботах Великого посту, в усі святкові дні, на деяких державних святах в церкві, крім того, згідно з місцевими запитами при невідкладних обставинах, також в особливих виняткових випадках, коли присутність диякона в Божественних службах або виконання такогозапиту будуть визнані необхідними.

Для того, щоб не перешкоджати викладацькій роботі, ректор духовного навчального закладу, повідомляє дияконів щодо їх участі в богослужіннях і запитах в непередбачених випадках. Диякон повинен слідувати вказівкам з строгим виконанням і ретельністю. Тут має місце необхідність, щоб вчителі–диякони в разі необхідності брати участь в богослужіннях в дні свого викладання докладали зусилля, щоб відвідати заклад на деякий час до початку виконання богослужінь, для того щоб провести певну кількість уроків і для того, щоб не перешкоджати робочому процесі навчального закладу. Крім того, в інших єпархіях були видані спеціальні правила, згідно з якими ті чи інші привілеї надається вчителям–дияконам.

Диякон, перед тим, коли він бере участь у будь–якій Божественній службі як диякон, неодмінно повинен бути в церковних вбраннях – в стихарі з орарем. Диякон отримує право надягати їх кожен раз через благословення священника, тому він просить від нього благословення словами «Благословення, Отче, святий стихар і орар». Диякон не має права самостійно вдягатися в священні облачення, без благословення священника, навіть за простою згодою священника. При звершенні дияконом тієї чи іншої служби і навіть за участю псалмщика, упушення, здійснення під час служіння, чи виконання будь–яких священних дій або молитов, диякон спотворює саму службу, для якої в будь–яких богослужбових книгах вказаний певний чин і порядок виконання. не припустимим є промовляння дияконом ієрейських молитов і виголосів тому спотворення церковних служб в будь–якому випадку неможливо. Тому диякон

не може ні починати без благословення священика, ні виголошувати ектенії, ані відкривати царські двері під час служби, ні робити вхід, ні покидати богослужіння [8, с. 453].

З іншого боку, приватні служіння, необхідні для диякона (коротка Літія для покійних, панахида), може бути проведена від імені диякона або відповідно до традиції і звичаєм храму, але у всякому разі, найвищий церковний авторитет (Ієрархічний) надається старшому у ступені, а не за згодою з встановленою вказівкою чи приміткою богослужіння, оскільки такі служіння порушуються знадобиться в зв'язку з вищезазначеним спаплюженням і зміною структури літургійних дій супроводжуючи їх хибність. В іншій ситуації, якщо священик знаходиться в церкві і сам починає ту чи іншу божественну службу і до кінця бере участь в ній під час її завершення по порядку її богослужбового чину [47, с. 123].

Важливим сціальним служінням диякона є піклування про нужденних, на сторінках Старого Завіту натрапляємо на численні слова та заклики, якими наш Творець вимагає особливої уваги до бідних, котрими є ті, що позбавлені елементарних матеріальних засобів для прожитку, – чужинці, вдови та сироти: «Бо Господь, Бог ваш, Бог над богами й Господь над володарями, Бог великий, могутній і страшний, що не зважає на особу й не бере дарунків, що творить суд сироті й удовиці та милує чужинця, даючи йому хліб і одежу» (Втор. 10:17–18). Вибраному народові Господь подає чіткі вказівки щодо ставлення до убогих: «Справді, вбогі ніколи не переведуться на землі, тому то я тобі й заповідаю: щедро розтулюй свою долоню для свого брата, для нужденного й для вбогого в твоїй землі» (Втор. 15:11). Господь бажає, щоб Божий народ був чутливим до потреб своїх нужденних братів і сестер і щоб віддавав Йому прославу жертвою та милостинею для потребуючих. У Книзі Товита читаємо: «Роби милостиню з того, що маєш. А коли милостиню робиш, око твоє нехай не буде скупим. Не відвертай свого лица від усякого бідного, і обличчя Боже не відвернеться від тебе» (4:7–8). У Книзі пророка Ісаї уже говориться про діла милосердя як про світло, яке просвічує душу і все докільля добродіє: «...коли голодному ти

віддаси хліб твій, наситиш пригніченого душу, тоді засяє твоє світло в пільмі, тьма твоя буде, немов південь» (Іс. 58:10). А в Приповідках читаємо: «Хто чинить бідному добро, той Господеві позичає, і Він йому відплатить за його добродійство» (Іс. 19,:17).

Сьогодні в багатьох православних землях дияконат був знищений урядами атеїстів, які поневолювали ці землі, в той час як в інших місцях диякони швидко призначаються священства через брак священників. Проте дияконат як і раніше є яскравим, добре видимим служінням у Церкві, де диякони співслужать вірним, як господарі церемоній і служать, святкуючи на всіх етапах Євхаристії. Служіння диякона є життєво важливою ознакою благополуччя Церкви. Дійсно, через відсутність дияконів в кожній парафії зростає розуміння того, що дияконат є конкретною функцією. Цей недолік можна безпосередньо пов'язати з багатьма проблемами, що виникли в спільнотах. Відсутність єдності серед духовенства і мирян, втрата спонтанності в богослужбовому богослужінні, і розбивка ієрархічної структури – це лише деякі з проблем, які можуть бути прямо або побічно пов'язані зі зникненням міністерства диякона. Але, можливо, найсерйознішим наслідком розпаду дияконату як життєво важливої функції Церкви є те, що священник не може виконати свою найважливішу функцію молитви нашого Спасителя на Святому Вівтарі в інтересах його пастви. Найчастіше священники повинні поспішати або опустити свої молитви, щоб вони могли сказати частини диякона священних слуг [51, с. 215]. Але, можливо, найсерйознішим наслідком розпаду дияконату як життєво важливої функції Церкви є те, що священник не може виконати свою найважливішу функцію молитви нашого Спасителя на Святому Вівтарі в інтересах його пастви. Найчастіше священники повинні поспішати або опустити свої молитви, щоб вони могли сказати частини диякона священних слуг. З практичної точки зору відновлення дияконату має стати життєво важливим завданням і метою всіх віруючих. З огляду на важкі вимоги до наших священників, рукоположення в дияконат від чотирьох до семи благочестивих мирян в кожній парафії оживило б не тільки наші парафії і віруючих, а й заповнило б життєво важливу

місіонерську потребу. Ці диякони матимуть конкретні обов'язки в широкому спектрі послуг, які є невід'ємною частиною дияконату, щоб виконати від імені всіх членів Тіла Христового – веління Спасителя, щоб ми продовжували Його служіння на землі до Другого Пришестя. На додаток до літургійної функції, яка є основною для їхнього служіння, ці диякони могли, так би мовити, спеціалізуватися на освіті, музиці, благодійному служінні хворим і бідним і в незліченних інших обов'язках, які передаються диякону, відсутність яких диякон обов'язків жоден пастор не може виконати. Оскільки адміністративна відповідальність спільноти завжди була невід'ємною частиною діаконального служіння – під керівництвом глави громади – диякони з особливим талантом і досвідом в цій галузі були б незмірну вигодою для важкого тягаря священника, За сприяння кількох дияконів в наших парафіях, які також зайняті в світському світі за свій дохід, але хочуть запропонувати більше свого часу Господу в конкретних зобов'язаннях – потреба цих чоловіків буде обслуговуватися одночасно з потребами громади і священника [35, с. 216].

3.2 Соціальне служіння диякона в інословних християнських спільнотах

У католицькій традиції дияконський сан зараз розглядається як підлеглий, допоміжний в загальній структурі церковного служіння. У документах древньої Західної Церкви диякони зазвичай сприймалися як служителі єпископа, аналогічна згадка містилася і в 18–му правилі I Вселенського Собору. В ті часи диякони утворювали собою якесь робоче оточення єпископа, і в цій якості отримували різні завдання, переважно в сфері церковного управління і організації допомоги нужденним. Мабуть, тоді ж і сам термін «*διακονία*» придбав сенс саме соціального служіння. У сучасній Західній Церкві диякони володіють широким колом обов'язків, але обмежені і залежні в своїх правах. Вони діють лише згідно з вказівками свого єпископа, всі рішення приймає сам архієрей. Згідно з 39–м Апостольським правилом, «пресвітери і диякони без

волі єпископа нехай нічого не здійснюють. Бо йому довірені люди Господні, і він дасть відповідь за їхні душі» [5, с.13].

Разом з тим, як посланці і представники єпископа, що діють від його імені, дякони займають важливе і впливове становище в християнських громадах. Відповідно, і характеризуються вони не тільки як «служителі» єпископа, але і як його «апостоли і пророки», його «вухо, око і уста, серце і душа» як про це написано в книзі постанов святих Апостолів [2 с. 89]. У римо–католиків інститут дияконату не є вельми поширеним. Дияконат сприймають як перший ступінь священства, своєрідну «сходінку» перед пресвітерським рукопокладанням. Хоча, з іншого боку, дияконат як ступінь священства є досить таки самостійним і більш самодостатнім ніж у Східній Церкві. Так на дияконів у РКЦ не поширюється обов'язковий celibat, вони можуть бути одруженими (хоча, як і в Східній Церкві, мусять це зробити перед хіротонією). Також у РКЦ в дияконів є досить серйозні літургійні права. Зокрема диякон сам може звершувати похорон, хрещення, і за певних умов – вінчання [33, с.302].

Сучасні римські архієреї постійно нагадують про особливу місію Церкви, яка полягає в служінні ближньому. Вельми промовистим щодо цього є навчання теперішнього Єпископа Рима, Папи Франциска, який закликає Церкву йти на периферії, щоб занести світло Божої любові й Божого милосердя всюди, де люди зазнають страждання, смутку й неволі. Вони стверджують: «Скільки ж ситуацій невпевненості й страждання у нинішньому світі! Скільки ж ран на тілі багатьох, які вже не мають більше голосу, бо їхній крик ослаб і згас через байдужість багатих народів. Церква покликана обмивати ці рани оливою потішення, перев'язувати милосердям і лікувати їх солідарністю й належною увагою. Не впадаймо в байдужість, яка принижує, у звичку, яка присипляє дух і не дозволяє відкрити новизну, у цинізм, який нищить. Розплющмо наші очі, аби побачити біду світу, рани стількох братів і сестер, позбавлених гідності. Відчуймо себе провокованими, чуючи їхнє волення про допомогу. Наші руки нехай потиснуть їхні руки, притягнімо їх до себе, аби вони відчули тепло нашої присутності, приязні й братерства» [64, с. 171]. Українська Греко–Католицька

Церква впродовж своєї історії також давала приклад жертвовного служіння рідному народові, особливо в буремні часи утисків, бездержавності й поневолення різними супротивними потугами, як рівно ж і в період внутрішньодержавних та суспільних криз. Особливого розвитку соціальне служіння Церкви набуло за митрополита Андрея Шептицького. Священики очолювали кооперативний рух у селах і містах, сестри–монахині засновували дитячі садки – захоронки. На сучасному етапі католицька церква здійснює діяконію як на рівні поодиноких членів, так і на рівні спільнот: християнських сімей, братств, сестрицтв, парафій, монастирів і релігійних згромаджень, єпархій, митрополій і всієї церкви загалом. В цілому можемо говорити про певну перспективу відродження діяконії у структурі католицької та греко–католицької церков.

Диякон у структурі протестантської церкви є організатором і координатором церковного господарювання. Він обраний церквою для такого служіння. Дивно виглядає картина, коли служителі церкви не тільки не організують заходи церкви, але й відмовляються від цього, вважаючи їх «не духовними» і не гідними того, щоб називати це служінням. Таке служіння і є головним покликанням дияконів. Ще одним із завдань дияконів, які частково збереглися до цього часу є приготування Вечері. Вже на початку другого століття було затверджено правило служіння дияконів при столі Вечері Господньої. Церкви на території Римської імперії практикували його подібно до того, як це практикується сьогодні. У I ст. по Р.Х. Вечеря Господня, як правило, відбувалася ввечері і звичайно поєднувалася з вечерею любові, тобто загальною братньою вечерею. Пізніше, щоб уникнути підозр і звинувачень від поган, агапи була відділена від Вечері Господньої і поступово зовсім зникла. Хліболамання стало відбуватися вранці. Уже в I в. по Р.Х. Вечеря Господня стала відбуватися тільки один раз на тиждень (у перший день тижня – у неділю), хоча в Африці ще у III ст. по Р.Х. існував звичай брати додому освячені частини хліба і приймати їх щодня. Ламання хліба здійснювалося тільки єпископом або за його дорученням одним з пресвітерів. Пізніше,

особливо довго в Римі, існував звичай ламати хліб тільки в єпископській церкві і розносити його по іншим громадам міста. Це служило вираженням церковної єдності. Відсутнім, а також ув'язненим у в'язниці хліб і вино розносили дякони після закінчення богослужіння».

Отже, служіння дяконії у протестантській церкві має декілька основних напрямів і є важливою і невід'ємною частиною загально церковного життя, а саме відповідальність за соціальне забезпечення бідних, сиріт і вдів узгодження матеріального служіння церкві, фінансова підтримка служителів церкви, організація та координація всіх загально церковних заходів, служіння «проблемним» членам церкви, підготовка спочилого до поховання. Вимоги до того, якими мають бути дякони, конкретно визначені в Біблії. Вони «повинні бути поважними, не двомовними, не схильними до надмірного вживання вина, не користолюбними», а також – «кожний нехай буде чоловіком однієї дружини, – які добре виховують дітей та порядкують у своїх домах. Згідно з Божим Словом, служіння дякона – це велика честь і благословення. «Бо добрі служителі здобувають собі високий ступінь та велику відвагу у вірі в Ісуса Христа». Головна суть дяконського служіння у протестантській церкві полягає у практичній допомозі. В цьому основна ідея обрання на дяконське служіння. Бути «при столі» і служити людям – це покликання дякона. Таким чином, завдання дяконів полягає в тому, щоб мотивувати, активізувати та заохочувати помічників і помічниць, вказуючи правильний шлях та відкриваючи їм очі. Адже церква Христа – це дім любові, в якому ніхто не живе заради себе і кожен розуміє, що апостольська заповідь «любов'ю служити один одному» звернена і до нього [67].

В Російській Церкві служіння сформувалось за часів Священного Синоду, проте не видно, щоб дякони, хоча вони і є вчителями призначених шкіл, беруть участь у виконанні Божественних Служб тільки на великих святах, а по неділях названий на посаді з винятковою метою навчання в школах. Зважаючи на це там, де немає дякон–вчителів спеціальних правил, виданих місцевою владою єпархії, вимога священників, щоб вчителі–дякони були звільнені від

шкільних обов'язків під час Божественних Служб, повинні бути визнаним цілком законним. Костромська духовна консисторія (тому що в багатьох церквах єпархії є вакансії псалмів–читачів, диякони, які нерідко несуть відповідальність перед єпархіальним управлінням, замінюють проханнями про дозвіл їм чергувати функції конкретних диякон обов'язків до церкви і прихід зі звичайними дияконами) круговими декретами проголосили духовенству єпархії наступну інформацію та керівництво, що в ситуації, що складається з вакансій псалмопедагогів, диякон повинен без зневаги виконувати всі обов'язки псалмочитача в церкві; щоб почати богослужіння в чині диякона, вони повинні зробити це зі знанням і благословенням настоятеля церкви, а не на власний розсуд і за бажанням. Призначення дій дияконів в їхньому служінні Літургії має визначатися настоятелем і ні в якому разі не залежить від волі того чи іншого диякона. Само собою зрозуміло, що диякон–псаломщик–читач при богослужінні, якщо він наділений, обов'язково повинен носити свій орар. Диякон не має права надягати і проповідувати: заборона на ці речі також полягає в тому, що це заборонено дію на службі і вчення [19, с. 476].

У 1892 році, 9 березня, № 140, від митрополита Леонтія з Москви, в місцеву Консисторію прибуло таке речення: «Інформація дійшла до мене, що в деяких парафіях в місті Москві під час Великого посту один з дияконів служив Часи без священика. Знаходячи такий звичай, який повністю суперечить церковним правилам, я пропоную, щоб Консисторії підтвердили духовенству, що диякон не має права здійснювати будь–які богослужіння без священика, а винні в порушенні цього правила будуть піддаватися суворій підзвітності». Московська Рада 1667 року навіть вважає, що диякони, без будь–якої необхідності, може звершувати окроплення святою водою згідно з своєю компетенцією: «Священик благословляє воду, він гідний також окропити, а не диякон; диякон тільки тримає посудину святої води, тому що він слуга». Згідно з поясненням в «Посланнику Церкви», диякон сам, взявши чашу з вітваря і приймаючи її цілуючи у приготуванні до святого спілкування, являє собою зміну стандартної

практики як надмірну і небажану і в зазначеному випадку це необхідно здійснювати священику [9, с. 879].

3.3 Служіння дияконис

Перше суспільство, яке було свідком Воскресіння Хрестового, перебувало у єдності і головним для них в цей час була молитва. Безумовно, що це суспільство складалося як з чоловіків, так і жінок.

Після того, як Дух Святий зійшов на Апостолів, «вони перебували в науці апостольській та в спільності братерській, і в ламанні хліба, та в молитвах» (Діяян. 2:42). Так жили преші християни, перебуваючи разом, як одна сім'я, маючи все спільним. Місцями зібрань служили або храми, або власні будинки. Коли кількість християн почала збільшуватися, то збиратись почали в окремих будинках для загальної трапизи, де відбувалася молитва, читання Святого Писання, повчання і закінчувалося святою вечерею. Крім домашніх були й загальні зібрання, де відбувалися: спів, молитва, читання та тлумачення Святого Писання, призивання імені Хрестового. Таке богослужіння було початком першого загального богослужіння. Жінки брали активну участь в християнських общинах. Під час звершення «Вечері любові», на якій звершувалось Таїнство Причастя, були присутні і жінки, які готували страви й подавали на стіл, бо із самого початку протягом 10 років крім хліба й вина використовували: молоко, мед, коріння та масло.

Жінки брали активну участь в молитві та співі під час християнського богослужіння, були пророками та вчителями. Із книги Діян св. апостолів (21:9–10) видно, що у диякона Филипа було чотири дочки–пророчиці, про яких пізніше говорить св. Полікарп Смирнський в соєму листі Віктору єпископу Римському, що «в Асії спочивають великі світила, які воскреснуть в останній день, коли Господь прийде з неба в славі Своїй і розшукає всіх святих: Филипа, одного із 12–ти, який спочиває в Іераполі, обидвох дочок його, які постарілися

в дівстві, і ще одну дочку, якою керував Дух святий і яка спочиває в Ефесі...» [54, с. 58].

Жінки не тільки брали участь у поширенні християнства, але й піклувалися про бідних та хворих жінок. Їх допомога була особливо тоді необхідна, коли Апостолам та їх помічникам був заборонений вхід в приміщення жінок, щоб не виникла підозра із сторони язичників. Отже, ми бачимо, яку активну участь брали жінки в житті Апостольської Церкви. Однією з найвпливовіших жінок Нового Завіту була Прискила, сама за походженням із юдейського роду, прийшла із Італії зі своїм чоловіком Акилюою в Коринф. Вона була визначною жінкою і відігравала важливу роль в Церкві, про це свідчить те, що її ім'я частіше вживається перед іменем її чоловіка Акили. Коли в п'ятдесяті роки після Різдва Христового кесар Клавдій вигнав усіх юдеїв із Риму, тоді Прискила й Акила прибули до Коринфу. Їхній шлюб служить взірцем для інших, бо як подружжя вони створили гармонійну пару. Вони злилися в одне ціле, керуючись однією метою – служіння Господу.

Коли вони прибули до Коринфу, то там був святий апостол Павло, з яким вони вивчали ремесло. Всі троє уміли робити намети. Вони не тільки працюють, але й живуть разом. Вони щоденно чують Слово Боже і вчаться жити згідно з ним. Прискила старанно все сприймає, коли виникають труднощі, вони допомагають апостолу Павлу і готові покласти за нього життя. Прискила й Акила єдині з святим апостолом Павлом не тільки у вірі й ремеслі, але й єдині у дружбі. Це видно із того, що він незадовго до своєї смерті, вітає їх в листі до Тимофія (2 Тим. 4:19). Коли через півтора року апостол Павло вирішує покинути Коринф і вирушити до Сирії, то в Коринфі залишається утворена ним християнська община. Прискила й Акила разом з святим апостолом Павлом подорожують у Ефес. Після того, коли Апостол увійшов в синагогу і розмовляв з юдеями, але незважаючи на прохання віруючих юдеїв, він залишається там не довго, пізніше вирушає в Кесарію. Тепер видно, які наслідки принесло його спілкування з Акилою і Прискилою. Святий апостол Павло розуміє, що він більше непотрібний в Ефесі, бо учні можуть замінити його. Його служіння тут

продовжується через них. Це виявилось тоді, коли з Олександрії прийшов красномовний проповідник–юдей Аполлос. Палаючи Духом, він переконливо говорить людям про Ісуса. Те, що він проповідував, було правильним, але багато чого із Євангелія він не знав. Прискила й Акила почувши, що його проповідь Євангелія закінчується на Іоановім хрещені, розповіли йому про подальшу дорогу Господню. Вони не погордували Аполлосом, через його недостатню обізнаність з Євангелієм, а поставилися до нього з повагою: запросили його до себе до дому і в розмові з ним докладно пояснили йому Євангеліє.

Біблія про це говорить небагатослівно, але уважно читаючи, можна побачити, яким було служіння Прискили і її характер. Вона так делікатно і тактовно говорить з цим чоловіком, що він, вчений. Здібний проповідник, охоче слухає цю жінку. Прискила – сильна особистість, вміє володіти собою і має вплив на людей. Чоловіки, з якими вона разом працює, поважають і цінують її. Це видно із слів апостола Павла, який у вітанні ставить її ім'я пред ім'ям чоловіка: «Вітайте Прискилу й Акилу, співробітників моїх у Христі Ісусі» (Рим. 16:3). Відносно цього святитель Іоан Золотоустий говорить: «І це він зробив не без основи, але, мені здається, тому, що бачив в ній більше благочестя, чим в чоловікові». Життя цієї подружньої пари приносять духовні плоди [66]. Про це свідчить те, що Аполлос стає вчителем багатьох. (Діян. 18:27–28). Прискила розуміла, що ця видатна людина зможе багатьох повернути на істинну дорогу. Коли Павло подорожує Малою Азією і проповідує Євангеліє, Прискила й Акила віддають свій будинок в Ефесі в розпорядження общини, а Аполлос допомагає християнам в Коринфі. Невдовзі християнська община в ефесі вже не потребує допомоги цього подружжя, бо сама здатна передавати Слово Боже далі. Прискила й Акила йдуть назад в Рим, бо Клавдій вже помер. Їхній дім знову в Римі стає місцем, де збираються християни. В Римі вони перебували недовго, напевно тому, що в часи Нерона починається нове жорстке переслідування християн і вони знову повертаються в Ефес. Вони встигають там організувати общину віруючих. Скрізь, куди приходили Прискила та її

чоловік, оновлювалося життя через віру в Ісуса Христа. «Прискила – видатна жінка і зразкова дружина [26, с. 520].

Слово Боже займає в їхньому житті перше місце, чи то стосується особистого життя, чи проповідування, чи готовності служити людям, чи повної відданості Богові. Це вимагало від Прискили великих зусиль. Вона повинна була постійно пристосовуватись до нових умов. Вона бере участь у довгих, виснажливих подорожах і заради розповсюдження Євангелія ризикує своїм життям. Вона працювала на рівні з чоловіками, що було винятком для її часу і користувалась заслуженою повагою і любов'ю у них. Апостол Павло говорить: «Нехай у церкві мовчать жінки ваші. Бо їм говорити не дозволено, тільки коритись, як каже й Закон» (I Кор. 14:34). «Тут потрібно розуміти – говорить святий Іоанн Золотоустий, вчити з амвону в загальному зібранні, властиво тільки священникам, а приватним чином він не заборонив, бо якщо б заборонив, то він не похвалив би Прискилу за те, що вона зробила це».

Існує припущення, що Прискила була автором Послання до євреїв, але у нас немає достовірних свідчень і фактів про це. На її честь була названа одна з древніх Римських катакомб. В Римі на авентині була споруджена церква святої Прискили. Ім'я Пріска часто зустрічається на написах римських пам'ятниках. В X столітті був дуже популярним твір під назвою «Дії святої Прискили». Прискила немала ліжка прикрашеного сріблом, але мала добродійність і чистоту; немала блискучих колон, але мала яскраву красу душі; не мала стін обкладених муром, ні підлоги прикрашеної дорогоцінним камінням, але сама була храмом Духа. За це й прославляє святий Павло Прискилу, тому він два роки прожив без відлучно в їхньому домі. Служіння Прискили було особливим, вона розділяла апостольські труди з Павлом, дім їхній служив домом зібрання віруючих, вона також відзначилась своєю наукою тоді, коли повернула Аполлоса, служила своїм ремеслом, а також була взірцевою дружиною у своїй сім'ї.

Із свідчень апостола Павла видно, що в перших богослужіннях брали участь як чоловіки, так і жінки. Будинки багатьох служили місцем зібрання

віруючих. Все це можемо бачити із послань Апостола до різних Церков. Також і вітання окремим родинам з їхньою домашньою Церквою. В первісних общинах одні були пророками, а інші вчителями. Одні служили майном своїм, інші допомагали апостолу Павлу та іншим у поширенні Святого Благовістя. Одні приймали подорожуючих, допомагали їм чим потрібно, а ще інші розносили послання Павла, як Фіва, яка несла послання до римлян і яку він рекомендує так: «Вручаю вам Фіву, сестру нашу, дияконису церкви Кенхрейської. Прийміть її для Господа, як личить святим, і допоможіть їй, в чому вона матим потребу у вас, бо і вона була помічницею багатьом і мені самому» (Діян. 16:1–2).

Святий апостол Павло показує свою повагу до неї тим, «що згадав про неї на першому місці і тим, що назвав її сестрою і це було великою честю для неї, і тим що показав її посаду, назвавши її служительницею». Іноді апостол Павло назива Фіву дияконисою, але швидше всього вона не займала цього офіційного чину в Церкві. «Ми не маємо права бачити в цьому вказівки на визначений церковний стан диякониси, так, як в інших джерелах цього і ранішого часу ми не знаходимо ніякої вказівки на це, тому ми не можемо рівним чином зовсім сприймати цей вповні природній вираз, через те, що не більше, як через п'ять років уже знаходимо в Филипах дияконат, як менш–більш визначену і установлену посаду поруч з єпископом. Скоріш за все ми маємо тут зародок до спеціального служіння, внаслідок якого і виник жіночий дияконат». В історії Християнської Церкви не було такого часу, коли б діяльність жінки не займала особливого місця. Ця особливість помітна була і в часи раннього християнства, де жінки відігравали важливу роль в діяльності Церкви. Це також видно і з слів святого апостола Павла, коли він звертається до римлян про прийняття ними Фіви. Блаженний Феодорит думає, що допомога її полягала в любові до подорожуючих і турботі про них, бо коли в Коринфі у її будинку перебував Апостол, то «відкрив їй вселенну всюди і на суші, і на морі, і стала славною жінка ця. Про неї взнали не одні римляни й елліни, а й усі варвари». [27, 198]

Святий апостол Павло у посланні до Римлян вітає римських християн за групами і називає лише з груп кілька чоловік, які, напевно, займали більш дієве положення порівняно з іншими. Першу групу складає домашня церква Прискили й Акили, другу – Асінкріт, Флегонт, Єрам, Патров, Єрмій та інші з ними, третю – Філолог, Юлія, Нірей, його сестра, Олімпан і всі з ними святі 83. В первісній історії Македонської церкви жінки грали значну роль. Першими слухачами проповіді апостола Павла в Филипах були жінки; перша навернулася до віри Фіатір, яка торгувала багрянницею (Діян. 16:13–14). Підкреслюється, що серед віруючих в Фессалоніках і Верії було не мало знатних жінок (Діян. 17:4,12).

Жінки при апостолах старалися стати їхніми співпрацівниками і брати участь в одній з ними праці. Тому такою була не одна Прискила, але багато інших. Так апостол Павло говорить про Персиду, «Яка багато трудилася у Господі» (Рим. 16:12). Хвалить і Маріам і Трифену за те, що вони трудилися з апостолами і присвятили себе тим же подвигам. В першому посланні до коринфських християн – апостол говорить, щоб жінка, маючи невіруючого чоловіка, не залишала його. Щоб приводила до віри, як Прискила Аполоса. Із слів Павла до коринфян видно, що крім апостолів були пророки й вчителі. «І один Бог настановив у Церкві, по–перше, апостолами, по–друге, пророками, по–третє, вчителями; далі, іншим дав сили чудотворення, також дари зцілення, за ступництва, управління і різні мови» (I Кор. 12:28). Що жінки були пророчицями видно з того, що при Єрусалимському храмі була пророчиця Анна (Лк. 2:36–38), вчителями – теж видно із того, коли Прискила й Акила навернули Аполоса (Діян. 18:24–26). Перші християни поширювали Святе Євангеліє, серед них були й жінки. Святий апостол Павло говорить, щоб жінки не прикрашалися плетінням волосся, золотом, перлами чи дорогоцінним одягом, а славилися добрими справами (I Тим. 2:9–10). «Щоб старі жінки також одягалися, як личить святим, не були обмовницями, не підневолювались пиятиці, вчили добру; щоб настановлювали молодих любити чоловіків, любити дітей, бути доброчесними, чистими, дбайливими про дім, добрими...» (Тит.

2:3–5). «Без шлюбним та вдовам кажу: добре їм залишатися, як я» (I Кор. 7:8) – із цих слів Апостола можна побачити заклик до безшлюбного життя, але для тих людей, які зможуть дотримуватись цього життя. Виникле дівственне життя потім переростає в черней чин. Святий Іоан Золотоустий говорить, що у дівственниць трапеза буває тільки у вечері і на ній немає ні овочів, ні хліба, а тільки мука, боби, горох, елей і смокви. Вони взяли на себе нелегку працю лікувати хворих, носити їм постіль, умивати ноги 88. Дівственниці і вдовиці приносять Церкві велику користь своєю допомогою. Це бачили і апостоли, які встановили правила, як про все інше, так і про вдовиць. Бо вони виконували не малу службу. «Ти приходиш в Церкву, коли заочиш, а вони день і ніч тут присутні і співають...» [46, с. 104]. Апостол Павло говорить про вшанування справжніх вдовиць (I Тим. 5:3). А про вибір говорить: «Вдовицю треба вибирати не менше, як шестидесятирічну, яка була жінкою одного чоловіка...» (I Тим. 5:9–16), а далі перераховує якою вона повинна бути і що повинна робити. В апостольській вік в Церкві процвітає дівство, і першою дівственницею в Новому Завіті можна назвати Божу Матір, Яка народила нам Спасителя світу, не знаючи чоловіка. Святий апостол Павло (I Кор. 7:8) – рекомендує безшлюбне життя. Далі відноситься до служіння вдівство, яке є нещастям, але в своїй суті воно є великою честю і величчю. Іоан Золотоустий сказав: «Зброя вдовиці – сльози, зітхання і неперестанні молитви; цим вона може відвернути не тільки людську біду, але й напади бісовські» 90. Із привітань, які посилав апостол Павло до різних церков і осіб, видно, що увірували у Господа і служили Йому цілими сім'ями, домами. Крім Прискили й Акили, яких він вітав (Рим. 16:3–4; II Тим. 4:19), також передає в посланні до Коринфян вітання Коринфській церкві і від Акили й Прискили (I Кор. 16:19), разом з домашньою їх церквою.

Апостол Павло вітає теж вірних з їхніми домашніми церквами: «Вітайте вірних з дому Аристовула. Вітайте Іродіона, родича мого. Вітайте з домашніх Наркисса тих, які в Господі» (Рим. 16:10–11); «Вітайте братів з Лаодикії, і Німфана та домашньою церкву його» (Кол. 4:15); «Вітайте Прискилу й Акилу та

дім Онисифора» (II Тим. 4:19); «Филимонові улюбленому і співробітникові нашому, і Апфії (сестрі) улюбленій, та Архипові, сподвижнекові нашому, і домашній твоїй церкві» (Филм. 1:1–2). Апостол Павло, напевно, що вітав найбільш знаних осіб із їх домашніми церквами, а все це свідчить про те, було багато людей, які вірували у Господа цілими сім'ями і домами, і служили Всевишньому своїми вчинками та діями. А що серед чоловіків в служінні в Церкві займали особливе місце і жінки видно теж із того, що святий апостол Павло вітає їх: Прискилу й Акилу (Рим. 16:3–4); «Вітайте Маріам, яка багато трудилася для нас. Вітайте Андроніка і Юнію, родичів моїх і в'язнів зі мною, які прославилися між апостолами і ще раніше мене увірували в Христа» (Рим. 16:6–7); «Вітайте Трифену і Трифосу, які трудяться в Господі. Вітайте улюблену Персиду, яка багато потрудилася у Господі. Вітайте Руфа, обраного в Господі і матір його і мою» (Рим.16:12–13); «Вітайте Філолога та Юлію, Нирея і сестру його, і Олімпана, і всіх з ними святих» (Рим. 16:15). В посланні апостола Павла до Тимофія говорить, що його баба і матір були християнками: «Пам'ятаючи не лицемірну віру твою, яка раніше була в бабі твоїй Лоїді і в матері твоїй Євниці, впевнений, що вона і в тобі» (II Тим. 1:5). Отже, із свідчень Павла, без сумніву, видно, яку велику роль відігравали жінки в служінні. Особливо дівственниці, які виконували нелегке, ал корисне служіння, як для церкви, так і для спасіння своїх душ. Теж не менш важливу роль відіграли і вдовиці, які перебували ден і ніч в благаннях і молитвах (I Тим. 5:5). Таким чином, всі жінки, про яких дійшли до нас писемні чи усні свідчення, в апостольський вік відірали важливу роль. Ми також бачимо і подальше поширення їхньої праці на наступні покоління, коли на зміну аскетизму приходить чернече життя та виникнення дияконського чину. Святий Ігнатій Богоносець вв своєму посланні до Ефесян говорить: «Старайтесь частіше збиратися для Євхаристії і славослів'я Бога. Бо якщо ви збираєтесь разом, то обезсилюються сили сатани і одностумством вашої віри руйнуються смертні його справи. Немає нічого кращого миру, бо ним знищується всяка боротьба небесних і земних духів». Святий Ігнатій в посланні до Полікарпа говорить:

«Вдовиці не повинні бути відкинені. Після Господа ти турбуйся про них. Нічого не повинно бути без твоєї волі; але і ти нічого не роби без волі Божої, чого між іншим ти і не робиш. Стій твердо! Зібрання нехай відбуваються частіше.». І на закінчення: «Вітаю всіх поіменно і жінку Епітропа із всім її домом і дітьми». Пастир Єрма допускає шлюб овдовілих, але стверджує, що більшу славу перед Господом заслуговує не вступаючий в другий шлюб. «Якщо жінка винна в перелюбі, то нехай чоловік відпустить її, а сам залишається один, – пише Єрма, – якщо той, хто відпустив свою жінку візьме другу, то він сам чинить перелюб. А коли жінка розкалася, то чоловік повинен прийняти її, а якщо не прийме, то він грішить і допускає великий гріх; потрібно приймати грішницю, яка рокається, але небагато разів» [63, 612].

Пам'ятка II століття – «Пастир Єрма» – свідчить, що вдова на ім'я Грапта настановлювала і чоловіків. В цьому творі зафіксована цікава деталь: Грапта читає книгу з кафедри (підвищення). Значить, вдовам було надано право співслужити в деяких церквах. Це підтверджується зображеннями на древніх фресках, де літні жінки сидять за кафедрою. Коли одна з вдів читала йому книгу, він її переписав і відбулося йому видіння, щоб він віддав одну книгу Клименту, а другу Грапті, яка бууде доглядати вдів і сиріт [54, с. 25]. Існує думка, що Грапта була дияконисою, чи піклувалася про вдів і сиріт Римської церкви, а під книгами, які доручно Єрмі писати після того, як йому будуть сповіщені всі одкровення, очевидно треба розуміти, екземпляри не тієї даної вдовою книги, але справжньої книги «Пастир». Африканський письменник II ст. Тертуліан в листі до своєї дружини розказує з подробицями відносно згубних наслідків від змішаного шлюбу між християнкою і язичником. Бо жінки–християнки часто відвідували хворих, бідних, в'язнів, перебували на християнському богослужінні. Іноді навіть й цілу ніч, а чоловіки – язичники часто були незадоволені такими вчинками своїх дружин. Із даного опису ясно боочимо, в якій мірі для всіх християнських жінок було обов'язковим відвідувати богослужіння, провідувати бідних, хворих, турбота про ув'язнених і гостинність. Тут йде мова не про вдів і дияконис, а просто про заміжніх жінок.

В цей час мали місце жінки, які були пророчицями, наставницями і місіонерками. Церковний історик Євсевій пише, що в ці часи жінки не менш чоловіків були укріплені вченням Божественного Слова; вони пережили таку саму боротьбу, як чоловіки, і удостоїлися подібних Переможних вінців.

В якості офіційних помічниць в III столітті жінки мали досить велику самостійність так, що з часом претендували навіть на право звершувати хрещення. Турбота про бідних осіб жіночої статі лежала виключно на них. Вони склали наглядацький комітет в жіночій частині общини, але саме ця незалежність і була причиною того, що їх посада скоро замінилась посадою дияконис. Щоб обмежити коло їхньої діяльності, багато єпископів на Сході створили собі нову, більш послушну силу в дияконихах, жінках—дияконах, які повинні були служити при богослужінні в якості приватниць, єпископові в якості посильних, і всім посадовим особам общини в якості підлеглих їм помічників. Причину скасування посади вдів і запровадження інституту дияконис у III столітті на Сході ясно показує одна писемна пам'ятка під назвою Дідаскалія. Вдови однієї провінції, а саме Сирії, при служінні бідним і хворим, засвоївши собі пастирські функції, зробили себе судьями віри і моралі, відкрито виступили як наставниці і в деяких випадках присвоїли собі навіть право хресити. Крім того, поступили скарги про те, що вони поширювали плітки, переносячи із дому в дім новини, під час зібрань заводили дружні знайомства з багатими і відомими людьми [69]. Припустимо, що в таких скаргах лежала доля заздрощів до впливу і почесного становища вдів. Гностик Марк, як свідчить святий Іринеї Ліонський, дозволяв всім послідовницям бути не тільки пророчицями, але й навіть дозволяв їм звершувати Євхаристію і роздавати вино перетворене їх благословенням на кров. Тертулаїн докоряв секту Маркіона тому, що в ній жінки навчають. Ведуть диспути, закликають злих духів і навіть хрестять. У монтажистів пророчиці відгравали таку велику роль. Що деколи вони виступали вождями всього монтаніського руху. Тому не дивно, що незадоволеність таким впливом жінки зроста до того, що їм скоро відмовили в праві вчити і виголошувати слова у церковних зібраннях.

На Сході протягом III століття стали все більш і більш обмежувати вдів обов'язками домашньої молитви і тихого самозаглиблення. Єпископ поставляв тепер дияконих, які з самого початку були віддані в його розпорядження і тому ніколи не могли зробитися чийми–небудь суперницями. Таке походження жіночого дияконату. Їх служіння частково відповідало тому служінню, яке раніше несли вдови, як наприклад догляд за бідними і хворими. Пізніше вони доглядали за чистотою і порядком у Церкві. Як відомо, жінки мали свої певні визначені місця, розміщувалися з одного боку в храмі під час зібрання. В древній час в храмі попереду знаходилися вдови, потім диякониси, за ними заміжні жінки, а позаду всіх – дівчата. Діти були або з матерями, або їм відводили окреме місце попереду, де вони знаходилися під наглядом диякониси. Якщо в церкву приходили чужі жінки, то диякониси надавали їм почесні місця. Допомога диякониси полягала при хрещенні жінок і дівчат в тому, що вони роздягали. Помазували, занурювали в воду а потім одягали їх в білі плаття і підводили їх до Єпископа. Деякий час на Сході особливо в Єгипті та в Сирії, ці обидві посади (вдів і дияконис) існували одночасно, до тих пір, поки вдови не закінчили повністю свою участь в служінні Церкви і не поступили в розряд тільки наглядачок; інститут дияконис утримався ще декілька століть. В Константинопольській церкві ще в VII столітті було до сорока дияконис, а за назвою це служіння продовжувало існувати аж до XIII ст.

Одною з причин згасання і скасування цього інституту було виникнення монастирів. Жінки і дівчата, які бажали посвятити своє життя Господу, стали покидати гріховний світ, спочатку вони йшли в ізольовані притулки для дівиць, які були розташовані в центрі міста, потім в гори і пустелі, де їх життя проходило в пості й молитві. Коли ці пустельниці стали утворювати монастирські общини, тоді тут явно повинно було виникнути служіння жінок християнам в новому знанні. Поширення жіночого чернецтва означало перед усім припинення (закінчення) жіночої дияконії в Церкві. В IV столітті звершувалось так багато жіночої допомоги за хворими і бідними, що неможливо про це не згадати, правда, вони тепер це звершували не в наслідок посадового обов'язку,

а добровільно, опираючись на допомогу і керівництво єпископів. Такою була Олімпіада, дружина префекта Небридій, яка залишилася вдовою у вісімнадцятирічному віці. Вона відмовилася вдруге вийти заміж за родича імператора Феодосія і поклала всі свої сили і своє велике багатство в розпорядок єпископа на потреби бідних. Особливо разом з святим Іоаном Золотоустим вона проявила щедрю благодіяльність, перебуваючи з ним, навіть під час вигнання, в живому духовному спілкуванні.

Мокрина, сестра святого Василя Великого, зробилася ігуменею великого жіночого монастиря в якому інокіями вперше був проведений у великих розмірах ідеал суспільного життя. Обидві жінки стали таким чином ідеалом безшлюбного життя, присвяченого Богу, з діяльною любов'ю до бідних і хворих. Одна як помічниця єпископа у великому місті, а друга, як ігуменя монастиря і турботлива наставниця дівчат, які бажали посвятити своє життя Господу Богу. Про Горгонію, сестру святого Григорія Назіанзина, яка була замужем за громадянином в Іконії, теж відомо, що вона була «оком» для сліпих, «ногою» для розслаблених, матір'ю для сиріт; її дім був загальним при становищем для всіх, хто терпів нужду. Як на Сході, так і на Заході в IV – V століттях було декілька жінок знатного походження, які вибрали не життя в багатстві, а життя переповнене бідкуванням і смирення. Духовним отцем цих жінок був блаженний Ієронім. Вони жертвували все своє добро бідним. Знатна римлянка Фабіола побудувала в Римі першу християнську лікарню, де доглядала за хворими і навіть сама умивала їх. В її лікарні знаходилися переважно каліки, паралізовані, прокажені і сліпі. Блаженний Ієронім говорить, що бідні бажали захворіти, щоб тільки користуватися її доглядом. В Олександрії були відкриті пологові будинки для бідних, де вони знаходили затишок і потрібне доглядання. І поки в таких закладах обслуговуючий персонал складався із жінок, вони звичайно організовувались на монастирський манер. Отже, характерною ознакою цього періоду є те, що поряд з посадами вдів існував одночасно й інститут дияконис, особливо на Сході: в Єгипті та Сирії. Цей інститут дияконис з часом почав витісняти інститут вдів, але невдовзі

виникає жіноче чернецтво, яке теж стає поряд із чином дияконис, а в подальшому житті диякониси зникають, а чернече життя, яке, безсумніву, стоїть вище всього, залишилося і збереглося до нашого часу. Ми бачимо в цей період формування жіночого служіння, яке стало невід'ємною частиною як у Церкві, так і в богослужінні.

Найважливіша і найбільш вагома частина обов'язків, які були покладені на дияконис, відносилась до служіння людям. Диякониси повинні були навчати початковим істинам християнської віри жінок, які готувалися до прийняття хрещення. Отці IV Карфагенського собору поклали обов'язок на дияконис вчити неосвітчених жінок, як їм поводитися під час хрещення і після нього. Ця відповідальність лежала на дияконихах і в Східних Церквах. В V столітті блаженний Ієронім в тлумаченні на послання до Римлян говорить. Що на Сході тепер, здається, жінки – диякониси служать особам своєї статі при хрещенні і служінні слова, по малу ми знаходимо, що вони приватним чином навчають жінок. Матфей Властар гворить, що справою диякоис було просвічувати тих жінок, які із невіруючих приймали хрещення. Зрозуміло, що потрібна була допомога диякониси при хрещенні, бо багато осіб вступали до Християнської Церкви, приймаючи хрещення в дорослому віці. Для дорослих жінок також здійснювалося повне занурення у воду, тому потрібна була жіноча допомога, щоб не осоромити жіночу скромність. Диякониса була службовою особою при звершенні Таїнства, тобто помічницю священно служителя. Диякониса служила жінкам в перші часи також і тим, що сповіщала християнам про місце і час зібрання на богослужіння, бо відомо, що християни переховувалися від жорстоких гонителів на Церкву Христову. Про це говориться і в Постановах апостольських. Диякониса була також і посередницею між єпископом і жінкою, якій потрібно було прийти безпосередньо на вирішення якоїсь проблеми з єпископом, щоб не виникало якоїсь підозри. Диякониси стояли на входах у храм, наглядаючи за порядком, слідкували, щоб не входили у храм відлучені та невірні, а також щоб не залишалися на Літургії вірних нехрещені, тобто оголошені. Диякониси брали участь і при укладанні шлюбів, як посередниці,

порадниці, наставниці. А також при прийнятті жінок, які каялися, в спілкування церковне. [28, с. 89]

І особливо важливу роль диякониси відігравали у справах церковної благодійності. Вони прислужували на вечерях любові бідним жінкам чи вдовам, які жили на церковному утриманні, і наглядали в цих зібраннях за порядком. Крім бідних під опікою Церкви в минулі часи перебували й хворі. Пастирі Церкви прикладали зусилля. Щоб полегшити становище цих нещасних, навіть іноді самі прислужували хворим і доглядали за ними, як, наприклад, святий Василій Великий. Переважно цю турботу про хворих вони покладали на дияконів, які під їхнім наглядом займалися цією справою. Диякон все-таки не міг служити особисто хворим, і не мав такої витримки і змоги, як жінка. Бо доводилось навіть і цілими днями не відлучатись від хворого, проводити біля його ліжка безсонні ночі, виконувати всі його бажання, а деколи й забаганки. На такий подвиг, на таку само пожертву могла піти тільки жінка. Крім того, служіння дияконату особам жіночої статі, хоч би й хворим, іноді могло бути спокусою. Тому пастирі Церкви часто переконували саме жінок приймати на себе цей вид благодійності ради Христа, і їх слова не залишались без плоду. Жінки всіх прошарків суспільства часто приймали на себе в той час святу справу – служіння страждаючим. Такою було віфінянка Нікарета, яка походила із ввідомого знатного роду Нікодимійських євпатридів. За словами Созомена (кн.. 8, гл 23) вона булаа щиросердною, людинолюбною і щедрою подателькою для бідних, хворих, приготувляла всякого роду ліки і часто допомагала знайомим. Які не отримали ніякої допомоги від звичайних лікарів. Такою була й Плакилла, дружина імператора Феодосія Великого. Блаженний Феодорит розповідає, що вона різним способом турбувалася про хворих з дефектами і розслабленими, і при цьому не користувалася допомогою ні слуг, ні охоронців, але сама задовольняла потреби всякому хворому. Вона обходила і церковні чужо приймальні будинки, і там сама доглядала за лежачими хворими, сама подавала їжу з тарілки, мила чашки, і робила все, що вважалося справою рабів. Само собою розуміється, що цій справі присвячували себе добровільно й інші

жінки, а дияконисам це входило в обов'язок. Блаженний Ієронім говорить. Що в його час за хворими доглядали літні жінки чи диякониси . Диякониси також служили мученикам і мучиницям, сповідникам і сповідницям, ув'язненим за визнання імені Христового [50, с. 349].

Що стосується служби диякониси у вівтарі, то дослідники не встановили точно, чи була вона із чого складалася. Якщо служба була у вівтарі, то за винятком днів місячного очищення, бо в ці дні їм не дозволялося входити у вівтар. В пізній час дияконисам зовсім було заборонено входити у вівтар, хоч це не узгоджується із древнім обрядом посвячення диякониси у вівтарі, із опоясуваням орачем і навіть іноді даванням Чаші в руки. Про те, що жінці дозволялося входити у вівтар, видно із надгробної промови святого Григорія Богослова, яку він виголосив при похованні своєї сестри. Вельсамон говорить, що в древності диякониси мали навіть ступінь при вівтарі, але нечистота місячних очищень, віддалила їх служіння від святого і божественного вівтаря. Але з чого складалося їх служіння у вівтарі і коли саме закінчилося, він також точно не визначає.

Диякониси належали до церковного кліру, це видно з Постанов Апостольських. Для свого служіння вони отримали церковне посвячення. В пізніший час вони носили особливий одяг. В часи торжества Християнської Церкви, після Константина Великого, диякониси складали благочестивий клас церковнослужителів. В VI столітті імператор Юстиніан видає наказ про зменшення числа кліриків в Церкві константинопольській, згадує про дияконис, яких обмежили числом сорок, в цій церкві. В VII столітті імператор Іраклій у грамоті, виданій на ім'я Сергія, Святійшого і блаженного архієпископа Константинопольського і Вселенського Патріарха, говориться про число кліриків для церкви Влахернської Божої Матері, постановляє, щоби в церкві дияконис було шість. Собори Вселенські і Помісні, отці Церкви та імператори видавали багато постанов відносно віку дияконис (зниження до сорока років), відносно їх доброї слави, не міняючи даних обітниць без шлюбності і взагалі чесної поведінки.

Матфій Властар відносно одягу дияконис говорить, що одяг повинні носити чернечий, в повному його складі і посилається на древні книги, але не називає їх. Та це питання сумнівне: чи в I–III століттях справді диякониси носили чернечий одяг? Ми навіть не думаємо, що їхній одяг в цей час взагалі відрізнявся від одягу простих жінок. Вперше про одяг дияконис згадується в 19-му правилі I Вселенського собору: «А дияконисами ми називали тих, котрі через одежі такими сприймаються, бо взагалі не мають ніякого рукопокладання, так що однозначно можуть бути зарахованими до мирян.» [5, с. 30] але суто саме, те, що їх одяг відрізняється від одягу звичайних жінок. Никодим Мілаш, тлумачачи це правило, говорить, що диякониси склалися із дів та вдів, і давши обітницю, води до сорока років могли залишатися вдома, дотримуючись обітниці і носячи спочатку звичайний одяг, а потім особливий. Зонара, пояснюючи це правило, говорить, що в древній час приходили діви, які обіцяли зберігати чистоту і згідно шостого правила Карфагенського собору, єпископи посвячували їх і турбувалися про них, як це говорить сороксьоме правило того ж Собору. Із цих дів, коли їм виповнилося сорок років, рукопоклалися в диякониси. На таких дів, на двадцять п'ятому році їхнього віку, покладено було єпископами особливий одяг, згідно сто сорокового правила Карфагенського собору. Цих саме дів I Вселенський собор (19 правило) і називає дияконихами, приймаючи за таких по одязі, але не маючи рукопокладання; і велить їх причисляти до мирян, а ті, які були поставлені через рукопокладання, причислялися до кліру.

Відносно думки, що диякониси були черницями, крім свідчення Матфея Властаря про черней одяг дияконих, говорить і святий Григорій Ниський про дияконис черниць. Так в життєписі сестри своєї Мокрини, говорячи про дівственниць, хоч і сама Мокрина в той час була і дияконисою і черницею. Що диякониси відрізняються від черниць – це добре видно із слів Анастасія Бібліотекаря, який розповідає про прийом. Який зробили римлянки папі Льву III. Він говорить, що йому вийшли на зустріч «знатні особи, духовенство і своїми кліриками, також вельможі і сенат, і все військо, і весь народ римський з

черницями і дияконихами, і всіма жіками несучи хоругви і знамена». Ця подія відноситься до 795 року. В кінці VIII століття диякониси на Заході відрізнялися від черниць, диякониси належали до кліру, а чернецтво ніколи не належало до кліру. Диякониси відрізнялись від черниць, тому, що черниці в давнину жили громадами в монастирях, а диякониси жили в приватних будинках.

В цьому не дозволяє сумніватися святий Іоан Золотоустий, Созомен, Юстиніан. Святий Іоан Золотоустий в своєму листі до Олімпіади пише: «Утіш моїм вітанням весь благословенний дім твій». Свята диякониса Олімпіада жила в IV– V столітті. Вона багато постраждала в один час з великим отцем і вселенським учителем – святим Іоаном Золотоустим, який про неї сказав, що вона була ідеальною дияконисою. Він виділяє в ній щирю гостинність, терпіння, випробування скорботами від днів дитинства, строге стримання в їжі, і помірність у сні, взагалі без пристрастностей, мужність і благочестя, смиренномудрість, любов, простоту навіть у зовнішньому одязі, і багато інших добродітностей її святої душі. Ми бачимо на основі цього прикладу, яке було славне служіння жінок–дияконис. Було багато й інших достойних дияконис, сучасних святій Олімпіаді, як Пентадія і Ампрукта, про яких також згадував Іоан Золотоустий. Період розквіту Християнської Церкви в IV– VIII століттях був разом й періодом найвищого розвитку і розквіту дияконського служіння. В наступні віки чин дияконис почав занепадати. Ще в XIII столітті диякониси існували в Константинополі. Це видно із слів Феодора Вальсамона, патріарха Антіохійського. На питання Марка, патріарха Олександрійського, про те, в чому суть служіння дияконис, він відповідає. Що в Святій Церкві Константинопольського престолу диякониси поставляються, але вони не мають ніякого відношення до вівтаря, а в більшості вводять жінок в Церкву і керують жіночим відділом в Церкві. Потім про них більше не згадується у памятках Церкви. Продовжував зберігатися цей чин у східних суспільствах, які відокремилися від православ'я. Наприклад у несторіан, у абіссінців іа інших.

Чин дияконис в одних місцях перестав існувати раніше, а в інших пізніше. На Сході він існував більше, ніж на Заході. Морін (Іоан) говорить, що інститут

дияконис був скасований як в Східній, так і в Західній Церкві років за 500 до його часу. Івенін у своєму «Коментарі про Таїнства» говорить, що диякониси перестали існувати в тій та іншій Церкві за шість століть до його сучасної доби. Ці мужі вважають, що закінчення дияконського служіння відноситься до XII – XIII століття. Думки про те, що припинення існування чину дияконис відноситься до XII століття, крім Моріна і Івеніна, дотримуються деякі із пізніших письменників: Берж'є, Беммер та інші. Всі вони керуються свідченням Вальсамона, Антіохійського патріарха, який керував Антіохійською церквою вкінці XII століття і який, пояснюючи п'ятнадцяте правило Халкидонського собору, що «В диякониси поставляти жінку не раніше сорокалітнього віку» [5, с. 44], говорить: «те, про що говориться в цьому правилі, зовсім вийшло із вжитку. Сьогодні диякониса не поставляється, хоч деякі черниці неправильно називаються дияконисами...». Вальсамон в своїх відповідях на питання, задані йому Марком, патріархом Олександрійським, говорить, що його час диякониси ще були. Отже, можна зробити висновок, що на Вальсамона не можна посперитися в підтвердження тієї думки, що в його час чин дияконис зовсім занепав. Правда, в Антіохійській Церкві, у греків, дияконис в той час не було, але інших містах, наприклад, в Церкві Константинопольській, як бачимо із свідчень – були. В яковитів в Антіохійській Церкві в Сирії дозволялось посвячувати дияконис, про що свідчать слова їхнього патріарха Михаїла, який помер в 1199 році. Він говорить, що в його час в Церкві не було дияконис, але дає право єпископам посвячувати дияконис у випадку потреби так було в сирійських яковитів в кінці XII століття. Чи користувалися єпископи сирійським правилом, даним їм їхнім патріархом – невідомо [45, с. 51].

У сирійських несторіан, за свідченням Ассемана, чин дияконис продовжував існувати на практиці до половини XVI століття, а може навіть іще довше. В несторіанському архієрейському Служебнику, який в 1559 році був написаний Йосифом, Індійським митрополитом. За свідченням Ассемана. Є обряд посвячення дияконис, який звершувався ще в той час.

Раніше всі диякониси престали існувати у Франції. Тут ще з половини V століття почали видавати соборні постанови, які забороняли посвячувати дияконис. А до кінця VI століття ми не бачимо там уже ніяких слідів існування цього чину. На Заході чин дияконис був знищений не самою Римською Церквою, не папським декретом, а постановою Помісних зборів. Соборні постанови, які забороняють посвячувати дияконис, стали з'являтися на Заході з половини V століття. Перший раз заборона посвячувати дияконис сказана отцями I Аравзінського собору, який відбувся в 441 році (26 правило), де говориться, що ні в якому випадку не повинні посвячуватися диякониси. Пізніше те саме повторено в 521 році на Епаонському соборі (21 правило). Потім II Авреліанський собор в 533 році (18 правило) пояснює причину такої заборони, а саме: «Через причину хвороби статі жінки». На Заході диякониси зникають через соборні постанови. Що стосується Сходу, то там не було ніякої соборної заборони, яка б відмінила служіння дияконис. Хоч деякі вбачали в цю заборону в одинадцятому правилі Лаодикійського собору, проте це помилкова думка. Бо стариці чи наставниці були зовсім не дияконисами, а як думають деякі – жінками, які мали певні погляди на право пресвітерів чи взагалі предстоятелів в жіночих богослужбових зібраннях. Це правило відносилось не до дияконис, це видно і тому, що IV Вселенський собор (15 правило) говорить про посвячення дияконис. Отже, Східна Церква не знає ні одного канонічного правила, яким би заборонялось посвячувати дияконис. Звання диякониси зробилося, на кінець, почесним і вдавалося найбільш шанованим чернцям і частіше всього настоятельницями монастирів.

Хоч чин дияконис вийшов із вжитку, але служіння жінки в Церкві не закінчилося і ніколи не закінчиться. Вона із своїм милосердним серцем співчуває і тепер бідним, страждаючим і нещасним. Але це справа особистого милосердя кожної істинної християнки.

РОЗДІЛ VI ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОГО ДИЯКОНСТВА.

4.1 Церква Христова в умовах сьогодення

У наші дні часто ставиться питання про співвідношення Церкви з сучасністю. Більшість людей розуміють сучасність, як глобальну цивілізацію, яка народилася вперше в Західній Європі і сьогодні переважає як форму культури, яку мають або намагаються досягти країни світу. Щоб краще проаналізувати це суспільне явище, треба пояснити, що сучасність, у своїй основній формі, починається в Англії наприкінці XVII століття з науковою революцією та просвітництвом, щоб поширитися по всій Європі і в світі. Окрім цього, сучасність пов'язана з американськими та французькими революціями, промисловою та технологічною революцією, національними рухами, лібералізмом, піднесенням середнього класу та встановленням непрямой представницької демократії. Принципи, які крім демократії, рівності, прав людини, прав меншин і віри в безперервний прогрес науки і безперервного економічного зростання сьогодні вважаються ключовими елементами нашої культури. Питання, яке часто задається, полягає в тому, чи є Православ'я соціальним явищем і чинником формування культури. Це питання ставилося, як і християнами, що походять з православних країн, так і християнами, що походять з інших інославних християнських країн, тих, хто приїжджає з місць, де народився і зростав глобалізаційний фактор. Ця непроста ситуація ставить пріоритетом вивчення питання і викличе питання. Досить багато інтелектуалів висловили переконання, що саме православ'я перешкоджає модернізації народів, що впливає і засуджує їх у регресії.

Яскравим прикладом цього є те, що світ більшою мірою є атеїстичним, оскільки, сучасна людина зациклена на собі. Соціум прагне, щоб в першу чергу було комфортно йому самому, активно нав'язується стереотип, що наше щастя злежить від нас самих, а християнство показує, що без волі Господа нічого не відбувається. Глобалізація – це всесвітній процес універсалізації, становлення єдиних для всієї планети Земля структур, зв'язків і відносин у різних сферах людського буття. В цих процесах відбувається вплетення національних держав і їх суверенності в павутину транснаціональних спільнот і підпорядкування їх власним можливостям, їх орієнтаціям та ідентичності. Глобалізація – це руйнація самоідентифікації гомогенного, закритого, такого, що замикається на собі національно–державного простору, трансформація національної держави у державу транснаціональну, денационалізовану. Насамперед визначимося у змісті тих понять, якими оперуватимемо нижче. Зауважу, що в нашій літературі вони подаються неоднозначно [36, с. 96].

Глобальними проблемами є ті труднощі, небезпеки, які стоять перед людством як єдиним цілим. Це – комплекс найгостріших соціально–природних суперечностей, що стосуються світу в цілому, а разом з ним і всіх його регіонів, різних країн і, на відміну від проблем регіональних чи локальних, мають загальнолюдську значимість. Також іншим викликом є мусульманський світ, який перетворює глобалізаційні процеси собі на користь. Хоч світ ісламу, на відміну від християнства, є надто різноманітним, але він не втрачає своєї глибинної єдності. На вияви глобалізації він відповідає трояко: 1. наявним є прагнення використати технічні та організаційні здобутки світової технічної цивілізації, але зберегти при цьому звичаї і віру предків, а також характерні особливості етнонаціональних культур (маємо відтак світський ісламізм); 2. заперечення, відкидання досягнень цивілізації, активне протистояння їм своєю вірністю цінностям ісламу й існуючим у суспільстві традиціям (маємо ісламський традиціоналізм); 3. переконаність у спасительній силі єдино істинної релігії, пошук в ній відповіді на всі сучасні проблеми. Прагнення на її

неспотвореній основі вернутися до «ісламської держави» як особливої форми суспільного устрою зі своєю економікою, політикою, етикою. Цей оптимізм підживлює те, що якщо тисячу років тому на планеті лише кожний десятий був мусульманином, то на сьогоднішній день – вже кожний четвертий.

Глобальне бачення для християн залишається також однією з основних прерогатив, оскільки, Господь наш Ісус Христос дарував людині свободу вибору і дав заповіді, котрі, якщо людина дотримуватиметься їх буде добре жити і в цьому житті і отримає спасіння і майбутньому, закликаючи людину любити один одного, то мусульманство на противагу бачить субординацію, контроль та підпорядкування, як досягнення миру і благополуччя для людини. Тому для них глобалізація це інструмент вкорінення в держави з насадженням своїх позицій (Франція, Англія, Німеччина, Росія та ін.). Християн глобалізаційний процес найкраще підкреслює апостол народів Павло: «де немає ні елліна, ні юдея, ні обрізання, ні необрізання, варвара, скіфа, раба, вільного, але все і у всьому Христос.» (Кол. 3:11).

Деякі експерти схвалюють те, що глобалізація вважається будь-яким процесом, що призводить до подолання національних кордонів і прийняття спільної міжнародної лінії в будь-якій сфері: політичній організації, соціальних інститутах, ідеях, цінностях, етос, освіті, науці, комунікації, мистецтво, культура. З глобалізацією народи і культури є взаємовигідними. Таким чином, воюють ксенофобія і расизм, а пристрасті притупляються і ненавидяться серед народів. У той же час, легше розширювати ринки, рухати людей, а технології та культуру легше розвивати, Глобалізація допомагає нам вирішувати спільні проблеми, але робить людей та країни залежними один від одного. Підвищення ліквідності капіталу – інвестори з розвинених країн отримали можливість інвестувати в країни, що розвиваються; це, в свою чергу, дає вигоду не тільки інвесторам, а й дає серйозний поштовх до розвитку країнам третього світу. Підвищення швидкості інформації – люди в усьому світі отримали можливість миттєвого обміну інформацією, в першу чергу через світові ЗМІ. Це дає можливість швидкого реагування на основні події та проблеми і приносить

людям ближче [59, с. 351]. Доступність інноваційних засобів спрощення бізнесу та підприємництва – в наш час стали доступними комп'ютери, техніка та Інтернет, що дає шанс відвідувати такі сайти: продаж широкоформатних принтерів і отримувати все, що потрібно в бізнесі. Розвиток міжнародної торгівлі і міжнародних компаній, а також зниження ймовірності початку війни – країни занадто тісно взаємопов'язані між собою; в такій ситуації будь збройний конфлікт стає не вигідною. Проте, апостол Павло врозумляє людей крізь віки: «Бо коли говоритимуть: “мир і безпека”, тоді несподівано прийде на них погибель, подібно як біль тієї, що носить в утробі» (Сул. 5:3).

Наступним не менш важливим питанням постає збереження сімейних цінностей, які знаходяться під загрозою різного роду. Міжнародні закони, котрі визначені асамблеєю ООН, знаходять підтримку у всіх світових християнських конфесіях, адже сімейні цінності поставлені на високий не тільки соціальний, але й і духовний рівень. Витоки сімейного життя з'явилися не за планом якогось комітету чи внаслідок експерименту певної групи соціологів. Сім'я також не є просто продовженням традиції. Сім'я зародилася з волі Божої. Так для чого ж наш Творець створив сім'ю? Перша книга Біблії Буття (Бут. 1:27, 28): «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх. І поблагословив їх Бог і сказав до них: Плодіться і розмножуйтесь, і наповнюйте землю...». «І сказав Бог: Недобре, щоб бути чоловіку самотнім. Створю йому поміч, подібну до нього» (Бут. 2:18). Бог у Своїй любові до людини задумав, щоб у шлюбі чоловік та жінка стали настільки близькими і нероздільними, що буквально злилися б воедино і стали одним тілом: «І промовив Адам: Оце тепер вона – кість від костей моїх, і тіло від тіла мого. Вона чоловіковою буде зватися, бо взята вона від чоловіка. Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, – і стануть вони одним тілом» (Бут. 2:23, 24). Шлюб – це святе Таїнство, у якому за добровільною згодою нареченого і нареченої жити спільно благословляється їхній шлюбний зв'язок. Їм випрошується і подається благодать Божа для взаємної допомоги й однастайності, для благословенного народження та

християнського виховання дітей. Шлюб був частиною Божого задуму, коли Він створив людину. Як написано в Святому Письмі, людина – це чоловік і жінка разом: «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх» [30, с. 854]. Це найтісніший і найсвятіший зв'язок на землі. Над шлюбним вівтарем, коли з'єднуються руки й проголошуються святі обітниця, схиляються ангели й молять Бога про наречених, осіняючи початок їх спільного шляху. Важливо пам'ятати цей день і виділяти його з-поміж інших важливих дат життя. Це день, світло якого буде освітлювати всі інші дні. «У шлюбі відбувається преображення людини, подолання самотності й замкнутості, розширення, виповнення й завершення особистості, – стверджує відомий богослов протоієрей Іван Мейєндорф. – Християнин покликаний (вже в цьому житті) мати досвід нового життя, стати громадянином Царства Небесного; і це можливо для нього у шлюбі. Таким чином, шлюб перестає бути лише задоволенням тимчасових природних потреб людини. Шлюб – це унікальний союз двох істот у любові, двох істот, котрі можуть перевершити свою власну людську природу та бути з'єднаними не лише один з одним, але й у Христі». У Посланні святого апостола Павла до ефесян шлюбний союз чоловіка й жінки порівнюється із союзом Ісуса Христа з Церквою, який ґрунтується на любові Христа до Церкви і на повній відданості Церкви волі Христовій. Тому чоловік зобов'язаний самовіддано любити дружину, а дружина зобов'язана добровільно, тобто з любов'ю, коритися чоловікові. Сім'я є основою Церкви Христової, тому подружжя має священний обов'язок усе життя берегти взаємну любов і повагу, взаємну відданість і вірність [55, с. 115].

На сучасній практиці нажалі гострим питанням стоїть розірвання шлюбів і дозвіл на розірвання шлюбу в Церкві. Церковне розлучення – це канонічний (юридичний) процес, під час якого вища Церковна влада досліджує особливості співжиття подружньої пари, яка переживає певні труднощі, та виносить рішення стосовно її майбутнього з духовних позицій. Якщо є підстави для того, щоб шлюб вважати не дійсним, про це приймають відповідне рішення і

видають документ. Якщо реальних підстав розлучатися нема, то подібному проханню однієї із сторін можуть відмовити [56, с. 206].

Переконлива більшість пар у розлученні шукають не просто розлучення, але благословення на повторний шлюб. Поки люди не отримали рішення єпископа про розлучення, з точки зору Церкви їх шлюб триває, а співжиття з новим чоловіком чи дружиною є перелюбом. Заповідь «не перелюбодій» може також означати: «Не порушуй мир шлюбу!» Під словом «мир», звичайно, розуміють також гармонію. Шлюб існує, там, де чоловік і жінка люблять один одного і дбають один про одного.

Таїнство шлюбу існує в Церкві з апостольських часів, про що, зокрема, свідчать слова учня апостолів священномученика Ігнатія Богоносця, писав християнам на самому початку II століття: «Ті, які одружуються і виходять заміж, повинні вступати в союз з згоди єпископа, щоб шлюб був у Господі, а не по похоті» [94]. З цих слів видно, що Церква наполягає на довічній вірності подружжя і нерозривності православного шлюбу, ґрунтуючись на словах Господа Ісуса Христа: «заради цього залишить чоловік батька свого й матір і з'єднається з жінкою своєю, і будуть обоє однією плоттю. Тож вони вже не двоє, але одна плоть. Отже, що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає» (Мф. 19:6). Розлучення засуджується Церквою як гріх, бо він приносить тяжкі душевні страждання і подружжю (щонайменше, одному з них), і особливо дітям. Вкрай турбує сучасне становище, при якому розривається вельми значна частина шлюбів, особливо серед молоді. Єдиним допустимим підставою розлучення Господь назвав перелюб, яке оскверняє святість шлюбу і руйнує зв'язок подружньої вірності: «Я ж кажу вам: хто розведеться з жінкою своєю, за винятком вини перелюбу, і візьме шлюб з іншою, той перелюбствує; і хто одружиться з відпущеною, той чинить перелюб» (Мф. 19:9). У випадках різноманітних конфліктів між подружжям Церква бачить своє пастирську завдання в тому, щоб усіма властивими їй засобами (научіння, молитва, участь в таїнствах) оберігати цілісність шлюбу та запобігати розлученню.

4.2 Важливість збереження апостольських засад у сучасній дияконії

Інститут дияконства, який виникнув в перші роки християнства, безумовно зазнав певних змін, зрештою набувши свого сучасного вигляду. Потреба у його збереженні визначається практичною необхідністю існування Церкви Христової та персональної допомоги віруючим. Особливим періодом формування системи дияконських обов'язків та прав припадає на перші віки існування Церкви Христової, тобто на період Древньої Церкви. Так як Старозавітна Церква була прообразом Церкви Новозавітної в ній ми знаходимо прообраз дияконського служіння – служіння левитів. Хоча їх обов'язки лише зовнішнім чином передували служінню дияконському. Але сучасний інститут дияконства можна вважати прямим спадкоємцем служіння левитського.

На сучасному етапі дияконське служіння втратило важливі складові свого служіння. В силу різних історичних обставин склалося так, що диякони майже не здійснюють благовістя Господа нашого Ісуса Христа в парафіяльних храмах, проповідь після Літургії традиційно здійснює пресвітер чи архієрей. В тридцять дев'ятому апостольському правилі визначено: «Пресвітери і диякони без волі єпископа нічого нехай не звершують. Бо йому довірені люди Господні, і він дасть відповідь за їхні душі» [5, с. 13]. Проте в тлумаченні Вальсамона пояснюється, що пресвітери і диякони без волі єпископа нічого не можуть робити, але це треба розуміти не в загальному сенсі, бо вони не мають права здійснювати саме те, що належить суто єпископу без його волі, наприклад, давати в оренду нерухоме майно церкви, отримувати з нього прибутки, розпоряджатися майном церкви, накладати епітимії та інше. Іоанн Золотустий з цього приводу говорить: «Диякон повинен все робити з дозволу пресвітера і в погодженні з канонами, а також у відповідності церковних обов'язків, ні в чому не здійснювати самочинність по відношенню до народа, але все звершувати за повелінням пресвітера, не мати влади відлучати кого-небудь, і іншого чогось

подібного робити. Коли немає пресвітера, диякон має владу у всьому, як і пресвітер, крім Божественних Тайн. Якщо пресвітер надумав кудись відлучитись – повинен покликати іншого пресвітера з іншого поселення, щоб він молився за народ, якщо є потреба, і пресвітера не виявиться на місці, то повинен пресвітер освятити хліб, і наказати диякону давати народу. Якщо виявиться потреба в здійсненні хрещення над нехрещеним дитям, яке присмерті, тоді можна хрестити диякону і якщо дитя вмерло, то для нього зараховане це в хрещення» [30, с. 128]. Єдине, що збереглося від здійснення проповіді дияконами в зібраннях, це викладання в недільних та світських школах на певних предметах, Слова Божого, саме тому такий вид древнього дияконського служіння необхідно розвивати, адже славний диякон Степан сам звершував проповідь у Єрусалимі.

Наступним важливим елементом дияконського служіння, який фактично втратив своє існування це здійснення таїнства Хрещення. Книга Діянъ святих апостолів описує хрещення євнуха ефіопської цариці, яке звершив диякон Филип. «Тим часом, продовжуючи путь, вони приїхали до води, і євнух сказав: “Ось вода. Що перешкоджає мені хреститись?” Филип же сказав йому: “Якщо віруєш від усього серця, то можна”. Він сказав у відповідь: “Вірую, що Ісус Христос є Син Божий”. І наказав зупинити колісницю; і ввійшли обидва у воду, Филип і євнух; і охрестив [він] його.» (Діян. 8:36-38). Збереглося також те, що уразі крайньої потреби, коли є небезпека, що дитина вже помирає, то охрестити може й не священник, тобто може охрестити кожна людина, але обов’язково православна. Така людина, хрестячи, мусить промовити відповідну формулу хрещення. Це хрещення неповторне. Але якщо дитина залишиться живою, то священник повинен завершити все, – крім самого охрещення водою, – чого цій дитині не було зроблено [48, с.71]. Книга правил свтих апостолів, навпаки не згадує хрещення, які може звершувати диякон. наприклад правила що стосуються звершення хрещення а саме: 46, 47, 49, та 50-те, відносяться тільки до єпископів і пресвітерів: «Якщо єпископ або пресвітер...». В Православній енциклопедії занходиться, інформаційний посил на те, що можливість диякону

самому звершувати Хрещення в IV ст. ще зберігалась сохраниялась (*Cyr. Hieros. Catech. 17. 35; Hieron. Adv. Lucifer. 4*), але до початку V ст. стало допускатися тільки за відсутності єпископа та пресвитера при невідкладній необхідності хрестити [39, с. С. 571-580]. В Римській Церкві за дияконом збереглися такі обов'язки, як співслужити єпископу або пресвітеру, читати за богослужінням Євангеліє, відспівувати і ховати, давати благословення на шлюб (оскільки звершувачами таїнства є ті, вступає в шлюб, тому диякон може замінити священника і визнати шлюб дійсним), проповідувати за богослужінням, звершувати всі богослужіння, окрім месси, звершувати хрещення самостійно [25, с. 128]. На мою думку можливість здійснення хрещення дияконами, повинно не перешкоджатись, адже книга Діянь святих апостолів містить зафіксований факт дияконського служіння, а це авторитетна книга з Нового Завіту.

Однією з головних ролей диякона у древній церковній системі виступає роль «служителя», котрий здійснює допомогу при управлінні парафії. Диякони повинні постійно турбуються про те, щоб здійснення служінь було матеріально забезпеченне, оскільки, як відомо при служінні задіяно використання свічок, ладану, вина та ін., вони повинні слідкувати, щоб у всьому цьому не було нестачі в Храмі. Перша церква приносила кошти «до ніг апостолів», до обрання дияконів. Після їх обрання, питання (в тому числі матеріального забезпечення) було покладено на дияконів. Їм потрібно було стати тими людьми, які допоможуть апостолам залишатися в їх головному покликанні. Диякони є відповідальними за вміле розпорядження матеріальними благословеннями церкви. Вони координують служіння матеріального забезпечення життєдіяльності церкви. Диякон є організатором і координатором церковного господарювання. Він обраний церквою для такого служіння. Дивно виглядає картина, коли служителі церкви не тільки не організують заходи церкви, але й відмовляються від цього, вважаючи їх «не духовними» і не гідними того, щоб називати це служінням. Таке служіння і є головним покликанням дияконів. Ще одним із завдань дияконів, які частково збереглися

до цього часу є приготування до святої Євхаристії. Вже на початку другого століття було затверджено правило служіння дяконів при столах Вечері Господньої. Церкви на території Візантійської імперії практикували його подібно до того, як це практикується сьогодні [56, с. 129].

Окремо слід зупинитися та питанні інституту дяконства в Україні у ХХ ст. У церковній структурі цього часу, серед дяконів, як правило, розрізняли протодияконів (старших дяконів), ієродияконів (дияконів–ченців) та архidiaконів, які перебували при архієреях. У підніжжі церковної ієрархії знаходився псаломщик і нижчий служитель у православній церкві. У його обов'язок традиційно входило читання та спів на кліросі, церковне діловодство. У 1914 р. найнижча частина ієрархії складалася з 12173 осіб (2337 дяконів та 9836 псаломщиків). Реалії суспільно–політичного життя 20–х рр. викликали зміни кількісних показників найнижчої частини церковної ієрархії. У 20–х рр. відбулося значне скорочення чисельності церковнослужителів. На 1927 р. дяконів і псаломщиків залишилося 4429 осіб. Зменшення штату церковнослужителів на 64% обумовлено антицерковною політикою радянської держави. Влада здійснювала проти духовенства політичний, економічний тиск, що посилювався в міру формування тоталітарного режиму в країні. Зменшення дяконів стало наслідком репресій, зняття сану. Інституційне оформлення кількох православних церков за умови відсутності постійно діючих духовних навчальних закладів поставило до ряду життєво важливих проблем формування й розширення ієрархії. Усі православні конфесії страждали нестачею кадрів дяконів. Однак цифрові дані показують, що українські церкви особливо гостро відчували відсутність дяконів, порівняно з РПЦ. Як впливав фактор наявності чи відсутності дякона в парафії на ритм життя громади, відносини між членами кліру, можемо побачити на прикладі Пилипівської громади Синодальної церкви в місті Запоріжжі. Віруючі негативно відреагували на звільнення їхнього дякона єпархіальним управлінням за поданням голови церковної ради Фролова та священника І. Попова. У листі від 7 серпня 1926 р. до архієпископа Запорізького Сергія миряни повідомили, що дякона Чижова не

відпустять і наполягали на тому, щоб негайно відновити його права, а якщо цього не буде, то ми постараємося перед усе вигнати Фролова, а можливо черга дійде й до Попова. З вищенаведеного прикладу стає зрозумілим, що дияконом, особливо якщо він відповідав вимогам парафії, віруючі дуже дорожили. Вирішити проблему із заповненням вільної вакансії диякона було складніше, ніж знайти священика [60, с.112].

За умови переслідування духовенства досить гостро постала проблема заповнення вакансій диякона та псаломщика. Кількісне співвідношення дияконів і священиків становило в середньому один до чотирьох, а в окремих округах один диякон приходився на десять священиків. Відсутність диякона заважала виконанню релігійних обрядів згідно з церковними нормами, переобтяжувала обов'язки священика, не сприяла вдосконаленню богослужбової діяльності. Масово практикувалося громадами залучення до праці псаломщика охочих віруючих без спеціальної підготовки, але обізнаних з обрядовим дійством. У ХХ ст. псаломщики не становили окремої категорії духовенства, оскільки обов'язки церковнослужителя виконували звичайні миряни, для яких діяльність у церкві не була основною. Для окремих парафій подібним чином заповнення вакансій церковнослужителів стало наслідком економічного ослаблення й неможливості утримувати псаломщика [57, с. 514].

У православній Церкві – диякон асоціюється у першу чергу із служінням архієрея. «Тому ти, єпископе, намагайся разом з підлеглим тобі кліром правдиво правити слово істини, бо Господь говорить: «Якщо стороною підете до Мене, і Я до вас піду стороною» (Лев. 26:23–24), і в іншому місці: «З преподобним преподобним будеш і з... невинним невинним будеш, непокірним розбестишся» (Пс. 17:26–27). Ходіть преподобно, щоб сподобитися краще хвали від Господа, ніж навпаки осуду. Будучи єдиномудрими між собою, будьте єпископи, мирними між собою, милосердними, братолюбними, пасіть народ із старонністю, єдиномудро навчаючи підлеглих вам бути єдинодумними і одне і те ж думати про одне і те ж, «щоб не було між вами розділень» (I Кор. 1:10), але щоб були ви «одне тіло й один дух» (Еф. 4:4), з'єднані одним духом і

однією думкою, згідно з постановою Господньою. А диякон, хоча все нехай возносить до єпископа, як Христос до Отця, але що може, те нехай виправляє само собою, отримавши плату від єпископа, як Господь отримав від Отця владу створювати і промишляти; а єпископ нехай судить про найважливіше. Крім того, диякон нехай буде вухом і оком, і устами, також серцем і душею єпископа, щоб єпископ не піклувався про багато що, але тільки про найважливіше, як і Іофор постановив Мойсею, і слово його було прийняте (Вих. 18:21–22). [37, с. 101] Хоча кожен із пресвітер і єпископ колись був дияконом, але більшість із них були в дияконаті недовго і мали намір вступати на інший шабель священства. Саме тому, із словом «диякон» асоціюються у першу чергу архієрейські протодиякони – голосисті священники, які своїм співом і служінням прикрашають архієрейські Богослужіння. У візантійській традиції в служінні дияконів присутні літургійні функції, як і в сучасному православному богослужінні. Так само диякони вимовляють ектенії і різні аккламації, читають Апостол і Євангеліє, здійснюють кадиння, беруть участь у всіх входах, здійснюють різні малі священнодійства, допомагають при здійсненні Таїнств, здійснюють загальну організацію служби, такий чин служіння на мою думку повинен бути збереженими, тому що диякони в усі часи доповнювали служіння, як Господу під час літургійних богослужінь так і людям у піклуванні за нужденними [61, с. 111].

Аналізуючи літургійні функції диякона слід зазначити, що згідно із Східним Літургійним благочестям жодного богослужіння чи таїнства диякон не може звершувати сам він лише співслужить ієреєві чи архієреєві. Кадить, читає Євангеліє та виголошує ектенії. У документах древньої Західної Церкви диякони зазвичай сприймалися як служителі єпископа, аналогічне згадка містилося і в 18–му правилі I Вселенського Собору. В ті часи диякони утворювали собою якесь робоче оточення єпископа, і в цій якості отримували різні завдання, переважно в сфері церковного управління і організації допомоги нужденним. Мабуть, тоді ж і сам термін «*διακονία*» придбав сенс саме соціального служіння. У сучасній Західній Церкві диякони володіють широким

колом обов'язків, але обмежені і залежні в своїх правах. Вони діють лише згідно з вказівками свого єпископа, всі рішення приймає сам архієрей. Згідно 39–м Апостольським правилом, «пресвітери і диякони без волі єпископа нічого да не здійснюють» [5, с.13], бо їм довірені людие Господні, і він віддасть відповідь про душах їх. Разом з тим, як посланці і представники єпископа, що діють від його імені, диякони займають важливе і впливове становище в християнських громадах. Відповідно, і характеризуються вони не тільки як «служителі» єпископа, але і як його «апостоли і пророки», його «вуха, око і уста, серце і душа». В Апостольських постановах цікаво підкреслено: «Нині місце Аарона займає у вас диякон, а місце Мойсея – єпископ. Тому якщо Мойсея називав Господь богом, а Аарона пророком, то і ви шануйте єпископа, як бога, а диякона – як пророка його. Як Христос нічого не робить без Отця, так і диякон без єпископа; і як немає Сина без Отця, так і диякон без єпископа; і як Син зобов'язаний виконувати обов'язок Свій у ставленні до Отця, так і кожен диякон – у ставленні до єпископа; і як Син є Ангел і Пророк Отця (Іс. 9:6; Втор. 18:15), так і диякон є ангел і пророк єпископа. Тому і все, що тільки він звершує щодо когось нехай буває відоме єпископу і через нього нехай звершується. Без єпископа ж нехай не робить він зовсім нічого і без його волі нічого нехай не дає нікому. Якщо він дасть щось комусь таємно від єпископа, як тому, що бідує, то дасть на зневагу єпископа і вставить його недбайливим про тих, що бідують. А хто лихословить єпископа чи словом чи ділом, той дратує Бога не слухаючи слів Його: «Суддів (Богів) не будеш лихословити» (Вих. 22:28) (проте так як взято за основу Біблію в редакції Святійшого Патріарха Філарета, слово «Богів» взято з оригінальну книги «Апостольські Постанови»), бо Він дав закони не про дерев'яні або кам'яні мерзоти, які мерзенні тому, що неправдиво носять божественне ім'я, але про священників та суддів, яким і сказав: «Ви –боги і сини Вишнього» (Пс. 81:6)» (Апостольські постанови, кн. 2, гл. 30, 31, 32, 44) [4, с. 89].

Згідно з Божим Словом, служіння диякона – це велика честь і благословення. «Бо добрі служителі здобувають собі високий ступінь та велику

відвагу у вірі в Ісуса Христа». В Новому Заповіті 100 уривків, в яких зустрічається слово «диякон». При дослідженні цих текстів можна зробити висновок, що дияконія – це не статус чи посада, це швидше певний вид роботи, тобто функція. Цим словом Ісус, апостол Павло, Тимофій характеризували свою діяльність. Також це не тільки матеріальне служіння, але й духовне. Наприклад, в книзі Діян апостоли підкреслили, що будуть займатися дияконією Слова [38, 78]. І слово «дияконія» в даному випадку підкреслює не прийняття адміністративних рішень, а йде мова про певне служіння (Діян.6:4).

Кожен віруючий здійснює дияконію, і як наслідок не прагне до певного статусу, а зосереджується на функції. Вид дияконії може змінюватись. Наприклад, Пилип та Степан – спочатку вони допомагали вдовам, а потім їх служіння було спрямоване на проповідь Євангелії. Кожна помісна церква може залучати віруючих в різну дияконію, виходячи з потреб громади. Щоб зрозуміти, яким має бути служіння диякона в наших церквах сьогодні, потрібно роздумувати на цю тему та обговорювати її. Часто організуються різноманітні пасторські конференції, а дияконське служіння залишається в тіні. З розвитком богослужіння диякони відіграють все більшу роль в структурі Церковного служіння особливо слід зазначити їх наближеність до єпископів, що іноді навіть ставало причиною внутрішньо–церковних конфліктів. Коли окремі диякони почали бачити себе «попереду» пресвітерів. Важливим елементом дияконського служіння стає піклування про людей які потребували особливої уваги: сироти, вдови, бідні, хворі. Таким чином диякони всесторонньо брали участь у житті Церкви – служінні Богу і людям. Інститут дияконства, що мав праобраз у Старозавітній Церкві безпосередньо виник у часи апостолів. Пройшов значну генезу у Древню Церкву і остаточно оформився і продовжує існувати в наш час виконуючи покладене на нього служіння в Святій Православній Церкві. Таким чином, підводячи підсумки дослідження зазначимо, Христовій Церкві потрібно багато помічників і помічниць. Завдання дияконів полягає в тому, щоб мотивувати, активізувати та заохочувати цих помічників і помічниць, вказуючи правильний шлях та

відкриваючи їм очі. Адже Церква Христова – це дім любові, в якому ніхто не живе заради себе і кожен розуміє, що апостольська заповідь «любов'ю служити один одному» звернена і до нього. Головна суть дияконського служіння полягає у практичній допомозі. В цьому основна ідея обрання на дияконське служіння. Бути «при столі» і служити людям – це покликання диякона. Отож, саме виходячи із вищесказаного можемо прийти до думки про потребу у збереженні інституту дияконства у Церкві Христовій. Жодна із ланок сучасної церкви не в змозі замінити дияконство ні за функціями ні за форматом діяльності [74].

4.3 Необхідність дияконського служіння в наші дні

Питання відновлення та поширення дияконського служіння у наш час набуває нового значення. У більшій мірі це пов'язано з тим, що внаслідок процесів глобалізації та цифровізації людство напроти стає особисто орієнтованим, живе спілкування замінюють соціальні мережі, а спілкування з Богом відступає під натиском політико–ідеологічних та інформаційних впливів. Наразі існує потреба відновлення живого спілкування віруючих з представниками духовенства на побутовому рівні, саме цю прогалину повинні заповнити диякони. З метою актуалізації вищесказаного, зробимо екскурс в історію виникнення, розвитку та функцій дияконства. У рукописах Нового Завіту слова: *διακονες* (слуга), *διακονία* (служіння), *διάκονος* (слуга), диякон (помічник) вживається досить часто. Розглянемо ці слова в оригіналі, а. також значення, в якому їх вживали Христос і апостоли. Це слово, як і деякі інші слова, що вживаються в Святому Письмі і стали рідними для християнської літератури, такі як теологія, євангеліє та інші – іншомовного походження. В інших рукописах і книгах нехристиянського походження, в грецькій літературі 485–420 р.р. до н.е. грецький історик Геродот в своїх працях вживав слово «*διάκονος*» (грец. диякон), при цьому воно означало приготувати весілля, служити у столу. У грецькій мові тоді це слово ще вживалося в значенні

"піклуватися про їжу» і мало ще більш широке поняття і застосування як служитель [39, с. 171].

Вживане ще під час Ісуса, це слово набуває більш широкого змісту, коли входить в новозавітну літературу. Істотна зміна сенсу слова в тому, що не досягнення нагород і слави спонукає учнів, служити іншим, але відроджена Христом і звільнена від себелюбства людина, здійснює служіння. В житті і діяльності Церкви особлива увага приділяється дияконській роботі, так як доручення дане Христом, можна виконати тільки в тому випадку, якщо всі члени навчаться носити тягарі один одного, духовно зростаючи, щоб їх будувати Тіло Христове.

Головна частина дияконського служіння – це турботлива опіка пильнувати Церкву, учасників великої боротьби між добром і злом. Члени громади не ізольовані один від одного, але як одна велика сім'я, або, словами ап. Павла, Тіло Христове, в якому кожен член живе і трудиться в тісній співпраці один з одним під керівництвом Ісуса Христа. Слово Боже дає загальні поради та рекомендації, як важливо умовляти, підбадьорювати, опікати і навчати Божим постановам і вказівкам щодо будь-якої форми служіння в Церкві: "І Він поставив одних апостолами, інших пророками, інших євангелистами, інших пастирями та вчителями для вдосконалення святих на діло служби для збудування тіла Христового ". Дияконське служіння – це широка сфера церковних обов'язків, для пізнання і виконання яких необхідно просити у Бога духовні дари.

Дияконська робота в громаді тільки тоді має успіх, благословення і приносить рясні плоди, якщо дияконів об'єднує любов Христа. Як закликає ап. Павло: "Любов'ю служіть один одному". Тому, Божа любов, виявлена у Христі, спонукає до служіння і добрих справ. Християнський характер тільки тоді зможе досягти досконалості, якщо бажання допомагати іншим буде невід'ємною частиною віри життя". В оригіналі релігійних текстів ми зустрічаємося з вузьким значенням слова "διακονεῖς" – обслуговування у столу, подібний вираз визначає служіння, яке виконувала Марфа, і служіння ангелів

Ісуса після спокуси. У більш широкому значенні, як тільки обслуговування при столі, зустрічається в сенсі як приготування їжі і заготівля продуктів. Про це читаємо в Діяннях (Діян. 6:2–4), де сказано про обрання дияконів, яким були розподілені обов'язки, одним дано служіння слова, а іншим служіння при столах [65].

Ісус неодноразово в своєму вченні відкриває і розвиває сенс служіння членів церкви і керівників в справі Божій, як не собі службовців, а обслуговуючих інших. Виконуючи обряд ногоомовіння, Він показав це на особистому прикладі. Він пояснює сенс своїх дій словами: «Хто з вас більший, буде як менший і начальницький, як слуга»[49, с. 382].

У більш широкому, часто уживаному значенні, це слово використовувалося при спілкуванні християнського служіння любові. Сподвижники Павла, які проповідували Євангеліє, виконуючи свій обов'язок, служили Павлу (διακονες), такими були Тимофій, Ераст. Воно означало і проповідь слова. Однак вони займалися не тільки проповідуванням. У посланнях Павла велика увага приділяється пасторсько–єпископській роботі, що виконується ними. Слово «диякон» вживається в значенні служіння любові, коли йдеться про служіння святим. Новий Завіт використовує слово *διακονες*. У цьому сенсі служіння всій громаді, кожного члена один одному. Про таке служіння і каже Павло у своєму посланні.

Зміст значення цього слова можна розділити на:

1. Служіння біля столу.
2. Збір пожертвувань для громади.
3. Виконання апостольського місіонерського та євангельського служіння в громаді.
4. Будь–яке служіння святим в громаді, що здійснюється в любові.

Це особистість, яка виконує ввірену або доручену йому роботу. В Святому Письмі зустрічаємося з подвійним значенням слова «*δίακονος*», воно вживається одне – в прямому сенсі, інше в переносному. Звернемо увагу на обидва значення цього слова.

1. Прямий сенс: наголошує на особистість, яка обслуговує на весіллі, або є слугою у господаря, а також може означати слуга Божий або ж служитель в Церкві.

2. Переносне значення: наголошує на особистість маючу певне служіння в Церкві, переважно, диякону було доручено керівництво громадою.

Слово «вспоможение» в оригіналі за змістом означає допомога, підтримка, готовність до надання допомоги, практичне милосердя, запропонувати допомогу і ін. В подібному роді. Диякон є важливою ланкою в ланцюзі, що об'єднує членів Церкви з Христом і один з одним. Апостол Павло називає Церква Тілом Христовим, в якому члени можуть мати різні функції, але як інструменти налаштовані одним Великим Майстром Христом, Керівником і Главою Церкви, в співзвуччі і прекрасної мелодії виконують визначене їм служіння, з метою "досконалість святих" для творення тіла Христового, аж поки ми всі не досягнемо з'єднання віри й пізнання Сина Божого.

У церкві – Тіло Христове самопожертва заради інших, що виходить з любові, має постійно здійснюватися в практичному житті, бо "ми сильні повинні нести слабості безсилим, а не собі догоджати, але кожен з нас нехай догоджає ближньому своєму на благо збудування, бо і Христос не собі догоджав, як написано: "зневаги Твоїх упала на мене", в зв'язку з цим Є.Г. Уайт пише: "Ні з одним з віруючих у Христа, не дивлячись на те, що його віра слабка, не повинні ставитися з легковажністю . Все те, що є нашою перевагою по відношенню до інших, як отримана культура, благородство характеру, християнське виховання, життя у вірі, зобов'язує нас бути боржниками тих, хто не мав і не має в своєму розпорядженні цих сприятливих можливостей. Тому ми повинні зробити все можливе з нашого боку, щоб їм служити. Якщо ми сильні, то повинні підтримувати і зміцнювати руки слабких» [15, с. 136].

Церква – це місце, куди Господь приводить грішників, спонукаючи їх до покаяння, особисто рятуючи їх через таїнство Євхаристії. Укладаючи завіт з Богом, через хрещення, людина приймається в члени громади і вона, як новонароджена духовно, знаходиться в самій початковій стадії християнства,

розвитку життя. Вона ще не звільнилася повністю від старих, гріховних звичок і тому їй не можна залишати в духовному житті однією. Головним обов'язком дияконського служіння є надання допомоги і підтримки в духовному розвитку. Так, як недавно прийнята в члени церкви, вона ще може допускати помилки. Допомогати їй у виправленні помилок, направляти, і підтримувати є обов'язком і служінням диякона. "Браття, якщо упаде в який-небудь гріх, ви духовні виправляйте такого духом лагідности, сам себе доглядаючи, щоб не спокусився". Дияконат – це не орган контролю правопорядку і дисципліни, а піклування сповнене благодаті, яке повинно підтримувати порядок і життя в громаді не суворими дисциплінарними заходами, а примиренням, як методом благодаті і любові Господа нашого Ісуса Христа. Христос "тростини надломленої не доломить". До притчі про милосердного самарянина, Він Той, Хто в співчутті зігнувся у пораненої людини, від якого відвернулися і священник і левіт. Він же Той, Хто йде і шукає втрачену вівцю, щоб знайти її. Дияконат не розділяє громаду, але намагається виявляти гріхи, які чатують і вистежує у інших, щоб знайти недолік, напасти, вдарити, бичувати. Дияконат – це інститут що забезпечує духовну опіку, служіння членів Церкви один одному. Це означає в громаді немає окремо дияконів і окремо членів. Громада обирає дияконів з числа своїх членів, щоб вони брали участь в служінні. Однак і диякони закріплені за дияконами для духовного піклування. Так виконується, виражене в Слові Божому побажання: "Носіть тягарі один одного і так виконаєте закон Христовий" [8, с.134]. Дияконат – це орган здоров'я, для підтримки Тіла Христового, першочерговим завданням якого є збереження духовного здоров'я, відповідно, це та ж амбулаторія, в якій потребують хворі для свого лікування. Попередження духовних захворювань і творення Тіла Христового – першорядне завдання діяльності дияконату. Таким чином, дияконія – служіння любові в громаді, а дияконат – орган цього служіння в Церкві. У кожній громаді, як з найменшою чисельністю, так і з більшою чисельністю, як в існуючій вже давно, так і в новоствореній необхідно правильно організувати дияконський інститут [70].

Також одним з важливих складових дияконського служіння в наші дні, це опіка над недільними школами. Таким чином, у дітей, що навчаються в недільній школі крім загальноосвітньої, нерідко у свідомості формуються два окремі, не пов'язані між собою світи – церковний і світський – які певний час існують паралельно, але з часом, особливо у підлітковому віці, можуть почати конфліктувати та вимагати вибору. І оскільки зовнішній світ зараз доволі агресивний, дитина може зробити вибір не на користь Бога. Щоб убезпечити дітей від помилкового вибору, дияконам необхідно в недільній школі слідкувати за підходом до викладання, адже в такій школі може навчатися різна вікова категорія дітей.. Недільна школа має бути не альтернативою загальноосвітній школі і не цілком окремою структурою. Вона покликана бути своєрідною «надбудовою» державній школі, її «вінцем». Це означає, що недільна школа має базуватися саме на загальній освіті, але з християнської точки зору, надавати їй цілеспрямованого направлення та змісту, об'єднувати здавалося б розрізнені предмети єдиним сенсом пізнання Божого світу та Божих законів [52, с. 201].

Але для цього дияконам котрі викладають в недільних шкілах мають не тільки знати і викладати Закон Божий, а й добре орієнтуватися в навчальній програмі загальноосвітньої школи, щоб знати, чим живуть, що вивчають вихованці того чи іншого віку (класу), та допомагати дітям переосмислювати набуті в школі знання з точки зору Божих законів. Учні недільної школи мають зрозуміти, що у своїй звичайній школі вони також вивчають Закон Божий, оскільки фізика, хімія, математика, біологія, література та інші предмети описують той самий світ, створений Творцем, який описаний у Біблії. Саме тому диякон в сучасному світі повинен бути добре освідчений в таких справах.

Дияконство в наші дні не повинно згасати, оскільки в умовах економічної кризи більшість парафій відмовляється від утримання дияконів, необхідно проводити відповідну роботу. Сьогоднішня ситуація показує, що серед православних храмів зникає дияконське служіння. Для вирішення цього питання, як і в апостольські часи так і в сучасності, залучається громада.

Оскільки в древній церкві на це служіння обиралися люди побожні, не срібллюбні, в наші дні також повинне бути проведено такий самий відбір. Громада повинна виявити, хто може бути призначений на це служіння. Людина котра удостоїться такого служіння повинна розуміти, що їй як служителю не забороняється займатися іншою прожитковою діяльністю, оскільки в Древній Церкві дияконство призначалось з людей заможних, а також тих котрі вміли керувати справами, піклуватися про благоустрій храму, а також мати господарський хист. Коли знайдено таку людину священник повинен випробувати його, призначивши спочатку в ступінь паламаря [47, с. 231].

Церковний паламар, нижчий служитель (дяк), спочатку виконував функцію сторожа священних місць і монастирів (поза і всередині огорожі). Про це згадується в 2-му правилі IV Вселенського собору (451 р). У латинському перекладі церковних правил – «мансіонарій» (*mansionarius*), воротар в храмі. Григорій Великий вважає його обов'язком запаленими світильників при богослужінні і називає «хранителем церкви». Існує думка, що, в давнину візантійський паламар, відповідав західному значенню *villicus* («керуючий», «розпорядник») – особі, котра розпоряджалася при богослужінні вибором і вживанням церковних речей. Згідно вказівки слов'янського служебника котрий називає паламаря «служителем вівтаря», в його обов'язки полягають в тому, щоб «... вносити в вівтар проскури, вино, воду, фіміам і вогонь, запалювати і гасити свічки, готувати і подавати ієрею кадильницю і теплоту, часто і з благоговінням прибирати і очищати весь вівтар, а також підлоги від всякого бруду і стіни і стелю від пилу та павутиння» [71]. Пізніше коли буде виявлено, що ця людина дбає про благоустрій храму, його можна висвятити у сан диякона.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи результати проведеної наукової роботи слід вважати що мету даного дослідження було досягнуто. Реалізація поставлених на початку роботи дослідницьких завдань дає можливість узагальнити наступне:

- Дослідивши поняття та сутність дияконського служіння апостолських часів, слід сказати, що сутність власне хронологічної компетентності в сфері даного дослідження зводиться до вміння: створювати часові асоціації; виділяти точку відліку часу; виділяти етапи історичних подій та процесів; порівнювати події за часом, коли вони відбувалися, та їхню тривалість; визначати наступність подій у часі; відносити дати та події до відповідних періодів та епох в історії православ'я; тлумачити хронологічні поняття; виявляти ієрархічність подій та тривалість процесів;

- Аналіз способів застосування дияконії при дослідженні процесів та явищ з історичних проявів показав, що найважливішим елементом в дослідженні розвитку церковної ієрархії, а саме дияконського ступеня виступають відомості Святого Письма а саме книга Діянъ святих Апостолів, Апостольські постанови та відомості з книг церковної історії, серед яких можна виділити два підвиди: стандартні й нестандартні. Якщо стандартні дозволяють розвивати найпростіші хронологічні вміння, такі як вміння співвідносити рік зі століттям, підраховувати час, який пройшов від однієї події до іншої, то нестандартні розраховані на формування таких складних вмінь, як співвідносити різні системи дияконського служіння в інославних християнських спільнотах, працювати з неадаптованими релігійними джерелами, зміст яких складає хронологічний матеріал.

- Визначивши та систематизувавши причини появи дияконів, слід відмітити, що наразі маємо основний погляд на причини виникнення дияконського служіння: перша пов'язана з необхідністю допомоги Апостолам у піклуванні за «столами». Апостоли, усвідомлюючи, наскільки важко їм самим без шкоди для справи проповіді піклуватися про столи. І громада обрала сімох,

які через молитву та покладання апостольських рук були поставлені на це служіння.

- Аналіз Біблійних текстів та окремих історичних та релігієзнавчих досліджень вказує на те, що хронологічно дияконське служіння зародилося в I ст. н.е. та формувалося до V ст. н.е. Тобто обмежується періодом існування ранньої церкви. Подальше його існування та поширення пов'язується із Візантійською, католицькою та «Руською» традиціями.

- Дослідження сучасного стану дияконського служіння в окремих течіях християнства: православ'ї, католицизмі та протестантизмі дає можливість стверджувати, що сучасні диякони в православ'ї є допоміжними важелями у здійсненні богослужінь. Вони наглядають за належним виглядом вівтаря, внутрішнім станом та життєдіяльністю церкви. Що ж стосується перспективи відродження, то вона повинна мати місце у сучасному церковному житті, оскільки однією з пріоритетних функцією є поширення вчення про Господа нашого Ісуса Христа серед оточуючих у разі відсутності священника, чи здійснення проповіді в освітніх навчальних закладах серед молоді.

- Розгляд служіння дияконис дозволяє зробити висновок, що їх служіння прямо походило з апостольських часів, а також висвітлено той факт, що в Древній Церкві звершувалось рукопокладання та молитва про закликання Святого Духа на ту жінку, котра довела мала бажання бути дияконисою.

- Головні характерні особливості викладання релігієзнавчих дисциплін та формування у процесі застосування хронологічної компетентності визначаються концепцією вищої духовної освіти та полягають у тісній духовній взаємодії забезпечення розуміння та можливості аналізу тих чи інших подій релігійного життя, співставлення їх з іншими подіями в системі хронології.

- Описані вище практичні методичні рекомендації з оптимізації вивчення та засвоєння матеріалу з теми «Дияконське служіння апостольських часів у перспективі його сучасного відродження» з акцентом на формування елементів відродження, дозволять більш раціонально та якісно набути хронологічної компетентності, адже дияконське служіння неможливо

розглядати поза історичними межами: лише встановивши час тих або інших подій та їх послідовність, надає здатність не тільки з'ясувати зв'язок з попередніми та наступними подіями, визначити причини та наслідки, виявити закономірності, а й відтворити істинний перебіг подій, реконструювати служіння минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. В українському перекладі з паралельними місцями та додатками. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.,
2. Апостольські постанови / Київська православна богословська академія УПЦ Київського Патріархату; пер. укр. мовою єп. Епіфанія (Думнка). – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2011. – 282, [2] с.,
3. Ієронім (Стридонський). Блаженний Ієронім (Стридонський) Творіння. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2014. – Том 1. Книга 1. – 693 с.,
4. Іоан Золотоустий, свт. Про священство // Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого / пер. прот. Михаїла Марусяка ; під ред. патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – Т. 1. Кн. 2. – 512 с.,
5. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. [пер. Чокалюк С. М.]. – К.: «Преса України», 2008. – 367 с.
6. Туптало Димитрій. Життя Святих (Четї Мінеї): в 12 кн. / Д. Туптало / [пер. з ц.–сл. В. Шевчук]. – Львів : Свічадо, 2005. – Книга I. Вересень. – 646 с.,

ЛІТЕРАТУРА

7. Белякова Е. В., Белякова Н. А. Обсуждение вопроса о диакониссах на Поместном соборе 1917–1918 гг. // Церковно – исторический вестник : журнал. – М., 2001. – № 8. – 161 с.,
8. Булгаков С. В., «Справочник для церковных служителей», 2–е изд., 1274 с., (Харьков, 1900) стр. 682. Переведено протоиереем Юджином Д. Таррисом. 3/27/2001.

9. Голубинский Е.Е. История Русской Церкви. В 2-х тт. М.: Общество любителей церковной истории, 2002. Т.1 – 938 с.
10. Голубцов А., «О причинах и времени замены гласного чтения литургийных молитв тайным», в Богословском вестнике (сентябрь, 1905), стр. 69–75; Б. Сове, «Евхаристия в древней Церкви и современная практика», Живое предание (Париж, б.г.), стр. 179; Panagiotis Trembelas, “L’Audition de l’Anaphora Eucharistique par le Peuple”, L’Eglise et les Eglises, II, Editions de Chevetogne (Belgium, 1955), 207–220; см. также примечания архимандрита Киприана (Керна) в «Евхаристии» (Париж, 1988), стр. 365.
11. Данн Дж. Д. Единство и многообразие в Новом Завете. – М: Библейско–богословский институт св. апостола Андрея, 2009. – 523 с,
12. Дворкин А. Очерки по истории Вселенской Православной Церкви. – Нижний Новгород: Христианская библиотека, 2006. – 935 с.
13. Дом Григорий Дикс, «Форма литургии», «Дакрес пресс», Лондон, 1960 – с. 309.
14. Дудченко Андрій. Божественна літургія. Путівник. Протоієрей Андрій Дудченко. – К.: «Дух і літера», 2016. – 184 с.
15. Єрмак О.П. Духовенство України за даними перепису населення 17 грудня 1926 р. // Релігійна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Полтава, 1992
16. Жилле Л., архимандрит Лев Жилле. Диакони православного Востока//Theology. – Индианаполис, издание Северо – западного Христианского университета, 1955, №8. С. 81–98.,
17. Кавасила М. Христос. Церковь. Богородица. Богословские труды св. Николая Кавасилы, – М. Татианы мученицы храм, 2007. – с. 384 .
18. Карташев А.В. Вселенские Соборы. – М.: Эскиммо, 2006. – 670 с.,
19. Карташев А.В. Очерки по истории Русской Церкви. Париж, 1959. Т.1 – 681 с.

20. Клементьев. А. К. Богданова А. К., // Православная энциклопедия. – М.: Церковно–научный центр «Православная энциклопедия», 2006. – Т. XI. – С. 601–610. – 752 с.,
21. Кутузов Б. Экфонетика в православном богослужении. О тысячелетней традиции русского богослужебного распевного чтения. // Журнал Московской Патриархии, 1999, №7, с. 73–80.
22. Лебедев А.П. История Греко–Восточной Церкви под властью турок. От падения Константинополя. Лебедев А.П. – Санкт–Петербург:, изд. Олега Абышко. 2012. – с. 702.
23. Левинская И. А. Деяния Апостолов. Главы I–VIII: Историко–филологический комментарий. – М.: Библейско–Богословский Институт, 1999. – 312 с.
24. Лесюк М. Прот. Михаїл Лесюк. Історія Древної Церкви. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – 773 с.,
25. Лозінський К., прот., Порівняльне богослів'я / Київська православна богословська академія Української Православної Церкви Київського Патріархату; упор. протоієрей Констянтин Лозінський. – К.: [Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату], 2013. – 272 с.,
26. Лопухин А.П. Библейская история. Толковая Библия: Ветхий Завет и Новый Завет. – М.: ЭКСМО, 2016. – 640 с.,
27. Лоргус А., Дудко М. Свящ. Андрей Лоргус, свящ. Михаил Дудко и др. Книга о Церкви. М.: Паломник, Изд. Испр. и дополн. – 1998 г. 347 с.,
28. Летуновский Н. Иеродиакон Николай (Летуновский). История чинопоследования хиротонии во диакона. // Московские Епархиальные ведомости, 2008, №1-2. – М., Издательство храма Рождества Пресвятой Богородицы. – 150 с.,
29. Маккалох Д. Христианство. Три тысячи лет. – М.; изд. «Издательство Э», 2016. – с. 1192.,

30. Малышевский И. И. Св. Иоанн Златоуст в звании чтеца, в сане диакона и пресвитера – Киев : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1892., репринт изд. «Книга по требовнию», 2012. – 271 с.,
31. Маркова А.А. Святой праведный Иоанн Кронштадтский.. – М.; «Благовест», 2014. – с. 352.,
32. Маслов И., архимандрит Иоанн (Маслов). Симфония по творениям свт. Тихона Задонского – М., «ДАРЪ», 2007. – 1328 с.
33. Мудрий С. Софрон Мудрий Нарис історії Церкви в Україні. – Рим ; Львів: Вид-во ОО. Василіан, 1995. – 404 с.
34. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів / за ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука. – Київ, 1985. – с. 280.,
35. Никольский Н.М. История русской церкви. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1985. – 448 с.,
36. Панарин А.С. Испытание глобализмом. – М., 2000, – 128 с.;
37. Петринко О., Михалейка. А.. Історія ранньої Церкви: найважливіші аспекти / перекл. з нім. Олега Конкевича за ред. Олександра Петринка і Андрія Михалейка. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2019.– 244 с.,
38. Петровский А. В. Диакон // Православная богословская энциклопедия. – СПб.: Издание Петроград. Приложение к духовному журналу «Странник», 1903. – Т. 4. – с. 1062.,
39. Православная энциклопедия. Том XIV: «Даниил — Димитрий». — М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2007. — 752 с.,
40. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории. – М.: Политиздат, 1987. – С. 202. – 336 с.,
41. Смирнов Е.И. История Христианской Церкви. Изд-е 10-е. – СТСЛ, 1997. – 462 с.,
42. Смирнов А.П. Великий архидиакон. (Воспоминания о встречах с архидиаконом К. В. Розовым (1874–1923)). – М., Наше наследие, 1991 № 19. с 23.,

43. Скурат К.Е. Золотой век святоотеческой письменности (IV–Vвв.). Учебное пособие по патрологии для студентов духовных академий. – Свято–Троицкая Сергиева Лавра, Московская Духовная Академия, 2003. – 320 с.,
44. Соколов Д., священник. Назначение женщины по учению слова Божия. – изд «Общество памяти игумении Таисии», 2007 – 92 с.,
45. Соколов П. Агапы или вечера любви в древнехристианском мире. – Дарь, Издательство Олега Абышко, 2011 – 256 с.,
46. Суковатая В.А. Феминистская теология и тендерные исследования в религии: перспективы новой духовности. Общественные науки и современность. 2002 № 4 с. 183,
47. Терновский Ф. Грековосточная Церковь в период Вселенских соборов. – К., 1883. – 558 с.,
48. Требник. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2013. – Ч. 1. – 591 с.,
49. Трубачев С. Диакон Сергей Трубачев. Избранное. Статьи и воспоминания. М.: Прогресс–Плеяда, 2005. – 720 с.,
50. Ульгорн Г. Христианская Благотворительность в древней церкви –П., А.П. Лопухина. 1899. – 350 с.,
51. Федорів О.І. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 364 с.,
52. Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. – Торонто, 1990 – 210 с.,
53. Феррар Ф. Первые дни христианства. – изд. «Миссия Hope of Salvation Mission P. O.», 2005 – Том 1 – 522 с.,
54. Флоровский Г., прот Георгий Флоровский. Восточные отцы V – VIII веков. – Париж, 1990 – 178 с.,
55. Фоменко А., Фоменко И. Отношение христианства к женщине, семье, детям. – К., Знание, 1983. – 148 с.,
56. Хендрікс А.Н. «Церковні служіння». – К., 2007 р. 368 с.,

57. Храпов Н. П. Дом Божий и служение в нем. М.: Издание Совета церквей ЕХБ. 1974. – 830 с.,
58. Цыпин В., прот. Церковное право. – Круглый стол по религиозному образованию в русской православной Церкви. – М., 1996. – 335 с.,
59. Череватова И. Толкование новозаветных посланий и книги Откровения. Пер. Ирины Череватой. Даллаская ТС. 1983 – 501 с.,
60. Чобич С. Прот. Созонт Чобич, Історія християнської церкви – Л.: Еней, 1998. – 270 с.,
61. Шмеман А. прот. Исторический путь Православия. – К.: Пролог, 2003. – 414 с.,
62. Шушківський А. І. Диякон // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. 2. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2003–2016. – ISBN 944-02-3354-X.
63. Ранние Отцы Церкви. Антология. Брюссель: "Жизнь с Богом", 1998. – 734 с.
64. Σπ. Μπιλάλη, (αρχιμ.), Ορθοδοξία και Παπισμός, Α', Αθήναι 1969, σ. 377.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

65. Ламбру К. Сконцу. Οι επτά Διάκονοι και ο Κοινωνισμός της Εκκλησίας μας. Режим доступа: <https://www.romfea.gr/pneumatika/21351-oi-epta-diakonoi-kai-o-koinonismos-tis-ekklisias-mas>,
66. Малиновський М. прот. Нарис православного догматичного богослов'я. прот. М. Малиновський Режим доступа: <https://refdb.ru/look/1088151-pall.html>
67. Марк Е. Дэвер Служение дьяконов в церкви// газета Протестант. Режим доступа: <http://www.gazetaprotestant.ru/2013/11/sluzhenie-dyakonov-v-cerkvi/>

68. Минея июль. Режим доступа:
https://lib.pravmir.ru/library/readbook/1850#part_22056
69. Особенности служения диакона в греческой церкви. Режим доступа:
<https://radiovera.ru/osobennosti-sluzheniya-diakona-v-grecheskoy-tserkvi.html>
70. Пущаев Ю. Диакон: служитель. Режим доступа: <https://foma.ru/diakon-sluzhitel.html>
71. Салапатас А.Д. Диаконат, его прошлое, настоящее и будущее. Филадельфия, 1992. Интернет-сайт «Диакон.ru» Режим доступа:
<http://deacon.ru/library/deacons-history/14-salapatas.html>
72. Самбикин Д. Архиепископ Димитрий (Самбикин). Собор 70-ти из 153х Андреевых и Павловых апостолов. Режим доступа:
https://azbyka.ru/otechnik/Dimitrij_Sambikin/
73. Храпов Н. П. Дом Божий и служение в нем. Режим доступа:
<http://www.blagovestnik.org/books/00280.htm>
74. Bovon F. The Dossier on Stephen, the First Martyr. Режим доступа:
<https://www.cambridge.org/core/journals/harvardtheologicalreview/article/dossier-on-stephen-the-firstmartyr/9CB1E1DD59E400AD3E5A43DFF06586C2>

